

Ouderen en wonen, voor ieder wat wils

Een onderzoek naar de woonwensen van ouderen en gebiedsgericht werken in de gemeente Apeldoorn

Universiteit Utrecht

13 augustus 2012

Sandra Vos

Afbeelding voorkant:
- Wikistedia (2012)

Ouderen en wonen, voor ieder wat wils

Een onderzoek naar de woonwensen van ouderen en gebiedsgericht werken in de gemeente Apeldoorn

Master thesis

18 juli 2012

Sandra Vos

Geboren op 23 februari 1988, te Apeldoorn

Studentnummer: 3115968

Onder begeleiding van

Dr. F. C. Filius

Assistant professor

Universiteit Utrecht
Faculteit Geowetenschappen
Departement Sociale Geografie en Planologie
Leerstoelgroep Planologie

Tom Brands

Adviseur wonen

Gemeente Apeldoorn
Dienst Ruimtelijke Ontwikkeling
Afdeling Ruimte, Economie en Wonen

Universiteit Utrecht

Voorwoord

Het was 1 februari 2011, mijn eerste stagedag bij de afdeling Wonen van de gemeente Apeldoorn. Ik kreeg daar de opdracht om een onderzoek te doen binnen het thema vergrijzing. Het speuren naar een geschikt onderwerp begon en ik werd bedolven onder de hoeveelheid informatie die er over dit thema te vinden is. Dankzij discussies met mijn stagebegeleider Tom Brands en Harold van Ganzenwinkel (teamleider Wonen) is het gelukt om een onderwerp af te bakenen dat zowel voor de gemeente Apeldoorn als voor mij interessant is. Ik wil hen dan ook bedanken voor de interesse die is getoond en de faciliteiten en contacten waar ik tijdens mijn stageperiode gebruik van mocht maken.

Nu ruim anderhalf jaar later is mijn scriptie af. Ik kijk terug op een periode met pieken en dalen. Pieken wanneer ik met mensen sprak die me nieuwe inzichten gaven of wanneer ik ineens een goed stuk literatuur tegenkwam. Dalen wanneer ik weer eens vast zat en geen idee had hoe en waar ik moest beginnen. Gesprekken met mijn universitaire begeleider Friedel Filius waren altijd erg fijn. Ze zorgde ervoor dat ik toch weer anders ging kijken naar een stuk en bemoedigde me steeds opnieuw. Ik wil haar dan ook bedanken voor het geduld om mijn ingezonden stukken door te lezen en mij steeds weer op weg te helpen als ik het niet meer zag zitten.

Ik wil verder alle respondenten bedanken die aan de interviews hebben meegewerkt. Ik waardeer de tijd die hiervoor is vrijgemaakt evenals het enthousiasme en de interesse in mijn onderzoek.

Rest mij alleen nog u als lezer veel leesplezier te wensen,

Sandra Vos

Voorwoord	5
Inhoudsopgave	6
Samenvatting	8
Inleiding	10
1.1 Probleemschets	10
1.2 Hoofdvraag en deelvragen	12
1.3 Relevantie en doel	13
1.3.1 Maatschappelijke relevantie	13
1.3.2 Wetenschappelijke relevantie	13
1.3.3 Doel	14
1.4 Leeswijzer	14
Hoofdstuk 2 Ouderen als doelgroep	15
2.1 Vergrijzing & beleid	15
2.1.1 Vergrijzing	15
2.1.2 Ouderenbeleid.....	16
2.1.3 Verschillende indelingen	18
2.2 Ouderen als heterogene groep.....	19
2.2.1 Ouderen van vroeger en ouderen van nu	19
2.3 Conclusie	20
Hoofdstuk 3 Oost west, thuis best	21
3.1 Ouderen en wonen 3.1.1 Woning en woonomgeving.....	21
3.1.2 Extramuralisering	22
3.1.3 Verhuiscapaciteit onder ouderen.....	24
3.1.4 Woonconcepten voor ouderen	26
3.2 <i>Sense of place</i>	29
3.2.1 Place attachment.....	30
3.2.2 Place identity	32
3.2.3 Place dependence	34
3.2.4 Home.....	34
3.3 Conclusie	36
Hoofdstuk 4 Gebiedsgericht werken	37
4.1 Van toelatingsplanologie naar ontwikkelingsplanologie	37
4.1.1. Verandering van ruimtelijk beleid	37
4.1.2. Ontwikkelingsplanologie en een herziene rolverdeling	39
4.2 Gebiedsgericht werken	41
4.3 Woonservicegebieden	43
4.4 Hoe doet Apeldoorn dat?	46
4.4.1 Gebiedsgericht werken in Apeldoorn	46
4.4.2. Woonservicegebieden in Apeldoorn	48
4.5 Conclusie	49

Hoofdstuk 5. Aanpak van het onderzoek	51
5.1 Conceptueel model	51
5.2 Onderzoekspopulatie	53
5.3. Type onderzoek en methode	55
5.3.1. Kwantitatief of kwalitatief	55
5.3.2. Beschrijvend, exploratief en toetsend onderzoek	55
5.4 Methodologische kanttekeningen	57
Hoofdstuk 6. Resultaten	59
6.1 Kennis over het belang van fysieke en sociale elementen	59
6.1.1 Contact met ouderen	59
6.1.2 Ideale woonomgeving	64
6.1.3. Conclusie	70
6.2 Gebiedsgericht werken volgens de respondenten	71
6.2.1 Woonservicegebied	71
6.2.2. Partners en samenwerking	75
6.2.3. Conclusie	80
6.3 Zienswijze van vergrijzing	81
6.3.1 De rol van vergrijzing	81
6.3.2 Conclusie	82
6.4 Verhuizen	85
6.4.3 Conclusie	87
7. Conclusie en slotbeschouwing	89
7.1 Conclusie	89
7.2 Slotbeschouwing	91
Bibliografie	93
Bijlagen	98

Samenvatting

Inleiding

Vanuit de woonvisie van Apeldoorn (2002) en de actualisering hiervan (2007) is naar voren gekomen dat er een kwalitatief tekort aan het ontstaan is op het gebied van wonen. In combinatie met de vraag vanuit de gemeente om het thema vergrijzing te belichten is gekozen om binnen dit onderzoek de doelgroep ouderen te onderzoeken op het gebied van wonen. Dit houdt overigens in dat er niet alleen wordt gekeken naar de woonproducten zelf, maar ook naar de woonomgeving. Binnen de ruimtelijke ordening wordt het begrip 'gebiedsgericht werken' belicht. Samenwerking met verschillende partijen en betrokkenheid van de burger spelen bij deze vorm van beleid een belangrijke rol.

Naar aanleiding van het bovenstaande is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

In hoeverre wordt in gebiedsgericht werken in de gemeente Apeldoorn aandacht gegeven aan de woonwensen van ouderen?

Theorie

Vergrijzing houdt in dat een steeds groter aandeel van de inwoners van Nederland tot de categorie ouderen behoort. Om als beleidsmakers de burger tevreden te houden is luisteren naar deze groep van belang. Dit is echter makkelijker gezegd dan gedaan. De moeilijkheid is vooral de diversiteit van ouderen en hiermee de diversiteit van (woon)wensen. Ten eerste zijn ouderen van nu heel anders dan ouderen van vroeger. Daarnaast is de ene oudere van 75 jaar nog zeer mobiel, terwijl een ander met dezelfde leeftijd niet zonder rollator kan.

Het belangrijkste aan de woning/woonomgeving is dat het een prettige plek is waar iemand zich thuisvoelt. In dit onderzoek is dat beschreven met het begrip 'sense of place'. De prettige woonomgeving wordt gecreëerd door middel van woonconcepten die zouden aansluiten bij de wensen van ouderen op het gebied van wonen, zorg en welzijn. Een voorbeeld hiervan is een woonservicegebied. Hier zouden ouderen naar toe kunnen verhuizen, mochten ze er nog niet wonen. Aan de andere kant is de ontwikkeling van extramuralisering gaande, waarbij het aantal ouderen in verzorgings- of verpleegtehuizen daalt en het aantal ouderen dat langer thuis willen blijven wonen stijgt.

Gebiedsgericht werken is een onderdeel van ontwikkelingsplanologie. De kern van deze vorm van werken is samenwerking tussen partijen met verschillende belangen.

Aanpak van het onderzoek

Bij dit onderzoek wordt het van belang geacht dat respondenten de gelegenheid hebben om buiten de kaders van antwoordmodellen te kunnen spreken. Op deze manier kan tot nieuwe inzichten worden gekomen, die vooraf –bij het opstellen van de vragen- niet tot uiting zijn gekomen. Daarom is gekozen voor een kwalitatieve aanpak met semi-structureerde interviews. Deze interviews zijn gehouden met negen respondenten die allen een rol hebben binnen de gemeente Apeldoorn gerelateerd aan ouderen en wonen.

Resultaten

Volgens sommige respondenten wordt er te weinig geluisterd naar de wensen van ouderen. Er zijn verschillende manieren waarop contact wordt gezocht met de doelgroep. Voorbeelden hiervan zijn informatieavonden, enquêtes en wijkschouwen. Het blijkt lastig te zijn om ouderen op de juiste manier te benaderen en vervolgens de verkregen informatie in praktijk te brengen.

De ideale woonomgeving voor ouderen is door de respondenten geschetst. Ondanks enkele overeenkomsten is het vooral een verscheidenheid aan ideeën (en uitvoering) voor de woonomgeving. Dit is niet geheel verrassend, omdat er in de literatuur wordt gesproken over een heterogene groep ouderen met verschillende (woon)wensen.

Het concept woonservicegebied wordt positief benaderd door de respondenten. Er is sprake van een goede samenwerking en welzijn (activiteiten en dergelijke) is goed georganiseerd. Het is een prettige woonplek die geschikt is voor mensen die minder mobiel zijn. Verbeterpunten wat betreft woonservicegebieden in Apeldoorn zijn vooral van toepassing op communicatie. Dit geldt voor communicatie richting bewoners die zich niet bewust zijn van de mogelijkheden van het gebied waar ze in wonen en de communicatie tussen woonservicegebieden om eenduidige informatie te kunnen verstrekken. Daarnaast ontbreekt de kleinschaligheid, waardoor buurtbewoners wegblijven van activiteiten die ook voor hen van toepassing zijn. Als voorbeeld wordt gegeven dat de sfeer van het gezamenlijke eten ontbreekt, wanneer grote voedselkarren worden binnengereden van maaltijden die elders zijn bereid, in plaats van bereiding van maaltijden in de keukens van zorgcomplexen die niet of nauwelijks worden gebruikt. Publiek-private samenwerking is een sterk punt van het gebiedsgericht werken in Apeldoorn. Over het algemeen verloopt de samenwerking volgens de respondenten goed. Verbeterpunten zijn afspraken over de rol van de gemeente, rekening houden met tempoverschil en aanvaarden dat bedrijfsculturen van elkaar verschillen. Communicatie is hierbij het sleutelwoord.

Vergrijzing is een onderwerp dat wel bij de respondenten bekend is, maar waar de meesten nog geen visie voor hebben opgesteld. Het grootste deel van de respondenten kijkt maar enkele jaren vooruit. Om vergrijzing in beeld te brengen is een strategische blik tot het jaar 2050 nodig. Daarnaast is de precieze huishoudenontwikkeling op dit moment nog niet exact te voorspellen. Dit gaat zeker nog vijf tot tien jaar duren.

De verhuigeneidheid onder ouderen is laag, zo is gebleken uit verschillende uitspraken van respondenten. Ouderen willen in de eigen woning blijven wonen, omdat ze zich daar het prettigst voelen en omdat verhuizen vaak betekent minder ruimte voor meer geld. Het probleem is echter dat er een punt komt waarop ouderen wel moeten verhuizen, omdat het qua gezondheid niet meer haalbaar is om in de huidige woning te blijven wonen. Er moet volgens respondenten op tijd worden begonnen met het inlichten van ouderen over mogelijkheden omtrent verhuizen.

Conclusie en slotbeschouwing

Gebiedsgericht werken in de gemeente Apeldoorn en wensen van ouderen met betrekking tot hun woonomgeving komen tot uiting in het concept woonservicegebied. Respondenten zijn tevreden over dit concept, maar het verhuizen van ouderen naar een aangepaste woning blijft achter. Een lage verhuigeneidheid hoeft niet perse een probleem te zijn. In de interviews komt het over alsof mensen zouden moeten verhuizen naarmate ze ouder worden en dit beeld klopt niet met de realiteit waarin men langer in de huidige woning wil blijven wonen. Waar het uiteindelijk om gaat is dat ouderen tevreden zijn met waar ze wonen. Het gaat om een positieve *'sense of place'*.

Gebiedsgericht werken wordt als positief ervaren en over het algemeen verloopt de samenwerking tussen de verschillende partijen goed. Ondanks de verwarring over de juiste rol staat vast dat de gemeente een belangrijke rol speelt voor de respondenten. Het is echter zoeken en afstemmen welke rol op welk moment het meest gewenst is.

Inleiding

1.1 Probleemschets

Uit de woonvisie van Apeldoorn (2002) en de actualisering hiervan (2007) komt naar voren dat er een kwalitatief tekort aan het ontstaan is op het gebied van wonen. Een deel van de Apeldoornse woningvoorraad en woonmilieus voldoen niet meer aan de huidige en toekomstige wensen van bewoners (Gemeente Apeldoorn, 2007, p. 5).

Om te zorgen dat de woningvoorraad en de woonmilieus voldoen aan de wensen van bewoners is het van belang om te kijken vanuit het perspectief van die bewoners. Mensen willen steeds vaker thuis blijven wonen naarmate een hogere leeftijd wordt bereikt. Er is sprake van extramuralisering. Hier zal in paragraaf 3.1 verder op in worden gegaan. Om extramuralisering mogelijk te maken wordt er op het gebied van de woning gebruik gemaakt van thuiszorg, doorzonscan, opplussen en domotica. Op deze manier worden woningen zodanig aangepast en voorzieningen aangeboden, dat het mogelijk wordt om er langer te blijven wonen. Dit geldt ook wanneer de gezondheid achteruit gaat (Provincie Gelderland, 2010, p. 13).

Naast de aandacht voor de kwaliteit van woonproducten gaat het volgens de Apeldoornse woonvisie nadrukkelijk om leefbaarheid en de leefomgeving; de kwaliteit van de bestaande woningvoorraad heeft te maken met de ruimtelijke kwaliteit van wijken, buurten en straten (Gemeente Apeldoorn, 2007, p. 6).

Woonproducten en leefomgeving met de focus op ouderen vormen een interessant onderzoeksveld. Ouderen zijn een groeiende groep in Nederland. De verwachting is dat het aantal 65-plussers tussen 2010 en 2050 zal toenemen met 1,7 miljoen (Klomp & Schellekens, 2010, p.8). Dat is een reden waarom dit onderzoek zich richt op deze doelgroep. Er zijn verschillende concepten voor ouderen ontwikkeld, die woning en woonomgeving aan elkaar koppelen, onder andere het concept 'woonservicegebied'. Er is al een aantal woonservicegebieden in Nederland en ze worden nog steeds ontwikkeld. Dit concept zal in dit onderzoek nader worden uitgewerkt. Uit recent onderzoek komt naar voren dat het concept van woonservicegebieden een manier is van 'oud denken'. Het trekt voor de burger denkbeeldige lijnen tussen ouderen en de rest van de bevolking en zou zo zorgen voor segregatie van ouderen. Daarnaast is een woonservicegebied vooral gericht op de fysieke aspecten van de woonomgeving en worden sociale aspecten onderbelicht (Willemse, 2011, p. 1). Deze kritische noot ten aanzien van woonservicegebieden maakt dat er goed gekeken moet worden naar bepaalde woonconcepten voor ouderen. Ondanks de uitgewerkte theoretische weergave lijkt het in de praktijk niet te kunnen werken voor de doelgroep waarvoor het ontworpen is, in dit geval zijn dat ouderen.

Volgens onderzoek van VROM (2009, p. 15) is het concept 'seniorenstad' voor Nederland 'nieuw'. In het buitenland zijn er al verschillende voorbeelden aan te wijzen. Zo zijn er in

Amerika de 'Suncities' en heeft Groot Brittannië 'Extra care villages'. Een seniorenstad is specifiek gericht op het bij elkaar laten wonen van ouderen om zo te voorzien in een prettige oude dag.

Een seniorenstad klinkt als een goede manier om ouderen een gewenste woonomgeving te geven, maar aan de andere kant wordt er extramuralisering beschreven en willen ouderen steeds langer thuis blijven wonen. Men kijkt er wellicht niet positief tegenaan om te moeten verhuizen naar een seniorenstad. Daarnaast is (nog) onduidelijk of ouderen geïsoleerd willen wonen van andere leeftijdsgroepen.

Seniorensteden en woonservicegebieden zijn twee voorbeelden van breder opgezette concepten. Er bestaan ook initiatieven op kleinere schaal, waar geen duidelijk label aan wordt gehangen. In de beschikbare informatie over beide concepten komt niet duidelijk naar voren wat de ouderen zelf graag willen. Wat zijn hun wensen ten aanzien van de woonomgeving en in hoeverre zijn deze al vervuld in de huidige woonomgeving? Wat ouderen willen en hoe de woonomgeving er uit moet komen te zien in hun ogen kan worden meegenomen in beleid van bijvoorbeeld gemeenten. Vragen die vervolgens ter sprake komen zijn: voldoet het huidige beleid nog wel en zo nee, welke maatregelen moeten er worden genomen? Dit sluit aan bij de ontwikkelingsgang van ruimtelijk beleid in Nederland. Zowel Spit en Zoete (2006, p. 181), Van Marissing (2005, p. 64) als de Nota Ruimte (2006, p. 36) geven een overzicht hiervan.

Het is niet altijd noodzakelijk dat alle bewoners ergens bij betrokken worden. Een groep afgevaardigden, zoals de bewonersorganisatie, is in sommige gevallen al voldoende. Wel moet er op toe worden gezien dat deze groep niet constant dezelfde samenstelling heeft. Veel gemeenten, woningcorporaties en welzijnsorganisatie zijn al tot de conclusie gekomen dat het belangrijk is om naar buiten te treden en hiermee te werken aan de relatie met de bewoners. Het organiseren van inspraakavonden is niet meer voldoende. Voorbeelden van andere initiatieven die lijken te werken zijn flyers van een bepaald thema verspreiden, langs de deuren gaan of een buurtfeest organiseren, waar ook wethouders en andere professionals aanwezig zijn. Daarnaast werkt het goed om mensen te werven op ontmoetingsplaatsen in de wijk, zoals de bibliotheek (Van Marissing, 2005, p. 65-66).

In Apeldoorn worden drie doelstellingen nagestreefd die volgens de gemeente gericht zijn op gebiedsgericht werken. Ten eerste dat de gemeente dicht bij de burger wil zijn en de opvattingen die zij hebben over de leefomgeving als vertrekpunt te nemen voor gemeentelijk beleid en uitvoering. De tweede doelstelling is een betere samenwerking met alle relevante partners. De gemeente ziet het als haar taak om samenwerking te organiseren tussen de verschillende maatschappelijke organisaties. De derde doelstelling is om het gebiedsgericht werken te koppelen aan reguliere dienstplannen en begroting. Oftewel een betere verankering in de gemeentelijke organisatie (Gemeente Apeldoorn,

2011b). In het empirische deel van dit onderzoek zullen respondenten worden bevestigd door middel van interviews. De respondenten zijn actoren die een rol hebben wat betreft ouderen en wonen. Op deze manier wordt gekeken hoe er in de gemeente Apeldoorn met het onderwerp ouderen en wonen wordt omgegaan en wat de mening van respondenten is over de toepassing van gebiedsgericht werken.

Het is de vraag in hoeverre de doelstellingen van de gemeente Apeldoorn behaald worden en of gebiedsgericht werken een doelmatige beleidsvoering is. Daarnaast zijn de doelstellingen van de gemeente algemeen en zal er in dit onderzoek vanuit de doelstellingen een focus zijn op de doelgroep ouderen.

1.2 Hoofdvraag en deelvragen

Naarmate men ouder wordt, worden de woning en woonomgeving steeds belangrijker. Door factoren als pensioen, dalende mobiliteit en de achteruitgang van gezondheid, wordt de tijd die wordt besteed in de woonomgeving groter (Penninx & Royers, 2007, p. 4). Daarnaast stijgt het aandeel van ouderen in de maatschappij, door vergrijzing. Dit zijn redenen waarom het juist voor deze groep van belang is dat de woonomgeving aansluit op de wensen.

Om de woonomgeving aan te laten sluiten op de wensen is gebiedsgericht werken een vorm van beleid waar voor gekozen kan worden. Gebiedsgericht werken is een vorm van beleid voeren die gericht is op het stimuleren van ontwikkelingen, bijvoorbeeld het aanpassen/verbeteren van de woonomgeving. Er wordt een poging gedaan om burgers meer bij het beleid te betrekken. Aangezien de groep ouderen groeiende is, is het verstandig dat hier rekening mee wordt gehouden. Wat wensen zij in hun woonomgeving en in hoeverre wordt hier rekening mee gehouden?

Naar aanleiding van bovenstaande is de volgende hoofdvraag opgesteld:

In hoeverre wordt in gebiedsgericht werken in de gemeente Apeldoorn aandacht gegeven aan de woonwensen van ouderen?

Om deze vraag zo goed mogelijk te kunnen beantwoorden, is er een aantal deelvragen opgesteld. De bijbehorende deelvragen zijn:

- 1.** Welke fysieke en sociale elementen van de woonomgeving vinden ouderen belangrijk?
- 2.** Wat is het aanbod voor ouderen op het gebied van woonomgeving ten aanzien van gebiedsgericht werken?
- 3.** Speelt vergrijzing een rol met betrekking tot de inrichting van de woonomgeving en zo ja, wat zijn de mogelijkheden voor Apeldoorn om hier door middel van gebiedsgericht werken mee om te gaan?

1.3 Relevantie en doel

1.3.1 Maatschappelijke relevantie

Er wonen zowel relatief als absoluut steeds meer ouderen in Nederland blijkt uit bronnen van de gemeente Apeldoorn. Hier zal verder in het onderzoek op worden ingegaan door middel van cijfers. Dit aantal gaat de komende jaren alleen maar toenemen. Apeldoorn wordt genoemd als de meest vergrijsde grote gemeente (Gemeente Apeldoorn, 2009, p. 3). Voor Apeldoorn ligt hiermee duidelijk een opgave om rekening te houden met deze doelgroep. Wat zijn de wensen van deze groep en hoe kan er zo goed mogelijk op worden ingespeeld?

Een belangrijk punt is dat ouderen langer thuis willen blijven wonen. De gedachte dat senioren in een seniorenwoning moeten wonen, heeft er voor gezorgd dat er onder andere in Apeldoorn veel appartementen zijn gebouwd, of dat er toekomstige plannen voor zijn (Venhoop, 2010, p. 1). Dat ouderen juist steeds langer thuis willen blijven wonen heeft maatschappelijke gevolgen. Zo schrijft Venhoop dat er leegstand is met betrekking tot de nieuwbouw van seniorenwoningen en vragen de huidige woningen om aanpassing(en). Bij wonen gaat het niet alleen om de woning zelf. Leefbaarheid en leefomgeving zijn ook belangrijke elementen, wanneer het gaat om de mate van woongenot. De aanpassingen die momenteel worden gedaan zijn vooral op het fysieke vlak, waarbij kan worden afgevraagd of er wel voldoende rekening wordt gehouden met het sociale vlak.

1.3.2 Wetenschappelijke relevantie

Het begrip wonen gaat niet alleen over de woning. Ook de woonomgeving is van belang. Daarnaast bepaalt een woonlocatie op zichzelf niet de mate van woongenot. Vanuit de literatuur blijkt dat het begrip 'plaats' meer is dan alleen fysiek. De relatie tussen mensen en plaats beïnvloedt de identiteit die past bij een individu of een groep. Het begrip 'thuis' is volgens de literatuur een typering van 'plaats', die afstand neemt van de dichotomie dat 'huis' de fysieke structuur heeft en 'thuis' ingaat op de sociale, culturele en emotionele aspecten. Eigenlijk heeft 'thuis' zowel de fysieke als andere elementen in zich (Easthope, 2004, p.135).

Dit is een interessante ontwikkeling, vooral wanneer met deze ogen naar de woonomgeving van ouderen wordt gekeken. De vraag is of alleen het renoveren en/of bouwen van woningen en voorzieningen de wensen van deze groep tegemoet komt. Sociale en emotionele aspecten zijn namelijk ook van invloed op de tevredenheid van ouderen.

1.3.3 Doel

Het doel van dit onderzoek is om een inzicht te vormen in de behoeften en wensen van ouderen, wanneer het gaat om de woonomgeving. Deze mening wordt vervolgens gekoppeld aan gebiedsgericht werken als vorm van beleid. In hoeverre sluit gebiedsgericht werken aan bij de woonwensen van ouderen. Waar liggen successen en waar moet eventueel nog verbeterd worden?

1.4 Leeswijzer

Het onderzoek zal de volgende opbouw hebben. De komende drie hoofdstukken zullen theoretisch van aard zijn. Hoofdstuk 2 gaat over ouderen als doelgroep. Er zal worden ingegaan op vergrijzing en ouderen als heterogene groep. Ook zal het begrip 'ouderen' worden vertaald naar de betekenis voor Apeldoorn. In hoofdstuk 3 staat 'wonen' centraal. Er zal een inzicht worden gegeven met betrekking tot ouderen en wonen en er wordt ingegaan op het begrip '*sense of place*'. Hier gaat het over de vraag wanneer iemand zich ergens thuis voelt. Hoofdstuk 4 zal in het teken staan van gebiedsgericht werken. Wat houdt gebiedsgericht werken over het algemeen in, om het vervolgens te vertalen naar Apeldoorn.

Het empirische gedeelte van het onderzoek zal beginnen met een hoofdstuk over de aanpak (hoofdstuk 5). Hierin worden het conceptueel model, de onderzoeksmethode en de verantwoording hiervan weergegeven. In hoofdstuk 6 zullen de resultaten van de interviews te lezen zijn.

Hoofdstuk 7 zal vanuit de voorgaande hoofdstukken een conclusie vormen. Daarin wordt de hoofdvraag zo goed als mogelijk beantwoord om vervolgens af te sluiten met een slotbeschouwing.

Hoofdstuk 2 Ouderen als doelgroep

Onderzoek doen naar ouderen en wonen, men zou zich af kunnen vragen wat het nut hiervan is. Mensen doppen hun eigen boontjes en zodra ze dat niet meer kunnen wacht er een bejaardentehuis, waar de laatste levensjaren kunnen worden doorgebracht. Het stereotype beeld van inactieve ouderen, die teruggetrokken in een bejaardenwoning leven en de hele dag puzzelen, handwerken en televisie kijken was enkele decennia geleden nog geldend. Dat beeld is ondertussen behoorlijk veranderd. De ouderen van nu zijn grotendeels actief, geëmancipeerd, volgen cursussen, surfen over het internet, enzovoorts (Knook & Nesselaaar, 2001, p. 19).

Een andere manier van leven zal ook bijdragen aan een andere manier van wonen. Hoe wordt tegenwoordig bijvoorbeeld gekeken naar bejaardentehuizen? In dit hoofdstuk zal daar aandacht aan worden besteed. In de centrale vraag van dit onderzoek staat onder andere dat onderzocht gaat worden wat de woonwensen van ouderen zijn. Om meer te weten te komen over wie ouderen zijn en om zo te kunnen achterhalen wat hun wensen zijn is dit hoofdstuk belangrijk.

De eerste paragraaf (2.1) zal ingaan op vergrijzing en de uitdagingen die het met zich meebrengt voor beleidsmakers. Vervolgens zal worden ingezoomd op ouderen als (heterogene) groep (2.2).

2.1 Vergrijzing & beleid

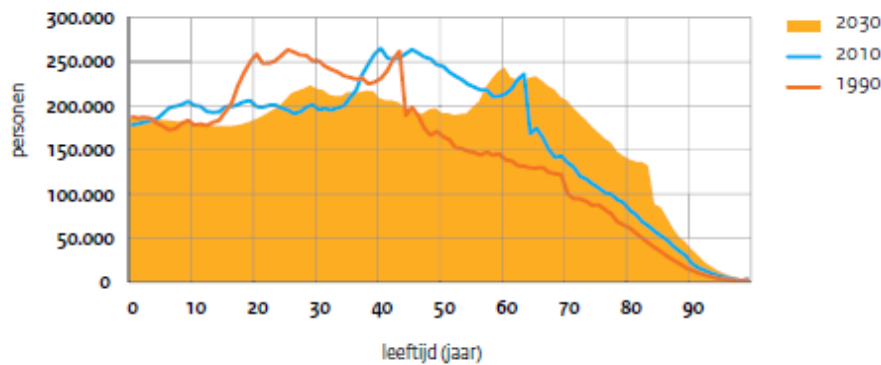
2.1.1 Vergrijzing

Vergrijzing houdt in dat een steeds groter aandeel van de bevolking tot de groep ouderen behoort en dit betekent volgens Klomp en Schellekens (2010) meer luisteren naar deze groep. Specifiek voor dit onderzoek geldt dat op het gebied van wonen. Een inzicht in de ontwikkeling van vergrijzing is daarom van belang. In hoeverre gaat deze groep groeien en wat betekent dat voor de samenstelling van de samenleving? Naar vergrijzing wordt al jarenlang onderzoek gedaan en overheden zijn bezig om hun beleid hierop af te stemmen. In Nederland is vergrijzing, evenals in de meeste West-Europese landen, al een tijd gaande. De verwachting is dat het aantal 65-plussers tussen 2010 en 2050 zal toenemen met 1,7 miljoen (Klomp & Schellekens, 2010, p.8). De oorzaak hiervan ligt volgens het onderzoek van Klomp & Schellekens niet alleen in de geboortegolf in het verleden. Het komt ook door het feit dat de maatschappij is veranderd ten opzichte van tientallen jaren geleden. Het aandeel ouderen zal blijvend hoger zijn, door de toenemende gemiddelde levensverwachting en het huidige lage geboortepaail.

In figuur 1 is de absolute verandering van leeftijdsopbouw in Nederland te zien tussen 1990 en 2030. Het jaar 2010 bevat veel meer personen in de leeftijd 45-63 jaar, in

vergelijking met 1990. Deze lijn wordt doorgezet naar 2030, waar de personen ook ouder zijn geworden en zich op dat moment bevinden in de leeftijd 65-83 jaar.

Figuur 1. De verandering van de leeftijdsopbouw in Nederland 1990-2030

Bron: VROM/WWI, 2010

Tot 2020 zal het aantal jonge vitale ouderen het snelst groeien. Na 2020 groeit het aantal hoogbejaarden juist het snelst (Kullberg, 2005, pp. 3).

Om een concreet beeld te geven van vergrijzing, zullen we dieper ingaan op deze ontwikkeling in de gemeente Apeldoorn. Het percentage inwoners van 65 jaar en ouder bedraagt in Apeldoorn in 2010 16,7%. Dit ligt hoger in vergelijking met het landelijk gemiddelde, waar het percentage in 2010 15,3% is (Gemeente Apeldoorn, 2010 & CBS, 2010). Dit maakt het voor deze gemeente extra belangrijk om rekening te houden met deze doelgroep.

De verwachting was dat tussen 2007 en 2010 de groep 65-plussers toe zou nemen met 300 personen per jaar. Vanaf 2011 zal dit een toename zijn van 600 personen per jaar (Gemeente Apeldoorn, 2007, p.15).

Een grotere groep ouderen betekent dat er nader moet worden bekeken of er voldoende geregeld is voor deze groep. Zijn ouderen tevreden in Apeldoorn of mist er nog het één en ander voor deze groep? Op het gebied van woonwensen zal dit onderzoek deze vraag nader bekijken.

2.1.2 Ouderenbeleid

Zoals eerder te lezen was, groeit de groep ouderen en wordt ook het percentage ouderen in de samenleving groter. Beleidsmakers kunnen niet om deze verandering heen en er is beleid nodig wat betreft deze ontwikkeling. Er wordt in dit onderzoek ingegaan op ouderenbeleid om te zien of al enigszins rekening wordt gehouden met deze groep in beleid.

Ouderenbeleid is in de periode na de Tweede Wereldoorlog ontstaan. De woningnood heeft er voor gezorgd dat in die periode op grote schaal bejaardentehuizen zijn gebouwd (Hendriks, 2009, p. 12). Het onderzoek van Hendriks gaat verder en hij schrijft dat vanaf 1970 zijn de begrippen zelfstandigheid en zelfredzaamheid van ouderen steeds belangrijker geworden. De Nota Bejaardenbeleid die in datzelfde jaar is opgesteld gaat in op de gemeenschappelijke woonvorm van ouderen. Deze vorm van wonen werd altijd als vanzelfsprekend gezien, maar verdwijnt steeds meer naar de achtergrond. Ouderen moeten blijven participeren in de samenleving en als onderdeel worden gezien. Ze mogen niet buiten de maatschappij worden geplaatst, maar moeten er juist bij betrokken worden. Sinds het ontstaan van de Nota Bejaardenbeleid is de strekking hetzelfde gebleven.

Het toenmalige kabinet gaf in 2005 een visie op de vergrijzing in de Nota 64. Als uitgangspunt is gekozen om ouderen te beschouwen als burgers die volop meedraaien in de samenleving. Vanuit dit uitgangspunt heeft het toenmalige kabinet waarden afgeleid die als basis worden gebruikt. Deze waarden hebben betrekking op onder andere huisvesting, mobiliteit, gezondheid, koopkracht en bijdragen aan de samenleving. Er zijn beleidsdoelen met streefwaarden vastgesteld en de realisering hiervan wordt geanalyseerd door middel van een tweejaarlijkse Monitor Ouderenbeleid. Zo is er een beleidsdoel dat ouderen moeten beschikken over woningen die zijn afgestemd op hun individuele behoeften met ondersteunende zorgvoorzieningen op maat. Dit is vertaald in streefwaarden voor voldoende nultredenwoningen en woningen met zorg op afroep in de buurt (Van Campen, 2008, p. 11).

Naast ouderenbeleid is er in Nederland een beleidsvorm die niet specifiek over ouderen gaat, maar waar er wel aandacht is voor deze groep. Dit is de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). Deze is per 1 januari 2007 ingegaan en vervangt de Wet Voorzieningen Gehandicapten (WVG), delen van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) en de Welzijnswet. In het kader van zelfstandigheid en zelfredzaamheid is dit een belangrijke ontwikkeling. Het doel van deze wet is dat iedereen kan deelnemen aan het maatschappelijk leven, ook wanneer er beperkingen zijn. Het kan hierbij gaan om een aanpassing in de woning of het toegankelijk maken van een algemene voorziening (Beerepoot, 2007, p. 11).

Het probleem dat nu aan het ontstaan is, is de groei van aanvragen op voorzieningen van de WMO gecombineerd met een dalende rijksbijdrage. Er zal dus bezuinigd moeten worden. De gemeente Apeldoorn heeft maatregelen genomen, door vanaf 1 juni 2011 enkele WMO voorzieningen te versoberen. Ook gaan inwoners meer eigen bijdrage betalen, afhankelijk van hun inkomen (Gemeente Apeldoorn, 20 april 2011c).

2.1.3 Verschillende indelingen

Om beleid te vormen is het van belang om te weten dat de groep ouderen een diverse groep is. Een definitie geven van dé oudere is niet mogelijk, deze bestaat namelijk niet. Er zijn verschillende opvattingen over het indelen van ouderen als groep. De eerste verdeling is 'jonge' ouderen (55-74 jaar) en 'oude' ouderen (75 jaar en ouder). De groep ouderen wordt verdeeld in twee groepen op basis van leeftijd. Er wordt vanuit gegaan dat bij 75 jaar een omslagpunt ligt wegens een toename van lichamelijke beperkingen (SCP, 2004, p. 15).

De tweede indeling is aan de hand van verschillende levensfasen (Nota Wonen, 2000 p. 133). De fasen waar de groep ouderen toebehoort zijn de derde (tussen 55 en 74 jaar) en vierde (75 jaar en ouder) levensfase. In de derde levensfase verlaat het laatste kind meestal het ouderlijk huis en men gaat met pensioen. Deze veranderingen zorgen ervoor dat men andere behoeften krijgt. Personen in deze fase willen niet meteen verhuizen, maar ze denken er wel over na. Met wat kleine aanpassingen kunnen ze er vaak voor zorgen dat zij zonder hulp thuis kunnen blijven wonen. In de vierde levensfase is de kans groter dat er problemen ontstaan met de gezondheid en hiermee de zorgvraag stijgt. In eerste instantie kunnen oplossingen worden gezocht in het aanpassen van de woning of het inhuren van verzorging en/of huishoudelijke hulp. Wanneer dit geen optie meer is, kiezen velen voor een aanleunwoning of een wooncomplex. Deze laatste groep wordt ook wel 'zorgbehoevend' genoemd.

Een andere indeling die wordt gegeven met betrekking tot het indelen van ouderen is een driedeling (Kullberg, 2005, p.2). De eerste groep (55-64 jaar) zijn de maatschappelijk actieve senioren. Zij zijn het meest vitaal. De tweede groep (65-74 jaar) is meestal gepensioneerd, maar merendeels nog wel gezond. De laatste groep (75 jaar en ouder) is gepensioneerd en zorg begint een aandachtspunt te worden.

Ondanks de verdelingen in verschillende leeftijdsgroepen is het goed om in het achterhoofd te houden dat leeftijd niet bepalend is voor het gedrag van personen (Westmaas, 2000, p. 2). Er bestaat namelijk een verschil tussen de fysieke (daadwerkelijke) leeftijd en de psychologische leeftijd. De psychologische leeftijd beschrijft in welke sociale groep iemand zichzelf plaatst of hoe oud iemand zich voelt. Met betrekking tot de woonomgeving is de verwachting dat de psychologische leeftijd belangrijker is dan de fysieke leeftijd.

De laatste verdeling die wordt besproken in deze paragraaf bestaat uit vijf ouderensegmenten. Dit zijn vitalen, toekomstgerichte vitalen, eenzame redzamen, cognitief beperkte redzamen, en hulpbehoevenden (Luijkx, 2005, p. 6-8). In het desbetreffende onderzoek was het hoogste percentage te vinden bij de groep vitalen (28%). Dit is de jongste (gemiddeld 63 jaar) en meest actieve groep. Ze hebben een hoge opleiding en een hoog inkomen. Deze groep wordt in aantal nauw gevolgd door de

groep hulpbehoevenden (27%). Ze zijn gemiddeld 75 jaar oud, leven vaker alleen, hebben een laag opleidingsniveau en een laag inkomen. De lijn die te zien is tussen de fase van vitalen en hulpbehoevenden, is dat de leeftijd stijgt, het opleidingsniveau en inkomen dalen, evenals de mate van activiteit in het leven

2.2 Ouderen als heterogene groep

2.2.1 Ouderen van vroeger en ouderen van nu

Om de woonwensen van de ouderen te kunnen onderzoeken is ook een inzicht nodig hoe deze groep er uit ziet. Wie zijn de ouderen? Is dit een specifieke groep en is het een constante of juist een dynamische groep? Er zal naar het verleden en heden van de doelgroep worden gekeken om eventuele veranderingen en trends te ontdekken.

In de huidige tijd is het steeds vanzelfsprekender om ouder te worden, terwijl oud worden vroeger werd gezien als een luxe positie. Het steeds ouder worden van mensen is onder andere een combinatie van verbeterde zorg, hygiëne en ontwikkeling (Sanz e.a., 2010, p. 905).

De diversiteit onder ouderen zal alleen maar toenemen (Nota Wonen, 2000, p. 33). Er zijn op tal van gebieden verschillen tussen ouderen van vroeger en nu. Bijvoorbeeld het gestegen eigenwoningbezit onder ouderen. Deze stijging is vooral zichtbaar vanaf een bovenmodaal inkomen. Een belangrijke reden is het toegenomen eigenwoningbezit onder jongere huishoudens. Naarmate deze groep ouder wordt en de woning niet wordt verkocht, stijgt het eigenwoningbezit onder ouderen (Kullberg, 2005, p. 6).

Daarnaast is er het belang van een goede gezondheid, en deze verschilt tussen personen (Kullberg, 2005, p. 2). Hoe gezonder iemand is, hoe beter diegene in staat is om langer zelfstandig te zijn. Gezondheid hangt niet alleen samen met leeftijd, maar ook met opleidingsniveau. Dit is een volgend aspect waarin ouderen van nu verschillen met vroeger. Een hoger opleidingsniveau zorgt voor een betere gezondheid. Wanneer iemand een hogere opleiding heeft gehad, heeft dat vaak bijgedragen aan een korter en minder belastend arbeidsverleden. Ook heeft het bijgedragen aan een gezondere levenswijze. Ouderen van tegenwoordig zijn vaker beter opgeleid in vergelijking met vroeger.

Ook het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP, 2004, p. 15) schrijft over een toenemende sociaal-culturele diversiteit op het gebied van hoger opgeleide ouderen met een minder belastend arbeidsverleden. Dit houdt in dat meer ouderen in een hogere sociale klasse terecht komen dan vroeger het geval was. Dit brengt ook een culturele verandering met zich mee. Mensen van een hogere sociale klasse hebben andere wensen en behoeften, dan mensen van een lagere sociale klasse.

Een ander verschil tussen ouderen van vroeger en nu is net als bij gezondheid een verband met een hogere opleiding. Dit is het verschil in mobiliteit. (Lord e.a., 2010, p. 53). Een hogere opleiding en een hoger inkomen worden geassocieerd met een hoger

aantal autoritten dat dagelijks wordt gemaakt. Zo blijft ook de mobiliteit van ouderen langer in stand naarmate men ouder wordt. Het probleem van immobiliteit wordt bij een steeds hogere leeftijd zichtbaar. Kwalitatieve studies wijzen volgens Lord uit dat het niet autorijden een traumatisch effect kan hebben op ouderen. Het verliezen van de automobilititeit wordt vaak gelijk gesteld aan een verlies van controle, ruimtelijke autonomie en identiteit.

2.3 Conclusie

Om de woonwensen van ouderen te onderzoeken is een belangrijke constatering uit dit hoofdstuk dat het een heterogene groep is. Hiermee wordt bedoeld dat er wordt gekeken naar de ouderen als individu en niet naar ouderen als een grijze massa. Er is enerzijds verschil tussen ouderen onderling. Dit is weergegeven in de verschillende indelingen die zijn geschetst op basis van leeftijd. Met behulp van een fysieke leeftijd alleen is het niet mogelijk om ouderen in een hokje te plaatsen en te bepalen wat voor deze groep het beste is. Iemand van 75 jaar kan nog alles zelfstandig doen, terwijl een leeftijdsgenoot een grote zorgbehoefte heeft. Hoe oud men zich voelt is de psychologische leeftijd.

Anderzijds bestaan er verschillen tussen ouderen van vroeger en ouderen van nu. Tegenwoordig zijn ouderen hoger opgeleid, welvarender en bezitten ze steeds vaker een eigen woning. Mede hierdoor zijn de eisen wat betreft leefomgeving verandert. Ouderen zijn niet meer tevreden met een standaard formaat seniorenwoning of een kamer in een bejaardentehuis.

Deze verschillen hebben consequenties voor het woonbeleid. Er kan geen beleid worden geschreven voor een homogene groep ouderen, want de groep is te divers. Aan de andere kant is het niet mogelijk om ieder individu op te nemen in het beleid. Om keuzes te maken wat betreft woonbeleid voor ouderen is een algemene visie als rode draad een goed hulpmiddel. Om een dergelijke visie vorm te geven is het belangrijk om te weten wat er leeft onder ouderen; ze moeten gehoord worden. Op basis van deze informatie kan vervolgens een visie worden gevormd die handvaten biedt voor het woonbeleid voor ouderen.

Hoofdstuk 3 Oost west, thuis best

Het is fijn om een plek te hebben, die veilig en comfortabel is en waar men zich thuis kan voelen. De centrale vraag van dit onderzoek heeft betrekking op de woonwensen van ouderen. Deze wensen zijn gericht op het creëren van een zo prettig mogelijke woonomgeving waarin iemand zich thuis voelt. De kennis die ontstaat vanuit dit hoofdstuk kan worden meegenomen naar de empirie. Welke factoren spelen een rol bij een prettige woonomgeving en zijn deze te beïnvloeden? In de internationale literatuur wordt het ergens thuis voelen veelal aangeduid met het begrip '*sense of place*' (Jorgensen & Stedman, 2001, Pretty e.a., 2003, Hay, 1998).

Er zal niet alleen algemeen worden gekeken naar ergens thuisvoelen, maar er wordt ook ingezoomd op de doelgroep van dit onderzoek. Er is een studierichting die zich specifiek bezig houdt met het bestuderen van ouder worden. Dit is de gerontologie. Een centraal idee binnen dit onderzoeksveld is dat ieder gevoel van eigenwaarde van ouderen is ingebed in sociale, dynamische plaatsen. Wanneer ouderen tevreden zijn over een plek, voelen ze zich meer in controle, veiliger en dit heeft een positieve invloed op hun eigenwaarde (Wiles e.a, 2008, p. 665).

Het hoofdstuk zal bestaan uit een beleidsmatig gedeelte over ouderen en wonen (3.1) en een literatuuronderzoek dat dieper ingaat op begripsvorming omtrent de vraag wanneer iemand zich ergens thuisvoelt (3.2).

3.1 Ouderen en wonen

3.1.1 Woning en woonomgeving

Wonen is de voorwaarde voor gemeenschapsvorming en ontplooiing van ieders persoonlijkheid (Mens & Wagenaar, 2009, p. 41-42). De woning straalt hierbij een gevoel van veiligheid en geborgenheid uit. Daarnaast is de woning een basislocatie om vanuit daar onder andere boodschappen te gaan doen, familie en vrienden te bezoeken of andere activiteiten te ondernemen. Dit plaatje moet ook voldoen aan de wens van de steeds toenemende groep van kritische en geëmancipeerde ouderen (Nota Wonen, 2000 p. 8).

Vanuit de Nota Wonen (2000, p. 8) blijkt dat er door ouderen heel wat eisen worden gesteld aan de woning. Zo mag deze niet te groot zijn, maar er moeten wel ten minste drie ruime kamers aanwezig zijn, het moet fysiek in orde zijn en er moeten voldoende veiligheidsmaatregelen (zoals inbraakpreventie) zijn genomen.

De woning is belangrijk, maar het is de woonomgeving die ervoor zorgt dat men actief blijft in de samenleving en contacten blijft onderhouden met familie en vrienden (Myncke & Vandekerckhove, 2007, p. 11). De woonomgeving moet het liefst groen en rustig zijn en een vriendelijk sociaal klimaat hebben. Daarnaast is er een grotere behoefte aan voorzieningen, zowel binnens- als buitenshuis (Nota Wonen, 2000, p. 32).

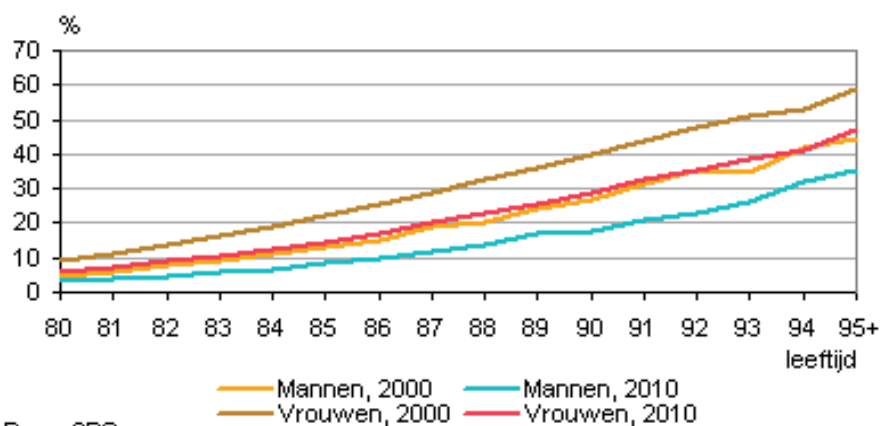
Wanneer er wordt gekeken naar de verschillende leeftijdsgroepen blijkt dat oudere groepen de meeste tijd in hun directe leefomgeving doorbrengen (Penninx & Royers, 2007, p. 4). Het is daarom extra belangrijk dat de kwaliteit van deze omgeving goed is voor deze groep.

Ook het Sociaal Cultureel Planbureau doet de constatering dat oudere groepen meer tijd doorbrengen in hun directe leefomgeving dan jongere groepen (SCP, 2004, p. 21). Ondanks een sterke stijging van vrijetijdsbesteding buiten de directe woonomgeving, bestaat er nog steeds een verschil tussen oudere en jongere huishoudens volgens het SCP. Ouderen zijn over het algemeen positiever wat betreft de woonomgeving. Ze ervaren minder overlast van lawaai en verkeer en ze zijn positiever over de kwaliteit van de bebouwing. Echter, ouderen zijn wel kritischer wat betreft sociale aspecten. Ze zijn vaker bang om lastig gevallen te worden of te worden beroofd. Ook wordt er genoemd, dat men elkaar in de buurt nauwelijks kent.

3.1.2 Extramuralisering

Onderzoek in verschillende delen van de wereld heeft uitgewezen dat de meerderheid van de ouderen de wens heeft om zo lang mogelijk in de eigen woning te blijven wonen (Lord e.a, 2010, p. 52 & Henning e.a., 2009, p. 241). In Nederland is dit terug te vinden in het begrip extramuralisering. Extramuralisering is een belangrijke trend, kijkende naar het thema ouderen en wonen. Het gaat hierbij om het afbouwen van het aantal plaatsen in verzorgingstehuizen. Een van de oorzaken hiervan is dat ouderen langer thuis (willen) blijven wonen. Deze vorm van wonen kan eventueel gepaard gaan met mobiele zorgdiensten. Pas wanneer het echt noodzakelijk is maakt een deel van deze groep de overstap naar intramurale huisvesting. Overigens heeft de afname van het aanbod in verzorgingstehuizen, mede door de slechte bouw- en woontechnische kwaliteit van huidige verzorgingstehuizen invloed op extramuralisering. Door de extramuralisering neemt het aantal personen in intramurale huisvesting tot 2015 af ondanks de toenemende vergrijzing (VROM/WWI, 2010, p. 3).

Figuur 2. Ouderen ingeschreven bij een verzorgings- of verpleeghuis

Bron: CBS, 2011

Uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) komt naar voren dat het aantal ouderen groeit, maar het aantal ouderen in verzorgings- of verpleegtehuizen daalt. Het aantal 80-plussers nam tussen 2000 en 2010 toe van 500.000 naar 648.000. In dezelfde periode daalde het aantal ouderen dat ingeschreven staat bij een verzorgings- of verpleegtehuis van 102.000 naar 90.000 (Figuur 2). Zes van de zeven 80-plussers wonen (al dan niet met ondersteuning) zelfstandig (CBS, 2011).

Op het gebied van wonen kunnen ouderen worden ingedeeld in drie groepen: blijvers, kiezers en moeters (Klomp & Schellekens, 2010, p. 16). De meeste ouderen zijn volgens dit onderzoek blijvers. Ze blijven in hun eigen huis wonen en deze groep wordt groter door onder andere extramuralisering. Mogelijke aanpassingen aan het huis worden zover als mogelijk zelf geregeld. Kiezers hebben zelf voldoende (financiële) middelen en zijn in goede gezondheid, zodat ze vrij zijn om te kiezen voor een bepaalde vorm van wonen en/of zorg. De categorie moeters hebben vaak geen keuzemogelijkheid meer. Hun gezondheid en daarmee hun zorgbehoefte is bijvoorbeeld zodanig, dat een intramurale opname onvermijdelijk is. Ondanks dat deze groep liever thuis zou willen wonen.

Ondanks dat de extramuralisering toeneemt zijn er ook enkele kanttekeningen in de literatuur te vinden (Van der Zwet, 2009, p. 4). Doordat ouderen niet langer samen intramuraal wonen, maar meer verspreid in de wijk, zijn onderlinge contacten niet langer vanzelfsprekend. Daarnaast is uit onderzoek gebleken dat contact met burens niet of nauwelijks plaatsvindt. Dit gebrek aan sociale integratie wordt ook door hulpverleners gesignaleerd. Tegenstanders van extramuralisering haken hierop in door te zeggen dat

de samenleving niet open staat voor meer contact met mensen, met beperkingen. Hierdoor vermindert zelfstandig wonen de kans om met anderen in aanraking te komen. Internationaal gezien zijn er landen die behoefte hebben aan nieuwe alternatieven met betrekking tot woningen voor ouderen. Een voorbeeld hiervan is Zweden (Box 3.1).

Box 3.1 Ouderen en wonen in Zweden

Een land dat er bovenuit steekt op het gebied van ouderenzorg is Zweden. Internationaal gezien is Zweden een belangrijk land op het gebied van zorg en ook wanneer het gaat om ouderenzorg en het beleid hiervan. Door wetsveranderingen in 1990 hebben gemeenten in Zweden meer autonomie gekregen om invloed te hebben op hun eigen lokale organisaties. Verschillende gemeenten hebben in deze tijd gekozen voor het zogenoemde klantgerichte model. Hierbij ligt de focus op de wensen en behoeften van klanten. Door competitie ontstaat er efficiëntie en een betere kwaliteit van zorg voor ouderen. In de jaren '90 en begin deze eeuw is er een verschuiving geweest in de Zweedse ouderenzorg naar meer zorgaanbieders. In dit model is de gemeente één van de vele spelers op de lokale markt. Johansson (2002) wordt aangehaald in het onderzoek van Henning en illustreert hoe lokale overheden in die jaren een hernieuwde interesse doormaken op het gebied van partnerschap met non-profit organisaties. Planning op basis van hiërarchie wordt vervangen door op netwerk gebaseerde planning. Dit is een cruciale verschuiving. Waar het eerst draaide om sturing van bovenaf, gaat het nu om samenwerken met verschillende partijen om een zo goed mogelijk resultaat te bereiken. Er is behoefte aan een nieuw alternatief wat betreft woningen. De nieuwe woningen worden als het ware een tussentijds punt tussen het ouder worden op dezelfde plaats en het afhankelijk zijn van institutionele zorg. Er is geld apart gezet door de Zweedse overheid, zodat gemeenten meer geschoold personeel in de ouderenzorg kunnen laten werken. De richtlijnen die in de ouderenzorg worden nagestreefd zijn: ouderen een kans geven om hun dagelijks leven zelf in te kunnen richten en ze een actief en betekenisvol leven te laten leiden in een gemeenschap met anderen. Eksjö (een kleine Zweedse stad in de zuidelijke regio Smaland) heeft op basis van deze visie gekozen om drie service gebouwen (in Nederland zijn dit bejaardentehuizen) te veranderen naar ouderenwoningen. Als vuistregel wordt gesteld dat ouderen minimaal 55 jaar zijn. Het streven is dat nieuwe vormen van huizen in samenspraak met ouderenorganisaties worden gerealiseerd. Op deze manier ontstaat er een op netwerk gebaseerd model.

Bron: (Henning e.a., 2009, p. 238-245).

3.1.3 Verhuiscapaciteit onder ouderen

Het klinkt ideaal om als oudere in een gelijkvloerse seniorenwoning te wonen die van alle gemakken voorzien is. Maar willen ouderen hier wel wonen? En zijn ouderen bereid om

hiervoor hun eigen woning te verlaten? Of willen ze in hun eigen woning blijven, die niet gelijkvloers is, maar wel aangepast kan worden? Voor beleidsmakers zijn dit interessante vragen, omdat hiermee een strategie kan worden uitgestippeld op het gebied van huisvesting. Niet alleen de woning moet geschikt zijn voor ouderen, maar ook de omgeving. Een reden is dat een deel van de ouderen steeds minder mobiel wordt en hiermee zijn voorzieningen dichtbij steeds wenselijker.

Ouderen kunnen op basis van verhuiscapaciteit worden verdeeld in twee groepen. Aan de ene kant is een groep ouderen die niet wil verhuizen. Ouderen willen langer thuis blijven wonen en de bouw van extra seniorenappartementen zou er alleen maar voor zorgen dat deze leeg blijven (Venhoop, 2010). Remmende factoren om te verhuizen zijn leeftijd en de aanwezigheid van een partner. Vanaf 75 jaar wordt de stap tot verhuizen minder snel gezet. Ook mensen met een eigen woning hebben minder de neiging om te verhuizen. Deze woningen hebben over het algemeen een betere kwaliteit dan huurwoningen en de bewoners zijn meer gehecht aan hun woning (SCP, 2004, p 10).

De ontwikkeling van extramuralisering laat zien dat men zo lang mogelijk in de eigen woning wil blijven wonen. Wanneer er een hogere leeftijd wordt bereikt en er een hogere mate van behoefte aan zorg is zijn er genoeg alternatieven die zorg aan huis kunnen bieden. Ook op het gebied van opplussen en domotica zijn ontwikkelingen die aanpassingen in huidige woningen bieden. Voorbeelden van opplussen en domotica zijn het weghalen van drempels, een handgreep bij het ligbad plaatsen en het op afstand bedienen van de lichtvoorzieningen in de woning (Provincie Gelderland, 2010, p. 2).

Aan de andere kant zijn er ouderen die wel willen verhuizen, indien er aan een aantal voorwaarden wordt voldaan. Motieven bij ouderen om te verhuizen zijn de wens om kleiner te wonen (gemakkelijker in verband met de huishouding), de gezondheid die achteruit gaat en de mogelijkheid om zorg te ontvangen. Verder overwegen mensen met een hoge opleiding vaker om te verhuizen. Ze oriënteren zich meer op een toekomstige woning, maar zijn minder geïnteresseerd in woningen die speciaal bestemd zijn voor ouderen (met uitzondering van een woonzorgcomplex). Meer dan de helft van de ouderen die verhuiscapaciteit hebben willen naar een woning die bestemd is voor ouderen. Dit kan worden gerelateerd aan leeftijd en de mate van lichamelijke beperkingen. Hoe hoger de leeftijd en hoe slechter de gezondheid, hoe 'zwaarder' de woonvorm (SCP, 2004, p. 98). Ouderen met een lichte zorgbehoefte kunnen eventueel in hun eigen woning en woonomgeving blijven wonen, terwijl iemand met een zware zorgbehoefte al gauw naar een gespecialiseerde instelling gaat (Mens & Wagenaar, 2009, p. 13).

Niet alleen de woning, maar ook de woonomgeving is van belang bij verhuiscapaciteit. Wanneer de sociale kwaliteit van de buurt laag is, wordt de verhuiscapaciteit versterkt (SCP, 2004, p. 10).

3.1.4 Woonconcepten voor ouderen

De laatste decennia is het besef gegroeid dat het voor een ouderenvoorziening van belang is niet alleen in te zetten op lichamelijke verzorging, maar ook op sociale en psychologische aspecten. Ondanks dit besef is de uitvoering ervan nog gering. Een wekelijkse bingomiddag of een breiclub wordt niet door iedere oudere als iets positiefs ervaren (Mercken, 1997, p. 3).

Er zijn verschillende concepten die vanuit een bepaalde denkwijze een leefomgeving creëren voor ouderen. In deze paragraaf worden de concepten 'woonservicegebied' en 'seniorenstad' behandeld. Twee concepten met een andere oorsprong, maar met hetzelfde doel. Dit doel is een zo prettig mogelijke leefomgeving creëren voor ouderen. Vanwege dit doel past deze paragraaf goed binnen het onderzoek.

Voor woonservicegebied is gekozen, omdat dit actueel is in Nederland. Veel gemeenten zijn met dit concept bezig, waaronder de gemeente Apeldoorn. Waar komt dit concept vandaan en in hoeverre is het een goed concept? Daarnaast wordt ingegaan op seniorenstad. Dit concept staat in Nederland in de kinderschoenen, maar is internationaal al meerdere malen toegepast. Wat is een seniorenstad en voegt dit concept voor Nederland iets toe?

Woonservicegebied

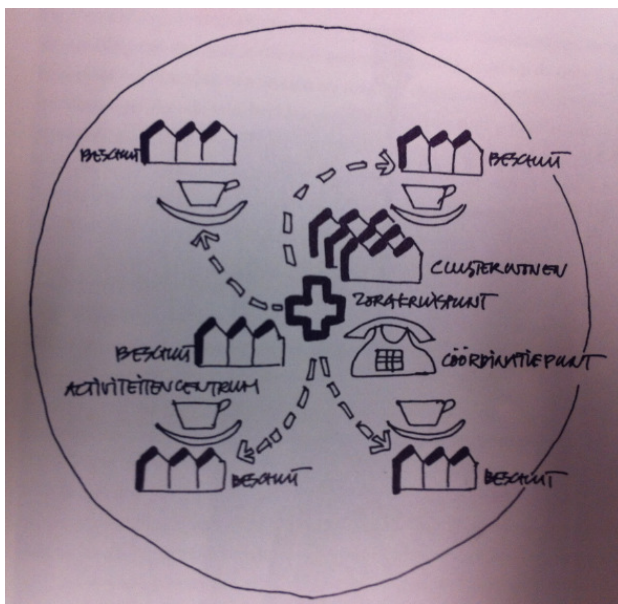
Zowel bij de rijksoverheid als op lokaal niveau is de combinatie van wonen en zorg een aandachtsgebied. Echter is het beleid voornamelijk sectoraal georganiseerd en opereren zorg, wonen, welzijn en arbeid te veel onafhankelijk van elkaar (Nota Wonen, p. 132).

De Stichting Architecten Onderzoek Gebouwen Gezondheidszorg (STAGG) heeft in 1995 een scenario uitgewerkt voor Nederland. In 2000 is hiervan een herziene versie verschenen. Rond een zorgkruispunt in een beschutte woonzorgzone zijn een aantal geclusterde woonvormen waar intensieve zorg wordt geboden (STAGG, 2000, p. 32). Het scenario van de woonservicegebieden houdt in dat er in een (deel van de) wijk, dorp/stad optimale condities worden gecreëerd om wonen en zorg te combineren. Het is in eerste instantie een woongebied, waar zorg niet de hoogste prioriteit heeft. De zorgbehoevende populatie die gebruik maakt van de dienstverlening woont over het algemeen zelfstandig (individueel of in kleinschalige woonvormen) (Myncke & Vandekerckhove, 2007, p. 18).

STAGG heeft zowel een plattelands- als een stedelijk toekomstscenario geschetst. Omdat dit onderzoek niet zal plaatsvinden op het platteland, wordt het toekomstscenario hiervan niet verder toegelicht. Bij het stedelijke scenario wordt er van uitgegaan, dat er in een stadswijk met 10.000 inwoners één coördinatiepunt nodig is. Dit punt organiseert de functies binnen de wijk, maar ook wijkoverstijgende zaken. Hiertoe behoort bijvoorbeeld een gewenste verbetering van het openbaar vervoer. Afhankelijk van de

bebouwingsdichtheid en loopafstanden zijn er in de wijk drie of meer activiteitencentra. Deze hebben als doel om een ontmoetingspunt te vormen voor zorgvragenden. De activiteiten die plaatsvinden zijn recreatief van aard en dagopvangactiviteiten. Wanneer de bevolkingssamenstelling verandert, is het gebouw ook geschikt voor andere doelgroepen, bijvoorbeeld als vestiging van een peuterspeelzaal. Ook is er in de wijk een zorgkruispunt gevestigd waar zorg en diensten aan huis worden geleverd. Dit zorgkruispunt wordt aangestuurd vanuit het coördinatiepunt (STAGG, 2000, p. 59-60). Het grootste deel van de zorgvragenden blijft in de eigen woning. Een deel van hen zal in een aangepaste huisvesting wonen, omdat ze bijvoorbeeld invalide zijn en een rolstoel nodig hebben. Dit hoeft niet te betekenen dat deze laatstgenoemde groep niet zelfstandig woont, maar een normale woning is niet haalbaar. Er wordt onderscheid gemaakt tussen beschutte woningen en clusterwoningen. Beschutte woningen zijn bij voorkeur direct gekoppeld aan het activiteitencentrum, zodat de dagbesteding hier kan plaatsvinden. Een directe verbinding met het zorgkruispunt is ook wenselijk of een beperkte zorgpost waar zorg aan kan worden gekoppeld, die indien nodig 24 uur per dag kan worden opgevraagd. Een clusterwoning is een woning voor zes personen, waar 24-uurs zorg gegarandeerd kan worden. Activiteiten vinden in en om de woningen plaats. Hiermee is een koppeling aan het activiteitencentrum noodzakelijk. Een koppeling aan het zorgkruispunt is niet nodig, maar het kan wel voordelen opleveren. Er kan dan extra ondersteuning snel ter plekke zijn. In onderstaande afbeelding is een schets te zien hoe het stedelijke scenario er uit zou moeten zien (Afbeelding 1).

Afbeelding 1. Schets stedelijk scenario

Bron: STAGG, 2000

Voor een provinciaal niveau wordt ingezoomd op Gelderland. De reden hiervan is dat in deze provincie de gemeente Apeldoorn ligt, waar het empirisch onderzoek zal worden uitgevoerd. Vanuit het provinciale programma Ontgroening en Vergrijzing (O&V) is in mei 2005 besloten subsidie te verstrekken. Deze subsidie is verstrekt aan een wetenschappelijk onderzoekstraject naar de lokale samenwerkingspraktijken gericht op de realisatie van gebiedsgerichte arrangementen voor wonen, zorg en welzijn, zoals de realisatie van woonservicegebieden. Eind 2008 heeft O&V een andere naam gekregen en is het Thuisgeven in Gelderland gaan heten (Hendrixen & de Kam, 2009, p. 2).

Veel gemeenten zijn op dit moment bezig om beleid te vormen omtrent het concept woonservicegebied. De provincie Gelderland heeft het document 'De rol van de gemeente bij het ontwikkelen van een woonservicegebied. Magie of systematisch puzzelen?' uitgegeven. Dit document is een handreiking ter ondersteuning van gemeenten bij deze beleidsontwikkeling (Provincie Gelderland, 2009).

Naast alle inspanningen en positieve aandacht zijn er negatieve klanken ten aanzien van het concept 'woonservicegebied'. Een artikel op de site van Zorgvisie kopt met de titel 'Woonservicegebieden: veel beleid, weinig profijt'. Het concept zou een vorm van 'oud denken' zijn. Voor de burger worden denkbeeldige grenzen getrokken tussen ouderen en de rest van de bevolking en dit leidt tot segregatie van ouderen (Willemse, 2011, p. 1).

Seniorenstad

Complete steden voor ouderen, voorzien van ziekenhuizen, golfclubs, healthclubs en alle luxe en gemakken die men maar wenst. Voor Nederlandse begrippen klinkt dit vreemd, maar in Amerika zijn er al meerdere van deze steden gebouwd. In de jaren zestig werd de eerste steen van Sun City gelegd. Hier wonen ondertussen 41.000 mensen met een gemiddelde leeftijd van 78 jaar (Ruimtelijk Planbureau, 2005, p. 3).

Naast de Amerikaanse Sun Cities is er een ander buitenlands voorbeeld aan te wijzen van een seniorenstad. Zo bestaan er in Groot Brittannië de Extracare Villages (VROM, 2009, p. 13). Deze gebieden zijn ontwikkeld voor 55-plussers met het doel om een woonomgeving te creëren waar ouderen actief van het leven kunnen genieten. Het uitgangspunt hierbij is dat een actieve levensstijl bijdraagt aan het langer 'jong' blijven. De Villages worden altijd ontwikkeld in de nabijheid van een bestaande stad en zijn (in vergelijking met de seniorensteden in Amerika) niet volledig zelfvoorzienend.

De vraag is in hoeverre een seniorenstad in Nederland haalbaar is. Belangrijk is hierbij om niet blind te staren op de enorme omvang van de Amerikaanse Sun Cities. Bij de benaming seniorenstad, gaat het niet zozeer om het streven naar een grote omvang, maar wordt er meer gedoeld op de hoeveelheid voorzieningen en de dynamiek. De voorzieningen moeten qua omvang worden gekoppeld aan het draagvlak. Er is niet één juist model, maar het is zoeken naar de juiste balans. Een seniorenstad moet niet gezien

worden als een stad achter een muur dat los staat van de samenleving. Het is een gebied in een netwerk van andere steden of gebieden (Ruimtelijk Planbureau, 2005, p.9).

In opdracht van het (voormalige) Ministerie van VROM is er een onderzoek uitgevoerd naar het concept seniorenstad. Er ontbrak op dat moment nog een objectief beeld van dit concept en de vraag onder senioren in Nederland. Concluderend is vermeld dat alleen kleinschalige initiatieven kansrijk lijken. De kans op de realisatie van een seniorenstad wordt vergroot indien de ligging centraal is in een dichtbevolkt gebied. Hierbij wordt er vanuit gegaan dat ouderen die verhuizen, meestal dicht bij hun huidige woonlocatie blijven. De grote uitdagingen zijn het vinden van de juiste balans tussen schaalgrootte, draagvlak voor voorzieningen en het aantrekken van voldoende bewoners (VROM, 2009, p. 49).

3.2 Sense of place

Het meest tastbare deel van het begrip '*sense of place*' is het woord *place*. De Nederlandse vertaling van het woord *place* is plaats. Plaats kan worden omschreven als een eenheid van 'gebiedsbeleving' (Pretty e.a., 2003, p. 273-274). Plaats is volgens dat onderzoek hetgene dat de zienswijze van gebruikers beïnvloed door sociale, fysieke en culturele processen. Om deze reden kan plaats worden omschreven op een multidimensionale wijze, zowel fysiek als psychologisch. De fysieke locatie alleen is niet voldoende om inzicht te krijgen in de betekenis van een plaats. Er bestaat namelijk overlap tussen factoren als voldoening, ergens toe behoren, aansluiting en emotionele banden. De definitie van plaats, die de wetenschapper Yi-Fu Tuan (1979) geeft, is dat een plaats het centrum van betekenis of gebied is, waar men zorg voor draagt en die de menselijke emoties en relaties benadrukt. Camter (1991) gaat ervan uit dat plaats een samenvloeiing van kennis, emotie en actie rondom menselijk handelen vertegenwoordigt (Jorgensen & Stedman, 2001, p. 233).

Plaats en de gebruikers ervan staan met elkaar in verband. Verschillende onderzoekers hebben de band tussen mens en plaats beschreven. Zo kwam de geograaf Yi-Fu Tuan met de term '*topophilia*'. Hierbij wordt verondersteld dat de band tussen mens en plaats verschilt per individu. Ook bestaan er verschillen tussen diverse culturen. Rose (1995) wordt aangehaald in het boek van Easthope (2004, p. 129-130) en beschrijft door middel van drie hoofdargumenten hoe het gevoel bij een plaats wordt bepaald. Ten eerste als iets natuurlijk (territoriaal, of survival instinct). Ten tweede als resultaat van een mening die iemand over zijn omgeving geeft. Dit wordt ook wel culturele interpretatie genoemd. Als laatste wordt het bepaald, door jezelf te definiëren tegenover een ander, als deel van identiteit.

Sense of place is ook een begrip dat wordt gebruikt om de relatie tussen plaats en de gebruikers ervan te beschrijven. Dit begrip wordt gebruikt door meerdere wetenschappers. Het wordt onder andere omschreven als de betekenis die wordt

gegeven aan een ruimtelijke setting door een persoon of groep (Jorgensen & Stedman, 2001, p. 233). Het is een algemene term wanneer wordt gezocht naar een definitie om de relatie tussen mens en plaats aan te duiden.

Veel studies die gebruik maken van het psychometrische paradigma - dit is de studie naar onder andere kennis en gedrag - gaan uit van drie concepten vanuit de psychologie om verbanden te meten tussen mensen en plaats (Jorgensen & Stedman, 2001, p.233-234 & Nielsen e.a, 2010, p. 443-445). Ook *sense of place* gaat uit van deze verdeling. Dit zijn *place attachment*, *place identity* en *place dependence*.

Wanneer er wordt gekeken naar de parallel tussen veroudering en *sense of place* kan er veel worden geleerd over de ontwikkeling van *sense of place* gedurende een mensenleven. Men komt in verschillende fases, die een verschillende mate van *sense of place* met zich meebrengen. Dit blijkt uit een onderzoek in Nieuw Zeeland (Hay, 1998, p. 16-20). Hoe definitief deze fases zijn op basis van leeftijd staat open voor discussie. In de fase *young-old* is men nog steeds betrokken bij de gemeenschap. Wanneer men in de fase *old-old* terecht komt wordt de mobiliteit en hiermee de maatschappelijke betrokkenheid kleiner. De *sense of place* van deze groep is vooral op historie gebaseerd. Ze worden veelal deel van hun plaats en bereiken hiermee het hoogtepunt in de ontwikkeling van *sense of place*.

3.2.1 Place attachment

Place attachment wordt vertaald als de gehechtheid die men ervaart bij een plaats. Het begrip kan worden teruggevonden in verschillende wetenschappelijke disciplines. In de sociologie wordt benadrukt hoe de symbolische betekenis van een ruimtelijke setting van invloed is op menselijke interacties. Antropologie zoekt naar oorzaken van culturele verschillen van plaatsen en probeert deze te begrijpen. Sociale geografie onderzoekt het begrip *sense of place*. *Place attachment* is hierin een onderdeel van het overkoepelende *sense of place*. Het gaat uit van een positief verband tussen een persoon en een bepaalde plaats (Williams & Vaske, 2003, p. 831).

Een grote moeilijkheid van *place attachment* is de diversiteit die er bestaat op zowel theoretisch als empirisch gebied. Het is lastig te definiëren of er door middel van verschillende benamingen wordt gesproken over hetzelfde concept, of dat het daadwerkelijk verschillende concepten zijn (Hidalgo & Hernandez, 2001, p. 273).

Place attachment wordt over het algemeen omschreven als de emotionele band tussen een persoon en een plaats (Nielsen e.a, 2010, Hidalgo & Hernandez, 2001, Lewicka, 2008). Brown (2003) omschrijft *place attachment* anders, namelijk dynamisch. Het gaat over positieve banden tussen mensen en een sociaal fysieke setting, zoals de woning.

Place attachment heeft te maken met het gevoel van veiligheid en de mate van welzijn. Het groeit met de jaren, wanneer de ervaring met een bepaalde plek dieper en meer

divers word. Daarnaast zorgt een hogere mate van gehechtheid aan een plaats voor meer inzet. Er ontstaat dan een hogere bereidheid om de handen uit de mouwen te steken bij eventuele negatieve veranderingen. Een voorbeeld hiervan is zwerfafval opruimen in de buurt, omdat het straatbeeld verslechtert wanneer het blijft liggen (Nielsen e.a, 2010, p. 443 & 446).

Er zijn verschillende schaalniveaus waarop de mate van *place attachment* is onderzocht. De meest gebruikte is onderzoek op buurtniveau. De buurt is favoriet, omdat de mate van gehechtheid daar meestal groter is in vergelijking met andere ruimtelijke schaalniveaus, zoals stad of regio. De gehechtheid met de buurt is in twee typen onder te verdelen. Dit zijn *rootedness* (of fysieke gehechtheid) en *bonding* (of sociale gehechtheid) (Hidalgo & Hernandez, 2001, p. 274 & 275).

Er kan echter niet altijd worden verondersteld dat de buurt de hoogste mate van gehechtheid bevat. In het empirische deel van een onderzoek van Hidalgo & Hernandez (2001) bleek dat de gehechtheid met de buurt zwakker was in vergelijking met de woning en de stad. Wanneer er naar de fysieke en sociale dimensie werd gekeken bleek dat de stad sterk is met betrekking tot sociale gehechtheid en de woning met betrekking tot fysieke gehechtheid. In alle gevallen bleek dat de sociale gehechtheid hoger was dan de fysieke gehechtheid (Hidalgo & Hernandez, 2001, p. 279 & 280).

De buurt is een dynamische plek. Er kan sprake zijn van verloedering of juist vooruitgang, dankzij nieuwe impulsen. Wat achteruitgang in een buurt betekent voor de relatie tussen buurt, bewoners en de woning is vooral onderzocht in Amerikaanse steden. Achteruitgang van buurten die gebouwd zijn in de eerste suburbane ring rond steden is één van de tien belangrijkste problemen waar Amerikaanse steden de komende vijftig jaar mee te maken gaan krijgen. Woningen in de eerste suburbane ring, zijn vaak niet modern en/of groot genoeg om nieuwe bewoners aan te trekken. Een klassieke studie naar stadsvernieuwing in Boston's West End laat zien dat bewoners een sterke mate van *place attachment* hebben, ondanks de verslechterde behuizing (Brown e.a, 2003, p. 259-260). Hieruit is af te leiden, dat *place attachment* vaak gerelateerd is aan een verandering van de woning of buurt, maar er niet door wordt bepaald.

Er is ook onderzoek gedaan naar achteruitgang van buurten, waar niet direct stadsvernieuwing plaatsvond (Brown, 2003, p. 259-269). Hierin is getest hoe de gehechtheid van bewoners relateert aan het verwacht waargenomen fysieke verval en overlast, huurwoningen, criminaliteit, angst en een laag niveau van sociale cohesie en controle. Wanneer *place attachment* gerelateerd is aan sociale en fysieke factoren van verval, dan is inzicht hierin noodzakelijk, om zo verval om te kunnen keren. Om hier achter te komen is niet alleen gekeken naar het buurtniveau, maar ook naar de woning. Ten eerste kan geconcludeerd worden dat *place attachment* gerelateerd is aan tijdelijke en financiële investeringen, sociale cohesie en controle en een lage angst voor

criminaliteit. Dit zijn eveneens indicatoren voor een gezonde buurt. Het bezit van een eigen huis vertegenwoordigt ook een investering die zorgt voor de kwaliteit van de buurt en *place attachment*. Dit in vergelijking met huurders. Zij betalen de prijs door een lagere *home attachment*. Maar dit hoeft nog niet te betekenen dat de *place attachment* van de buurt omlaag gaat. Huurders profiteren dankzij buurtbewoners met een eigen (vaak beter onderhouden) woning.

Place attachment wordt sterker wanneer de leeftijd toeneemt. Ook groeit gehechtheid met de jaren, wanneer de beleving van een bepaalde plek langer, intenser en meer divers wordt (Wiles e.a, 2008, p. 665, Nielsen e.a, 2010, p. 443). Uit onderzoek van Lewicka (2008) komt ook naar voren dat de tijd van het verblijf de meest consistente factor is voor *place attachment*. Zaken als leeftijd, geslacht en opleidingsniveau zijn in mindere mate van belang. In een eerdere paragraaf staat beschreven dat ouderen steeds langer thuis willen blijven wonen. In combinatie met de uitkomsten van het onderzoek van Lewicka (2008) is het een logische redenering dat ouderen een hogere mate van *place attachment* hebben in vergelijking met jongere mensen. Een evaluatie van de ontwikkeling van *place attachment* in de levenscyclus is geschikt, wanneer een persoon gedurende zijn leven langer op een bepaalde plek doorbrengt (Hay, 1998 , p. 17).

3.2.2 Place identity

Naast *place attachment* is *place identity* een onderdeel van *sense of place*. Hebben identiteit en plaats een verband met elkaar? Er zijn verschillende onderzoekers, die zich over dit vraagstuk hebben gebogen. Ten eerste Heidegger, die in zijn werk '*Being and Time*' (1927) de uitdaging aangaat om tegen de gedachte in te gaan die er vanuit gaat dat lichaam en bewustzijn duidelijk van elkaar verschillen. Volgens Heidegger wordt wie we zijn (onze gedachten en ego) beïnvloed door onze relatie – door middel van ons lichaam – met de buitenwereld. De geograaf Tuan spreekt over 'cosmos' (staat voor avontuur) en 'haard' (staat voor veiligheid). Hoe meer men vertrouwt op de cosmos, hoe groter het verlangen naar de haard wordt. Bourdieu benoemt het concept habitus. Dit is een figuur dat – zoals hij het zelf benoemt - er tussen in zit. Hij doelt hiermee op het feit dat het begrip zich vooral tussen cultuur en natuur bevindt, maar ook tussen lichaam en bewustzijn (Easthope, 2004, p. 132 & 133).

De voorgaande begrippen waren een illustratie dat wetenschappers bezig zijn met de vraag in hoeverre er een verband bestaat tussen plaats en identiteit. Williams en Vaske (2003) beschrijven het begrip *place identity*. Het wordt omschreven als "het symbolische belang van een plaats als opslagplaats van emoties en relaties die betekenis geven aan het doel van het leven. Het is een onderdeel van eigen identiteit, die de zelfverzekerdheid verhoogt en het gevoel dat men ergens thuishoort. Daarnaast vormt het een belangrijk onderdeel van communicatie over ecologische waarde en beleid" (Williams en Vaske, 2003, p. 831). Jorgensen en Stedman (2001, p. 234) omschrijven

hetzelfde begrip als volgt: "De dimensies van een individu die de persoonlijke identiteit definiëren in relatie tot de fysieke omgeving door een complex patroon van bewuste en onbewuste ideeën, gedachten, voorkeuren, waarden, doelen en gedrag en vaardigheden richting deze omgeving".

Door onderzoek te verrichten is er steeds meer bekend over de complexe relatie tussen de identiteit van mensen en hun woonomgeving. De literatuur zorgt voor een kader die verbanden legt tussen de woonlocatie van mensen en hun psychologische welzijn. Ook biedt het inzicht in keuzes die mensen maken. Zo worden economische beslissingen niet alleen gemaakt op basis van rationele actoren, maar zijn ze eerder gebaseerd op ideeën over verschillende plaatsen. Dit heeft bijvoorbeeld betrekking op huizenprijzen en de succes- en faalfactoren van een buurtproject (Easthope, 2004, p. 136).

Zoals in de voorgaande paragraaf is genoemd, verschilt *place identity* van *place attachment*. Bij *place identity* ligt de focus meer op een doel en zingeving van iemand als persoon, in tegenstelling tot een algemeen gevoel van welzijn en veiligheid (Nielsen e.a, 2010, 443).

Meerdere onderzoekers zijn het er over eens dat de ontwikkeling van emotionele banden met plaatsen een voorwaarde is om psychologisch goed in balans te zijn. Het geeft mensen een stuk stabiliteit en dat is nodig in een wereld die constant verandert (Lewicka, 2008, p. 211).

Bij *place identity* kan er onderscheid worden gemaakt tussen verschillende schaalniveaus evenals bij *place attachment*. Zo blijkt dat de lokale identiteit erg hoog is wanneer lokaal, regionaal en nationaal schaalniveau worden vergeleken. Identiteit op regionaal niveau is daarentegen het laagst in vergelijking met lokaal en nationaal (Lewicka, 2008, p. 212).

Identiteit is belangrijk voor mensen en deze wordt blootgesteld aan veranderingen gedurende de levensloop. Een aanname bij het ouder worden is dat de zelfredzaamheid afneemt. Dit betekent onder andere een afname van mobiliteit, gehoor en zicht. De geografische wereld krimpt. Zo nemen buitenactiviteiten af en bij degene met kleine of zwakke netwerken nemen ook de sociale activiteiten af. Verandering is een belangrijk punt wanneer er naar de buurt wordt gekeken. Dit wordt soms als negatief ervaren, met name wanneer er eerst veel met de burens werd samengewerkt en men elkaar kende, maar dat nu niet meer het geval is. Zo blijkt uit onderzoek onder 193 ouderen (van 75 jaar en ouder), dat 62 procent vindt dat hun sociale leven de afgelopen vijf tot tien jaar kleiner is geworden. De belangrijkste reden hiervan is het overlijden van anderen (Wiles e.a, 2008, p. 665-669).

Men wil graag de eigen identiteit behouden en dit vormt de drijvende kracht achter selectie en vervanging van activiteiten. Sociale relaties vormen een belangrijke ondersteuning wanneer het gaat om dagelijkse activiteit. Het netwerk van vrienden en

familie staat hierin centraal en is hiermee meer van belang dan de aanwezige publieke hulpverlening (Lord e.a., 2010, p. 54-59).

3.2.3 Place dependence

Place dependence, oftewel afhankelijkheid is het derde begrip dat van toepassing is bij het overkoepelende *sense of place*. Het gaat bijvoorbeeld over de afhankelijkheid die men heeft ten opzichte van een plaats of de toevlucht die men in een bepaalde plaats kan zoeken.

Voor *place dependence* geldt net als bij *place attachment* dat er verschillende opvattingen zijn. Er zijn verschillende onderzoeken geweest die betrekking hebben op *place dependence*. Een eerste uitleg van *place dependence* is de veronderstelling dat de interactie tussen biofysische eigenschappen van een locatie en sociaal gedrag een belangrijke rol spelen bij de bepaling van de relatie tussen mens en plaats. In vergelijking met *place attachment* en *place identity* is *place dependence* gebruikgericht (Nielsen e.a., 2010, p. 443-445).

Williams en Vaske (2003) noemen *place dependence* ook wel functionele gehechtheid. Het begrip laat het belang zien van een plaats om condities te scheppen die specifieke doelen ondersteunen met betrekking tot gewenste activiteiten. Er wordt hier alleen gekeken naar fysieke kenmerken. Een voorbeeld is een rivier die niet uitnodigend is voor mensen die een locatie zoeken om te kajakken. Maar wanneer er een woning in de buurt staat kan de bewoner dezelfde rivier wel gebruiken om bepaalde vaardigheden van het kajakken te verbeteren (Williams en Vaske, 2003, p. 831).

Stokols en Shumaker (1981) bestempelen *place dependence* als de associatie van een bewoner tussen hem en een specifieke plaats. Het is de doelgerichte gedragscomponent van *sense of place*. Ze beschrijven twee onderdelen van *place dependence*. Ten eerste de kwaliteit van de huidige plaats op basis van beschikbaarheid van sociale en fysieke bronnen om een direct doel te bereiken. De andere component is het kwaliteitsniveau in vergelijking met alternatieve plaatsen. Met betrekking tot ouderen zou dit kunnen gaan om het bereiken van een supermarkt om zichzelf te voorzien van goederen. (Jorgensen & Stedman, 2001, p. 234 en Pretty e.a, 2003, p. 275).

3.2.4 Home

Het begrip '*home*', komt niet voor bij *sense of place*, maar wordt toch als onmisbaar geacht wanneer het gaat om de vraag wanneer iemand zich ergens thuis voelt. De Nederlandse vertaling van het begrip '*home*' is thuis. Een thuis is een plek waar het fijn is om te zijn en waar iemand zich veilig en comfortabel voelt. Thuis moet niet verward worden met het woord huis. Het lijkt hetzelfde, maar het begrip huis gaat puur in op het

fysieke deel. Een stapel stenen met een dak er op maakt iets wel een huis, maar nog geen thuis. Een thuis daarentegen gaat in op symbolische en emotionele aspecten (Wiles e.a., 2008, p. 665).

Het begrip thuis is niet statisch. Het bestaat als het ware achter het huishouden. Dit houdt ook in dat er niet alleen naar de woning moet worden gekeken, maar dat de buurt ook van invloed is in hoeverre een locatie een thuis is voor personen (Wiles e.a., 2008, p. 666).

In het boek '*A place called home*' van Easthope (2004) wordt verondersteld dat thuis op drie manieren kan worden gezien. Ten eerste als een sociaal-ruimtelijk geheel. Dit is het resultaat van een fusie tussen de woning (het fysieke element) en het huishouden (het sociale element). De gedachte hierbij is dat sociale interactie deels wordt vormgegeven door de ruimtelijke setting. Ten tweede is thuis een fysiek-ruimtelijk geheel. Hierbij wordt er geconcentreerd op de fysieke ervaringen van individuen, met betrekking tot hun thuis. Wanneer iemand zich thuis voelt op een bepaalde plek wordt onder andere de mate van veiligheid verhoogd. Als laatste wordt thuis gezien als een emotionele opslagplaats. Verschillende emoties worden geplaatst op verschillende plekken. De emotionele opslagplaats is hiermee een complex en dynamisch geheel (Easthope, 2004, p. 135).

Er kan dus op verschillende manieren naar het begrip thuis worden gekeken. Een thuis wordt meestal geplaatst in een bepaalde ruimte. Het is echter niet de fysieke structuur (of locatie) van de woning of de gebouwde en natuurlijke omgeving die zorgen dat een plek een thuis wordt. Onderzoekers die zich hierin verdiepen moeten verder kijken dan alleen de woning, omdat een thuis het knooppunt is van sociale relaties. Uit de literatuur komt ook naar voren dat thuis een speciale plaats inneemt in het leven van personen (Easthope, 2004, p. 135-136).

Een thuis is voor ouderen de belangrijkste plek van de dag. Dit geldt speciaal wanneer wegens fysieke of financiële beperkingen de mobiliteit laag is. Hiermee wordt het begrip thuis voor ouderen extra belangrijk. Over het algemeen is de schoonheid van de buurt, een goed onderhouden woning en een goede luchtkwaliteit een belangrijke basis voor de algemene tevredenheid. Gerelateerd aan de woontevredenheid van ouderen wordt hier vaak toegang tot het groene gebied (parken en natuur) aan gerelateerd. Daarnaast is veiligheid ook een belangrijk aspect wegens de verhoogde kwetsbaarheid van ouderen door een lage weerbaarheid. Onderzoek wijst uit dat ouderen een relatief hoog niveau van woontevredenheid hebben in vergelijking met jonge mensen (Rioux & Werner, 2011, p. 158-159).

Individuele behuizing kan worden onderverdeeld in drie subcomponenten; woning, burens en de buurt (zowel fysiek als sociaal). Bij een onderzoek naar ouderen in Spanje die in familiehuizen wonen, waren het vooral woning gerelateerde aspecten die van invloed

waren op de woontevredenheid. In Amerika daarentegen was de buurt belangrijker dan de woning. Over het algemeen kan worden gesteld dat het goed is om de buurt en de functies van de gemeenschap te betrekken bij studies naar woontevredenheid. Woningen zijn ingebed in een grotere sociale en fysieke omgeving (Rioux & Werner, 2011, p. 159-168).

3.3 Conclusie

Oost west, thuis best, zo luidt de titel van dit hoofdstuk. Dit kan alleen gelden wanneer iemand zich daadwerkelijk ergens thuis voelt. Met ergens, wordt een bepaalde plaats of locatie bedoeld. *Sense of place* is de meest algemene term, die veelal in de sociale geografie wordt gebruikt om een thuisgevoel aan te duiden.

Om te achterhalen wat de woonwensen van ouderen zijn is het van belang om te luisteren naar deze groep. Woonwensen hebben betrekking op zowel de woning als de woonomgeving. Bij het maken van woonbeleid zijn beide aspecten een rode draad. Enerzijds de woning, waar geconcludeerd kan worden dat de meeste ouderen het liefst thuis willen blijven wonen. Het is goed om als beleidsmaker ook naar deze ontwikkeling te kijken, in plaats van alleen nieuwbouwplannen te maken voor seniorencomplexen. Anderzijds hebben woonwensen betrekking op de woonomgeving. De woonomgeving is bepalend voor de *sense of place*. Wanneer een woning voldoet aan alle eisen, maar de woonomgeving niet, dan is men niet tevreden wat betreft de woonwensen.

Het creëren van woonconcepten voor ouderen brengen de woning en de woonomgeving bij elkaar. Een woonservicegebied en/of een seniorenstad lijken hiermee te voldoen aan de woonwensen van ouderen. Er zal in dit onderzoek nader worden onderzocht in hoeverre het concept woonservicegebied (zoals deze in Apeldoorn wordt uitgevoerd) aansluit bij de woonwensen van ouderen.

Hoofdstuk 4 Gebiedsgericht werken

In de voorgaande hoofdstukken lag de nadruk op ouderen en wonen. Er is aandacht besteed aan een omschrijving van deze groep en waarom het van belang is hier onderzoek naar te doen. Daarnaast is er gekeken wat de factoren zijn om een plaats als thuis te ervaren. Maar zolang er geen beleid is voor ouderen en wonen komt het niet verder dan een theorie. Dit hoofdstuk zal daarom een meer praktische insteek hebben.

De titel van dit hoofdstuk luidt 'gebiedsgericht werken' en dit begrip komt ook terug in de centrale vraag. Gebiedsgericht werken is een praktische aanpak van ontwikkelingsplanologie (Nota Ruimte, 2006, p. 36).

Er is gekozen om de gebiedsgerichte aanpak nader te bekijken, omdat deze manier van werken past bij het streven van de gemeente Apeldoorn om samen te werken met verschillende partijen en dichterbij de burger te staan (Gemeente Apeldoorn, 2011b).

Wat is gebiedsgericht werken? Ten eerste draait het bij deze aanpak om het betrekken van verschillende partijen. De samenwerking van overheden, publieke en private partijen zouden een beter gehoor moeten geven aan de stem van de burger.

Ten tweede is gebiedsgericht werken een nieuwe aanpak die naast het fysieke ook kijkt naar het sociale aspect. Fysieke maatregelen waren lange tijd het belangrijkste. Er wordt in het huidige beleid gestuurd op een integrale aanpak van problemen. Er wordt namelijk steeds meer beseft dat problemen zowel fysieke als sociale maatregelen nodig hebben. Ruimtelijke plannen worden al wel redelijk integraal gemaakt, echter de uitvoering hiervan is nog niet voldoende (Baarveld, 2007, p. 17). Het sociale aspect is voor ouderen van belang wanneer het gaat om bijvoorbeeld het tegengaan van eenzaamheid.

Er zal worden begonnen met een beschrijving van de ontwikkeling van toelatingsplanologie naar ontwikkelingsplanologie om een inzicht te geven in de veranderende denk- en werkwijze van de ruimtelijke ordening (4.1). Gebiedsgericht werken is een onderdeel van ontwikkelingsplanologie. In deze paragraaf staat een kenschets wat gebiedsgericht werken is en hoe het is ontstaan (4.2). Vervolgens zal de kennis van gebiedsgericht werken specifiek worden omschreven met betrekking tot woonservicegebieden, omdat dit concept aansluit bij de doelgroep ouderen (4.3) en er zal worden ingezoomd op de gemeente Apeldoorn (4.4)

4.1 Van toelatingsplanologie naar ontwikkelingsplanologie

4.1.1. Verandering van ruimtelijk beleid

Onze maatschappij is interactief verbonden met onderdelen en gebeurtenissen die reiken buiten lokale, regionale en zelfs nationale grenzen. Dit is vanwege de versnelde

mondialisering, computerisering en telecommunicatie. Deze ontwikkeling heeft als gevolg dat de overheid niet meer de enige, meest bepalende actor is in het ruimtelijke veld (Boelens, Spit & Wissink, 2006, p. 26).

Na het verschijnen van de Nota Ruimte in 2006 is ontwikkelingsplanologie een veelbesproken begrip in de maatschappij en de politiek. Bij ontwikkelingsplanologie wordt de nadruk gelegd op decentralisatie van regionale overheden en het betrekken van marktpartijen en maatschappelijke organisaties. Op deze manier kunnen burgers meer bij het ruimtelijk beleid betrokken worden (Pleijte, 2006, p. 18).

In de loop van de twintigste eeuw is de wet- en regelgeving erg gegroeid en zeer complex geworden. Elke ruimtelijke handeling heeft tegenwoordig meerdere vergunningen nodig. Onbedoeld zorgen overheden hiermee voor een rem op ontwikkelingen. Van Rooy zegt het volgende over ontwikkelingsplanologie en gebiedsontwikkeling: "Onbeholpen uitdrukkingen voor een fundamenteel andere verhouding tussen publieke, private en particuliere partijen. Maar ze staan wel voor een cultuuromslag van formaat. Zowel op ruimtelijk vlak als op het gebied van wonen, werken, infrastructuur, zorg, welzijn, natuur, milieu en water" (Dwarshuis & van Rooy, 2005, p.5).

De overgang van toelatingsplanologie naar ontwikkelingsplanologie vraagt een keerpunt in het huidige denken en handelen van beleidsmakers en belanghebbenden. Planningspraktijken waarin stimuleren, samenwerken en ontwerpen een dominante rol spelen, hebben een andere manier van denken en handelen dan praktijken waarin bestemmen, zoneren en beschermen voorop staan. Beleidsmakers en belanghebbenden moeten hun bestaande manier van denken en handelen doorbreken. Daarnaast moet er projectmatig gewerkt worden in plaats van in procedures (Dammers e.a., 2004, p. 15).

Naast de positieve geluiden over ontwikkelingsplanologie zijn er ook problemen. Deze zijn er op het gebied van het scherper krijgen van een andere manier van werken, het in de praktijk brengen ervan en vervolgens het doorgronden van de consequenties voor personen en organisaties (Dwarshuis & van Rooy, 2005, p. 9).

Ervaringen met ontwikkelingsplanologie wijzen uit dat succes niet vanzelfsprekend is. Een aantal zaken spelen hierbij een rol. Er wordt niet gesuggereerd dat de volgende punten altijd aan de orde zijn, maar het kan voorkomen. Zo wordt er veel tijd en energie besteed aan planvorming, maar dit ontbreekt bij de uitvoering. Daarnaast is de besluitvorming stroperig. Verder worden maatschappelijke instanties niet op tijd bij het project betrokken en heerst er een zogenoemde Babylonische spraakverwarring, doordat ieder beleidsveld een andere taal lijkt te spreken (Dammers e.a., 2004, p.15).

4.1.2. Ontwikkelingsplanologie en een herziene rolverdeling

Een verandering in het ruimtelijk beleid brengt ook een andere rolverdeling met zich mee. Er zal op deze rolverdeling worden ingegaan, omdat het empirische deel van dit onderzoek verschillende actoren zal benaderen verschillende rollen hebben binnen gebiedsgericht werken. Ondanks dat het empirische gedeelte zich op gemeentelijk niveau afspeelt, is het van belang om ook andere overheidslagen te belichten. Deze andere lagen kunnen van invloed zijn op beslissingen die op gemeentelijk niveau worden gemaakt.

Ten eerste is de rol van de overheid veranderd. In de Nota Ruimte staat informatie voor onderzoeken om aan te geven dat de overheid niet langer de belangrijkste partij is bij alle ruimtelijke ontwikkelingen (Dwarshuis & van Rooy, 2005, p. 7-8).

Ontwikkelingsplanologie vraagt enerzijds om een borgende en anderzijds om een onderhandelende overheid. Dit stelt de VROM-raad in 2004. Het zijn twee verschillende rollen en ze kunnen botsen. Een borgende overheid gaat samen met de eigenschap openheid. Een onderhandelende overheid echter kan verborgen agenda's hebben en dit botst met openheid. Daarnaast worden met ontwikkelingsplanologie veel rollen voor de overheid gestapeld. Ze zijn zowel toetsers van regelgeving, procesbegeleiders, grondeigenaren, belangenbehartigers, regisseurs, kennismakelaars en projectontwikkelaars. Om een proces goed te laten verlopen is het van belang dat de rol van de overheid duidelijk is (Pleijte, 2006, p. 20-21).

Ruimtelijke planners moeten voortaan verder kijken dan visie of regelgeving alleen. "Meedoen tot aan de vooravond van de uitvoering is beter in plaats van te stoppen na het opstellen van een plan", volgens Van der Cammen (2006, p. 14). Aan een plan in dat stadium ontbreken namelijk nog twee belangrijke elementen. Ten eerste een sluitende begroting en ten tweede een uitvoeringscontract. Er ontstaat op deze manier een beleid, dat zichtbaar wordt uitgevoerd.

Door de rijksoverheid een minder belangrijke rol toe te bedelen krijgen provincies alle ruimte om initiatieven te regisseren. Dit is volgens Dwarshuis en van Rooy (2005, p. 7-8) nog niet voldoende om ontwikkelingsplanologie succesvol te noemen. Samenwerking tussen publieke en private partijen is essentieel. In Nederland zijn hier nog niet veel voorbeelden van te noemen. In vergelijking met Groot-Brittannië waar al zo'n zesduizend voorbeelden zijn, loopt Nederland achter.

Door middel van samenwerking tussen publieke en private partijen wordt getracht om projecten een betere slagingskans te geven. Dit is nog een flinke opgave, onder andere wegens de onderlinge beeldvorming. Om deze beeldvorming te verduidelijken geven Dwarshuis en van Rooy (2005, p. 7-8) de volgende voorbeelden: "Zo spreekt de publieke sector over de private sector als 'zakkenvullers die blind gaan voor winstmaximalisatie'. Het beeld dat andersom wordt geschetst is 'labbekakker die gaan voor

werkminimalisatie". Ondanks de beeldvorming is er het besef bij zowel publieke als private partijen dat samenwerking noodzakelijk is. Zonder samenwerking komen veel publieke planprocessen niet verder dan het bureau, wanneer er niet op tijd gebruik wordt gemaakt van private partijen met creatief denkwerk en ervaringsdeskundigheid.

Project- en gebiedsontwikkeling is voor marktpartijen (zoals woningcorporaties, bouwbedrijven en projectontwikkelaars) dagelijkse praktijk. Deze partijen kunnen daardoor een voorsprong hebben op het gebied van kennis en managen van dergelijke projecten. Overheden hebben hier in mindere mate mee te maken en stuiten daarom op knelpunten op het gebied van specifieke kennis, kunde en personele capaciteit. Wanneer private partijen bij projecten betrokken worden kan dit zorgen voor een overdracht van expertise, kennis en ervaring, waar de overheid (nog) niet over beschikt. Op deze manier wordt het desbetreffende project meer slagvaardig, marktgericht en ondernemend (Kenniscentrum PPS, 2006, p. 4).

Een ander voordeel van samenwerking tussen publieke en private partijen is een gunstiger risicoprofiel. Dit kan het verschil maken tussen een haalbaar en onhaalbaar plan. De risico's kunnen worden overgedragen of gedeeld. Wanneer risico wordt overgedragen naar private partners schept dit voor publieke partijen in een vroeg stadium meer duidelijkheid. Onder andere op financieel gebied. Risico-overdracht heeft echter wel voorwaarden. Zo moet de zeggenschap van een publieke partij over het ontwikkelproces worden gedeeld of afgestaan aan een private partij. Om te beoordelen wat de meerwaarde is van een gunstiger risicoprofiel moet gekeken worden wat de belangrijkste risico's zijn. Daarnaast is het van belang om te weten welke mogelijkheden de overheid zelf heeft om risico's op te vangen (Kenniscentrum PPS, 2006, p. 5).

Ondanks samenwerking tussen verschillende partijen leidt ontwikkelingsplanologie niet automatisch tot de realisatie van een doel. Volgens Pleijte (2006, p. 21) liggen de oorzaken van vertraging of mislukking juist op het gebied van politiek-strategisch gedrag van en tussen publieke en private partijen. Zo nemen private partijen volgens hem strategische grondposities in om concessies af te dwingen en stellen publieke partijen op hun beurt besluiten uit om te kijken of er in ruil voor een besluit nog afspraken te maken zijn met private partijen. Beide partijen hebben middelen tot hun beschikking om ten koste van de ander winst te behalen. Zo houden ze informatie achter, of brengen selectief informatie naar buiten. Daarnaast kunnen ze misbruik maken van bevoegdheden, financiële committent zo lang mogelijk uitstellen en de media erbij betrekken. In ruil hiervoor laten zij elkaar de ruimte. Er ontstaat hiermee een dubbelspel waarin partijen duidelijk verborgen agenda's hebben voor elkaar en voor de buitenwereld.

Naast publieke en private partijen is er nog een groep die door Pleijte (2006, p. 19) genoemd wordt en die bij ontwikkelingsplanologie aandacht krijgt, namelijk de burgers.

Individuele burgers kunnen het gevoel krijgen dat bij ontwikkelingsplanologie de macht verschuift tussen overheidslagen, of dat de macht naar grote maatschappelijke organisaties of marktpartijen gaat. Vanuit verschillende hoeken zijn suggesties gedaan om burgers meer te betrekken bij ruimtelijke ontwikkelingen. Pleijte noemt een aantal voorbeelden. Ten eerste een vraaggerichte ontwikkelingsplanologie. Vraaggericht werken in plaats van aanbodgericht werken. Op deze manier bepalen burgers het eindproduct als gebruikers zoveel mogelijk mee. Een voorbeeld hiervan is particulier opdrachtgeverschap. Het tweede voorbeeld dat Pleijte noemt is culturele planologie. Ruimtelijke kwaliteit wordt niet meer alleen vastgesteld door experts, maar wordt ook bepaald door de manier waarop mensen betekenis geven aan een bepaalde plek. Het laatste voorbeeld is de maatschappelijke discussie aangaan in de eerste fasen van ontwikkelingsplanning. Met ontwikkelingsplanologie is meer ruimte gemaakt voor het uitwisselen van gedachten, maar er zijn nauwelijks kaders of institutionele verankeringen.

4.2 Gebiedsgericht werken

Om inzicht te krijgen in het begrip gebiedsgericht werken is enige kennis van de geschiedenis van belang. Al jarenlang staat het aanpakken van steden en wijken op de politieke agenda. Het beleid van grote steden net na de Tweede Wereldoorlog was vooral gericht op opruimen. Reconstructie, sanering en het opruimen van krotten waren het belangrijkste. Hiervoor in de plaats kwamen onder andere winkelboulevards en moderne kantoorpanden om op deze manier de binnensteden te ontwikkelen tot economische centra (KEI, 2011, p. 4).

De jaren die daarop volgden stonden in het teken van stadsvernieuwing. Deze vernieuwing richtte zich voornamelijk op de woningvoorraad en de economische functie en bereikbaarheid kwam hiermee weer op een laag pitje te staan. In de jaren tachtig ontstond er kritiek, omdat er eenzijdig werd gebouwd voor de laagste inkomensklassen. Hierdoor moet de groep die wat hoger op de maatschappelijke ladder staat verplicht ergens anders wonen. Door sociaal-economische maatregelen wordt een poging gedaan om sociale achterstanden te verminderen of weg te nemen. Dit wordt verder uitgewerkt naar 'sociale vernieuwing' in de jaren negentig. Als reactie hierop is de aanpak verbreed en ontstond in 1994 het grotestedenbeleid, omdat dezelfde problemen in meerdere steden aanwezig waren (KEI, 2011, p. 4).

Dit beleid was in eerste instantie alleen voor bedoeld voor Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Rotterdam (G4). In 1995 is de lijst aangevuld met vijftien middelgrote steden. Het werd voortgezet in 1998 (tweede convenantperiode) en was er zelf een aparte minister voor het grotestedenbeleid. De derde convenantperiode (GSB III) is in 2005

ingegaan. Op dit moment bevindt het beleid zich in de periode 2010-2014 en is het aantal middelgrote steden tot en met 2010 gegroeid van 15 naar 32 gemeenten (Marlet & Van Woerkens, 2010, p. 9).

Ruimtelijke ontwikkeling kreeg in de jaren negentig te maken met een 'implementation gap'. Dit hield in dat op alle bestuursniveaus werd gewerkt aan het opstellen van beleid, plannen en nota's, maar de uitvoering ervan bleef achter. Dit probleem heeft er mede voor gezorgd dat gebiedsontwikkeling is ontstaan. Dit is een aanpak die streeft naar het decentraliseren van de rijksoverheid op het gebied van ruimtelijke ordening. Op deze manier ontstaat er dynamiek op de lagere schaalniveaus. Door deze dynamiek is bij lagere overheden het besef gekomen dat ze niet langer zelfstandig kunnen opereren. Er is samenwerking nodig met private partijen. Daarnaast is een tendens zichtbaar waarin sectoren kiezen voor een meer integrale richting. Er ontstaat een besef dat samenwerking en het bundelen van krachten leidt tot een beter en sneller resultaat (Van der Cammen, 2006, p. 12)

Gedurende het grotestedenbeleid is er een beleid op kleiner schaalniveau ontstaan. In de tweede helft van 2007 is er een begin gemaakt met de wijkenaanpak. Dit ontstond onder de verantwoordelijkheid van het toenmalige programmaministerie Wonen, Wijken en Integratie. Betrokken partijen (Rijk, gemeenten en corporaties) zijn voor een periode van tien jaar verschillende verplichtingen aangegaan. Deze verplichtingen houden in om op sociaal en economisch terrein te gaan investeren in wijken. De partijen noemen het een ambitieuze doelstelling met als doel om een aantal lastige en hardnekkige problemen op te lossen. Er is een visitatiecommissie opgesteld die vanaf het voorjaar van 2010 door het land is getrokken met de kernbegrippen 'inspireren, leren en verbeteren' (Visitatiecommissie wijkenaanpak, 2011a, p. 7).

De wijkenaanpak is ontstaan uit onvrede over bepaalde wijken. Buurtwinkels stonden leeg en de leefbaarheid was laag door sociale spanningen, criminaliteit en vervuiling. Er zijn in Nederland 40 aandachtswijken aangewezen waar de kwaliteit van de leefomgeving sterk achterblijft. Daarnaast zijn er de 40+ wijken. Dit zijn wijken die niet zijn aangewezen als aandachtswijk, maar wel met dezelfde problematiek te maken hebben. Verschillende projecten om de problemen in deze wijken aan te pakken kwamen op gang. Er wordt vorm aan deze projecten gegeven door middel van de integrale wijkaanpak. Verschillende beleidsmaatregelen worden met elkaar verbonden en/of op elkaar afgestemd. Op deze manier wordt de diversiteit aan problemen aangepakt, want het stapelen van stenen alleen bleek niet voldoende. (KEI, 2011, p. 2-3).

Deze zogenoemde integrale wijkaanpak had voordelen. Op rijksniveau vormde een gedeelde politieke agenda een impuls voor samenwerking tussen verschillende departementen. Een voorbeeld hiervan is de samenwerking tussen voormalig minister

Vogelaar en staatssecretaris Bussemaker op het gebied van sport (Visitatiecommissie wijkenaanpak, 2011b p. 8).

Het overdragen van verantwoordelijkheden is een aspect van gebiedsgericht werken. Deze manier van werken heeft als kern de samenwerking tussen partijen met verschillende belangen. Er wordt gelet de belanghebbende actoren en de mogelijkheid van een sluitende financiële exploitatie (van der Cammen, 2006, p. 15).

Om gebiedsontwikkeling te laten slagen bestaat er geen definitieve lijst met succesfactoren, want iedere situatie is uniek. Wel zijn er een aantal noodzakelijke voorwaarden. Ten eerste urgentie. De opgave moet kunnen worden bestempeld als een maatschappelijke opgave, waarbij de partijen een zeker gevoel van urgentie voelen om deze opgave aan te pakken. Wederzijds vertrouwen is de tweede voorwaarde en is belangrijk voor een goede relatie op het gebied van samenwerking. De derde voorwaarde betreft een gedeelde (en heldere) probleemstelling. De vierde voorwaarde is geen voorgekookte oplossing. Partijen moeten flexibel zijn wanneer blijkt dat een probleem een andere oplossing nodig heeft dan van tevoren gedacht is. Voorwaarde vijf is bestuurlijk commitment en vertrouwen. Dit houdt in dat in iedere fase van het proces kritisch moet worden gezocht naar de beste vormgeving van aansturing. Procesmanagement speelt hier een belangrijke rol is. De zesde en laatste voorwaarde is kennis van financiering (Van der Cammen, 2006, p. 16-20).

4.3 Woonservicegebieden

De doelgroep van dit onderzoek is ouderen en daarom is de keuze gemaakt om in te gaan op woonservicegebieden. Hierbij wordt vooral gericht op de rol die de gemeente hierin speelt. Dit is omdat het onderzoeksgebied de gemeente Apeldoorn is en woonservicegebieden op gemeentelijk niveau worden vorm gegeven. In hoofdstuk twee is ingegaan op de oorsprong van woonservicegebieden en toegelicht wat het concept precies inhoudt.

Verschillende partijen werken samen om wonen en zorg te combineren in een bepaald gebied. De laatste jaren is deze ontwikkeling ook in veel Gelderse gemeenten waarneembaar. Gemeenten, woningcorporaties, commerciële partijen en zorg en welzijnsaanbieders zoeken elkaar steeds meer op om samen aan de realisatie te werken van voorzieningen op het gebied van wonen, zorg en welzijn (Hendrixen, 2006, p. 9).

Binnen deze lokale samenwerkingsverbanden is voor de desbetreffende gemeente een belangrijke taak weggelegd met het oog op de realisatie. Ze hebben vaak een regisserende rol. In de praktijk geven gemeenten op verschillende manieren vorm aan hun regierol. Zo is er eigenlijk sprake van een gedeelde regie, omdat de gemeente wordt gepositioneerd als een medespeler in de verschillende ontwikkelingsprocessen. De

gemeente is volgens Hendrixen en de Kam (2009, p. 9-10) de aangewezen partij om bij de ontwikkeling van woonservicegebieden de regierol op zich te nemen, enerzijds als verantwoordelijke en anderzijds als belanghebbende. De verantwoordelijkheid kan worden gezien als een passieve aanleiding. Er zijn wettelijke taken en bevoegdheden waar de gemeente mee belast is. Het wettelijke takenpakket zorgt hiermee voor een regierol. Vanuit de positie als belanghebbende redeneren gemeenten meer vanuit de eigen (eigendoms)positie die als gemeente wordt ingenomen. Of vanuit de positie als behartiger van het algemeen belang.

Gemeenten vervullen meer rollen naast de regierol. Zo zijn ze ook aanbesteder, subsidieverstrekker en extern aanspreekpunt. Zelfs de rol van regisseur lijkt een meervoudige te zijn. Hierin is een gemeente initiator van ontwikkelingen, binder van partijen, facilitator van plannen van aanbieders uit het veld of procesmanager om zo de voortgang van het project te bewaken. De gemeentelijke regierol heeft zowel een interne als externe dimensie. Een gemeente draagt 'meerdere petten'. Openheid en transparantie zijn belangrijk om de verschillende rollen goed te kunnen vervullen (Hendrixen & de Kam, 2009, p. 10).

De Kam (2009, p. 4) noemt het stimuleren van realisatie van effectieve woonservicegebieden een rol van de gemeente. Dit komt tot stand door de belangen van burgers in het oog te houden en het zorgen voor een goede inkadering van projecten op zowel ruimtelijk (in de wijken) als demografisch gebied. Dit kan worden uitgevoerd door het gericht inzetten van gemeentelijke instrumenten op andere beleidsterreinen, zoals grondbeleid, bestemmingsplannen en de inrichting van de woonomgeving. Daarnaast zegt hij dat er duidelijk moet worden uitgestraald dat de steun richting burgers zich uit zal strekken over meerdere raadsperiodes. Dit kan worden gedaan door een wijkvisie te maken, met een uitvoeringsprogramma dat breed gedragen wordt. Als de rolverdeling duidelijk is, hoeft de gemeente niet per definitie de leiding te hebben. Op het gebied van communicatie (met burgers) kan de gemeente wel een bindende factor zijn. Daarnaast is efficiëntie van belang. Er moet vooraf voldoende worden geïnvesteerd. Zo is er onderzoek nodig en moeten de juiste partners worden geselecteerd. Ook kan de gemeente kosten van realisatie van woonservicegebieden direct verlagen, door bijvoorbeeld het matigen van grondprijzen en aanbieden van onderzoeksgegevens. Ook indirect kunnen de kosten worden verlaagd, door het stimuleren van maatschappelijk verantwoord ondernemen en de inzet van vrijwilligers.

Het ontwikkelen van een woonservicegebied vergt zowel op procesmatig gebied als op fysiek gebied aanpassingen. Hieronder is een tabel weergegeven met begrippen die bij gebiedsgericht werken aan de orde zijn (Tabel 1). Deze worden vervolgens specifiek voor woonservicegebieden toegelicht.

Tabel 1. Overzicht van procesmatige en fysieke innovaties

Procesmatige innovaties	Fysieke innovaties
- <i>Procesvernieuwing</i> ; vernieuwende beleidsprocessen en werkwijzen.	- <i>Geografische vernieuwing</i> ; vernieuwing van de fysieke kwaliteiten van een gebied.
- <i>Organisatievernieuwing</i> ; nieuwe organisatie- en samenwerkingsvormen	- <i>Functie- integratie</i> ; een meer sectoroverstijgende en gebiedsgerichte aanpak van problemen en uitdagingen.
- <i>Cultuurveranderingen</i> ; veranderingen van waarden en opvattingen, meer openheid	- <i>Technologische vernieuwing</i> ; toepassing van nieuwe communicatie of andere technieken.

Bron: Hendrixen & de Kam, 2009

- Procesvernieuwing: het scheiden van wonen en zorg leidt tot andere beleidsprocessen. Een voorbeeld hiervan is extramuralisering.
- Organisatievernieuwing: het werken met bijvoorbeeld een stuur- of regiegroep. Hierin kunnen zowel private als publieke partijen deelnemen, met verschillende belangen.
- Cultuurveranderingen: het uitwisselen van kennis tussen organisatie, begrip voor de wereld van de ander. Zo zijn zorginstellingen vaak meer mensgericht en staan daar tegenover corporaties, die meer gericht zijn op de financiële en fysieke aspecten.
- Geografische vernieuwing: woonservicegebied gaat uit van een gebiedsgerichte aanpak. De woonomgeving wordt aangepast, de toegankelijkheid wordt groter en er wordt gelet op voorzieningen.
- Functie-integratie: samenhang tussen activiteiten op het gebied van wonen, zorg en welzijn. Ketenzorg is hier een goed voorbeeld van.
- Technologische vernieuwing: een goed voorbeeld hiervan is het gebruik van domotica. Hierdoor wordt de mogelijkheid geboden aan mensen om langer zelfstandig te wonen (Hendrixen & de Kam, 2009, p. 13).

Een woonservicegebied ontwikkelen is opereren in een meervoudige werkelijkheid. Zorg en wonen zijn twee verschillende dingen. Partijen die daarbij betrokken zijn hebben verschillende belangen, zoals te zien is bij de cultuurveranderingen. Toch is het belangrijk dat er wordt samengewerkt, om zo de optimale woonomgeving te creëren voor ouderen. Ondanks concurrentie moet er op terreinen worden samengewerkt. Zo kan er bijvoorbeeld een gezamenlijke financiële meerwaarde gecreëerd worden. (Hendrixen & de Kam, 2009, p. 31).

Wanneer een woonservicegebied wordt ontwikkeld is het van belang dat deze effectief is. De effectiviteit is te onderscheiden in inhoudelijke en procesmatige aspecten. Bij inhoudelijke effectiviteit draait het ten eerste om de uitkomst op klantniveau. Burgers moeten iets aan het project hebben. Zo heeft het meer draagvlak en een grotere kans van slagen. Daarnaast is er de uitkomst op macroniveau. Hierbij geldt dat het project toekomstgericht is om op deze manier draagvlak onder de bevolking te krijgen en dat het maatschappelijk rendement oplevert. Procesmatige effectiviteit gaat om de verschillende doelgroepen. Gemeenten vinden het van belang dat er integraal wordt samengewerkt, waarbij de houding van de deelnemers actief is (De Kam, 2009, p. 3)

In deze paragraaf is ingezoomd op gebiedsgericht werken met betrekking tot woonservicegebieden en de rol van de gemeenten in het algemeen. In de volgende paragraaf zal aandacht worden besteed aan de situatie in Apeldoorn met betrekking tot gebiedsgericht werken.

4.4 Hoe doet Apeldoorn dat?

4.4.1 Gebiedsgericht werken in Apeldoorn

De gemeente Apeldoorn ziet de volgende opgave betreffende gebiedsgericht werken:

'Het verbeteren van de communicatie en samenwerking, tussen partners, in de wijk en het vergroten van de invloed van burgers op de werkzaamheden die plaatsvinden in de wijk. Daarmee willen we de uitvoering versterken en beter aan laten sluiten op de behoefte van burger.' (Gemeente Apeldoorn, 2006, p. 2).

Er zijn drie hoofddoelstellingen die de gemeente nastreeft met betrekking tot een gebiedsgerichte aanpak. Ten eerste 'dichter bij de burger, de burger aan zet'. Dit houdt in dat de gemeente uitgaat van de opvattingen die bewoners hebben over hun leefomgeving. Hier wordt beleid op gericht om op deze manier dichterbij de burger te komen. Zo worden burgers ook meer verantwoordelijk over hun eigen straat en buurt. De tweede doelstelling is 'een betere samenwerking met alle relevante partners'. Dit zijn maatschappelijke organisaties die werkzaam zijn op stadsdeelniveau. Vanaf dit schaalniveau zorgt een betere samenwerking voor een gezamenlijke signalering van overlast en knelpunten. Hierdoor kunnen werkzaamheden op elkaar afgestemd worden. De derde doelstelling is 'een betere verankering in de gemeentelijke organisatie'. Dit houdt in dat het gebiedsgericht werken op een juiste manier aan de reguliere dienstplannen en begrotingen gekoppeld moet worden (Gemeente Apeldoorn, 2011b). Er is in 2010 een evaluatierapport verschenen van Auditing & Consulting Services (ACS) over de stadsdeelaanpak in Apeldoorn. Hierin komen ook de bovengenoemde drie doelstellingen voor (Box 4.1).

Box 4.1. Evaluatie stadsdeelaanpak

In december 2010 is er een evaluatierapport uitgebracht met als centrale vraag 'Hoe doelmatig en doeltreffend is het instrument stadsdeelaanpak door de gemeentelijke organisatie toegepast en welke invloed heeft dit op de verdere ontwikkeling?'. Door middel van verschillende documenten en interviews is er een antwoord op deze vraag geformuleerd. De eerste twee doelstellingen zijn volgens het evaluatierapport grotendeels gerealiseerd. De eerste doelstelling om de burgers aan zet te laten is niet in ieder stadsdeel gelijk. Bij het ene stadsdeel kwam er een voldoende representatief beeld van wensen van burgers naar voren in de toekomstagenda, terwijl er bij een ander stadsdeel nauwelijks tijd was voor het inventariseren van wensen van burgers.

Er zijn in de stadsdeelplannen randvoorwaarden voor succes genoemd. Deze voorwaarden hebben betrekking op het aangegeven wat er moet gebeuren, het beschikbare budget en op hoofdlijnen door wie taken zullen worden uitgevoerd. Of de doelen daadwerkelijk worden gerealiseerd zou met behulp van een actielijst plaats moeten vinden. Door deze lijst houden de stadsdeelmanagers de leden van het stadsdeelplatform op de hoogte van de voortgang van activiteiten. De actielijst is hiermee een verantwoordingsdocument. Echter is het zo dat de ene stadsdeelmanager er wel gebruik van maakt en de ander niet. Om een goede samenwerking te creëren tussen de gemeente en relevante partners (doelstelling twee) is het van belang dat partners op de hoogte worden gehouden van ontwikkelingen die plaatsvinden.

De organisatiestructuur rondom stadsdeelaanpak is niet duidelijk genoeg. Aan de ene kant is het merendeel van de vakdiensten vooral naar binnen gericht. Aan de andere kant is een klein deel steeds meer met producten en diensten naar buiten gericht. Dit laatste houdt in dat de focus meer ligt op wijken en stadsdelen. Ondanks een onduidelijke organisatiestructuur wordt er aangegeven in de evaluatie dat de rollen van diverse betrokkenen vanuit de gemeente helder zijn. De samenhang van de verschillende rollen is echter niet helder.

Uit de evaluatie blijkt dat er geen uniforme visie is die betrekking heeft op de stadsdeelaanpak. Ondanks het ontbreken van een visie wordt er aangegeven door geïnterviewden, dat het duidelijk is waar de stadsdeelaanpak voor is, wat het op moet leveren en wat er moet gebeuren.

Op het gebied van communicatie is er een plan opgesteld. Echter is gebleken dat het communicatieplan slechts bij een deel van de betrokkenen bekend is. Een andere opmerking over communicatie is dat deze tussen de gemeente Apeldoorn en haar burgers en partners redelijk goed verloopt. Het is de vraag wat er in de evaluatie onder redelijk goed wordt verstaan. Kortom, de organisatiestructuur en in het verlengde daarvan de werkwijze rondom de stadsdeelaanpak is onvoldoende duidelijk.

De derde doelstelling (een betere verankering in de gemeentelijke organisatie) is nog niet gerealiseerd. Het gebiedsgericht werken zou nog onvoldoende gekoppeld zijn aan de reguliere dienstplannen en begrotingen. Daarnaast is de samenwerking tussen vakdiensten onvoldoende, waardoor stadsdeelaanpak nog niet wordt ervaren als een verantwoordelijkheid van de totale gemeentelijke organisatie.

Bron: ACS, 2010, p. 20-33

4.4.2. Woonservicegebieden in Apeldoorn

Voor de doelgroep ouderen is een woonservicegebied een goede omgeving om te wonen door de combinatie van wonen zorg en welzijn. Dit is in eerdere hoofdstukken al naar voren gekomen. Bij woonservicegebieden is er sprake van samenwerking tussen verschillende partijen en het is hiermee gebiedsgericht werken. De centrale vraag is op zoek naar een antwoord of gebiedsgericht werken in Apeldoorn aansluit bij de woonwensen van ouderen. Woonservicegebieden zijn in Apeldoorn al in ontwikkeling. De gemeente Apeldoorn is van mening dat het zeker positief te noemen is, maar om het concept toekomstbestendig te maken zijn er meer partijen nodig om een sluitend netwerk te creëren op alle leefgebieden. Deze leefgebieden zijn wonen, zorg, welzijn, sociaal netwerk, veiligheid en werk en inkomen. Op dit moment is er in de stad al een hoge concentratie aan zorg waarneembaar, maar er zijn ook nog 'witte vlekken'. Om de hele stad te bedekken is er een duidelijke regie nodig. Er moeten verbindingen gelegd worden tussen mensen, groepen en organisaties. Men moet zich verantwoordelijk gaan voelen voor de ander. Dit kan mede door kleinschaligheid in wijkaanpak (Gemeente Apeldoorn, 2010, p. 20).

Voor een positieve ontwikkeling is het van belang dat organisaties elkaar kennen en niet beconcurreren. Het goede in een wijk moet met elkaar worden verbonden. In Apeldoorn is dit al in een aantal woonservicegebieden zichtbaar volgens de gemeente. Aanbieders van zorg en welzijn hebben met andere partners (zoals woningbouwcorporaties en verenigingen) verschillende ontmoetingscentra gerealiseerd. In deze centra kan een wijkbewoner terecht voor verschillende diensten en producten. Op een creatieve manier wordt er gezorgd voor een koppeling van formele en informele zorg. Zo kan een vereniging de ene keer een avond organiseren voor eenzame buurtbewoners en de andere keer gratis gebruik maken van de locatie. Op deze manier zorgen dienst en wederdienst voor een win-win situatie voor alle partijen. Voorbeelden hiervan zijn de zogenoemde Pluspunten (Gemeente Apeldoorn, 2010, p.21).

De Pluspunten zijn begonnen als informatiepunten, maar tegenwoordig vormen ze een huiskamer van de buurt. Het concept Pluspunten is een initiatief van de Apeldoornse woningcorporatie de Woonmensen. Deze organisatie vindt het belangrijk dat er naast een goede woning ook een plezierige buurt is. Bij een Pluspunt wordt onder andere koffie

gedronken of er zijn activiteiten. De activiteiten worden soms georganiseerd door Woonmensen of door een partner. Echter zijn het meestal de buurtbewoners zelf die komen met een initiatief. Er zijn in Apeldoorn al veertien buurten aan te wijzen waar deze punten actief zijn. Naast de gezelligheid is een Pluspunt een informatiepunt waar men terecht kan voor vragen over zorg of de woning. Er worden regelmatig spreekuren gehouden en ook het buurtzorgteam heeft er soms haar thuisbasis (Woonmensen, 2011).

Er kan volgens de gemeente Apeldoorn van een woonservicegebied worden gesproken als er wordt voldaan aan de volgende criteria:

- Per stadsdeel is er een basisniveau van voorzieningen beschikbaar. Deze is gericht op het ondersteunen van de zelfstandigheid van bewoners. Het kader voor dit gewenste basisniveau wordt op gemeentelijk niveau vastgesteld.
- Per stadsdeel is ten minste één integraal wijkteam aanwezig.
- Op stadsdeelniveau is er een bestuurlijke samenwerking, van waaruit het beleid wordt vast- en bijgesteld voor het desbetreffende stadsdeel.
- Samen met partners is de informatie- en adviesfunctie uitgewerkt (Gemeente Apeldoorn, 2010, p. 22).

Er zijn verschillende rollen die de gemeente kan invullen. De rol van de gemeente wordt het liefst gezien als regisserend en activiteit ondersteunend. Dit heeft te maken met het feit dat de ontwikkeling van woonservicegebieden grotendeels plaatsvindt dankzij eigen initiatief van het maatschappelijk middenveld. Dit met goede resultaten tot gevolg. De gemeente Apeldoorn stimuleert deze ontwikkeling door financiële ondersteuning van initiatieven en de inzet van een projectleider bij Wisselwerk. De gemeente streeft als visie regisseur naar een stadsdekkend geheel van voorzieningen. Daarnaast stuurt de gemeente op de beschikbaarheid van voldoende ontmoetingsplekken (Gemeente Apeldoorn, 2010, p. 24).

4.5 Conclusie

Het doel van dit hoofdstuk is om inzicht te geven in het begrip gebiedsgericht werken. In de centrale vraag gaat het er over in hoeverre deze manier van werken aandacht heeft voor de woonwensen van ouderen.

Om succesvol gebiedsgericht beleid te voeren zijn er in de literatuur factoren gevonden die hieraan bijdragen. Deze factoren zijn deels terug te vinden in het beleid van de gemeente Apeldoorn dat door middel van beleidsdocumenten en een evaluatieonderzoek onderzocht is.

Een wijkvisie met een breed gedragen uitvoeringsprogramma is genoemd als succesfactor. Bij de gemeente Apeldoorn ontbreekt een uniforme visie. Er is wel duidelijkheid wat er moet gebeuren, maar de vraag is in hoeverre dit voldoet aan de succesfactor van het creëren van een visie.

Een andere succesfactor heeft betrekking op de burger. Aan deze groep moet aandacht worden besteed wat betreft het beleid om gebiedsgericht werken tot een succes te maken. Deze manier van werken heeft immers betrekking op het samenwerken tussen verschillende partijen, waaronder de burger. De gemeente Apeldoorn betreft haar burgers wel, maar is hier niet consequent in. Volgens het evaluatieonderzoek van de stadsdeelaanpak worden de wensen van burgers in het ene stadsdeel meegenomen en in het andere stadsdeel is er geen tijd om de wensen te inventariseren.

De gemeente wordt genoemd als bindende factor wat betreft communicatie met burgers. Communicatie in algemene zin is ook van belang wanneer het om gebiedsgericht werken gaat. Ook hier zijn voor de gemeente Apeldoorn verbeterpunten te noemen die net als bij communicatie met burgers om consequentie gaat. Zo is er een actielijst waarop wordt bijgehouden welke ontwikkelingen er zijn op het gebied van stadsdeelaanpak. Deze lijst kan gebruikt worden door stadsdeelmanagers als verantwoording naar partijen buiten de gemeente. Echter niet alle stadsdeelmanagers maken hier gebruik van.

De vraag blijft in hoeverre deze conclusies overeen komen met het empirische deel van dit onderzoek. Met de uitkomsten worden eventuele aanbevelingen gegeven over de manier waarop de gemeente Apeldoorn het gebiedsgericht werken vorm geeft.

Hoofdstuk 5. Aanpak van het onderzoek

In dit hoofdstuk zal het empirische deel van het onderzoek centraal staan. De keuzes die zijn gemaakt ten aanzien van de onderzoeksmethode en de uitvoering hiervan zullen worden behandeld. Ten eerste zal het conceptueel model worden getoond en deze zal worden toegelicht (5.1). Vervolgens wordt de onderzoekspopulatie toegelicht. Hier wordt ingezoomd op Apeldoorn als onderzoeksgebied. Ook de respondenten worden genoemd die samen zorgen voor gebiedsgericht werken met betrekking tot ouderen en wonen in de stad (5.2). Er zijn verschillende onderzoeksmethoden en typen onderzoek waar uit kan worden gekozen. In paragraaf 5.3 zal worden toegelicht welke keuzes er zijn gemaakt. Tevens zal een verantwoording worden gegeven voor deze keuzes. Vervolgens zullen enkele methodologische kanttekeningen worden besproken, om op deze manier de wijze van onderzoek doen te onderbouwen en te verantwoorden (5.4).

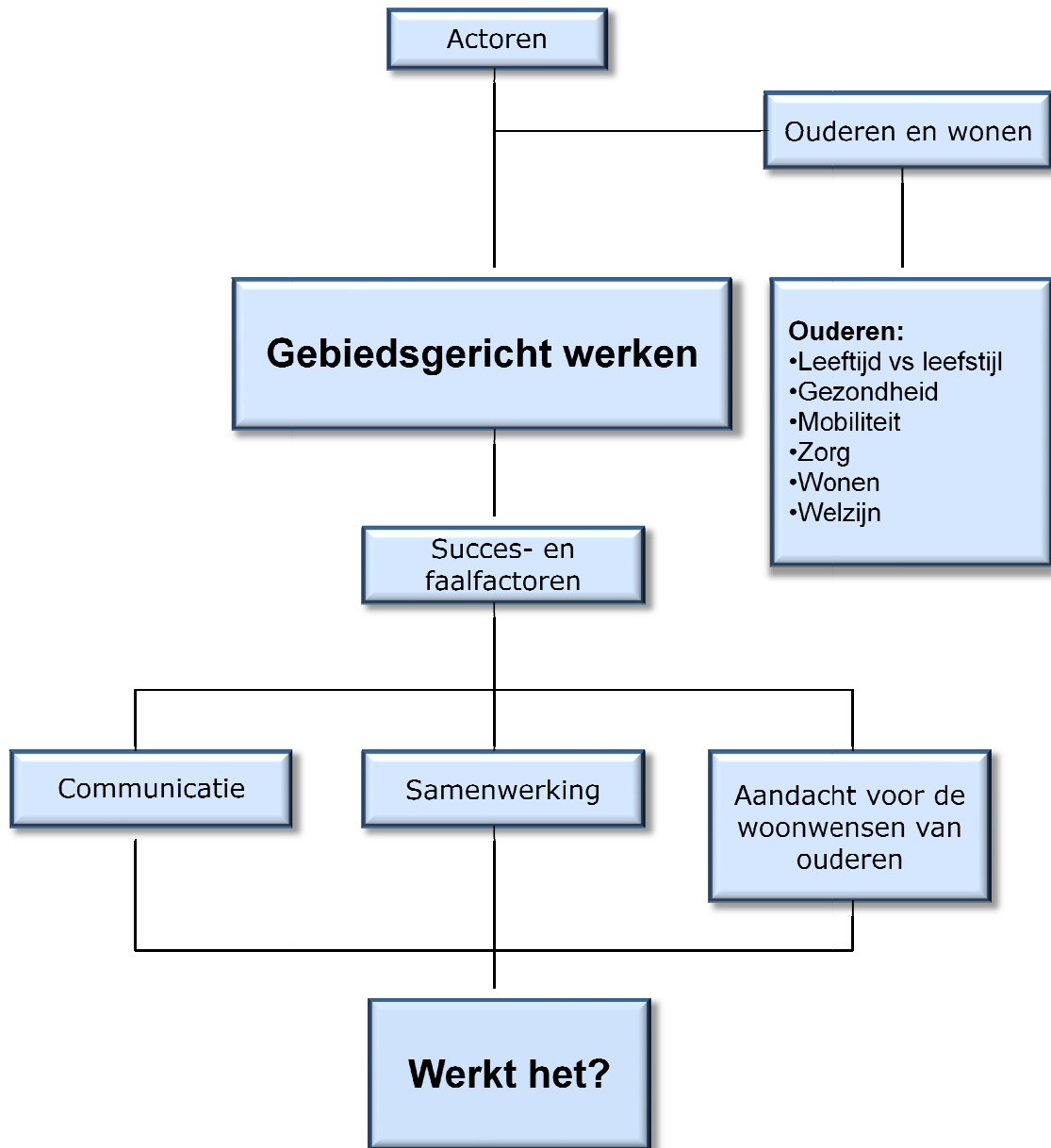
5.1 Conceptueel model

Gebiedsgericht werken staat in het conceptueel model centraal (Figuur 1). Vanuit de theorie is naar voren gekomen dat samenwerking tussen verschillende actoren van belang is bij deze manier van werken. Dankzij samenwerking zou een project een grotere kans van slagen hebben.

Gebiedsgericht werken kan breed worden onderzocht, maar in dit onderzoek is de keuze gemaakt om te focussen op ouderen en wonen. Vanuit de theorie zijn verschillende zaken naar voren komen over ouderen. Zo willen de meesten graag (zo lang mogelijk) thuis blijven wonen en is de groep erg divers, zelfs wanneer wordt gekeken naar dezelfde leeftijdsgroepen. Actoren in dit onderzoek zijn partijen die de focus voor ouderen en wonen hebben. Dit kan uiteenlopen van woningcorporaties met ouderenwoningen in het bestand tot een instantie die zorgt voor dagbesteding.

Er zijn factoren die bepalend zijn voor het succes of het falen van gebiedsgericht werken. Ten eerste de communicatie. Dit geldt zowel voor de communicatie tussen de samenwerkende partijen als de communicatie van en naar ouderen. Een tweede factor is samenwerking. Het is van belang dat de samenwerking tussen verschillende partijen goed verloopt om gebiedsgericht werken tot een succes te maken. Een faalfactor op dit gebied kan zijn dat organisaties teveel langs elkaar heen werken. Een derde factor die specifiek voor dit onderzoek geldend is, is de aandacht voor woonwensen van ouderen. Wanneer deze aandacht ontbreekt en hiermee niet aan de woonwensen wordt voldaan faalt deze vorm van gebiedsgericht werken.

Figuur 1. Conceptueel model

Bron: Eigen bewerking, 2012

5.2 Onderzoekspopulatie

Het empirische deel van het onderzoek zal plaatsvinden in Apeldoorn. Er is voor gekozen om het onderzoek enkel plaats te laten vinden in de stad zelf en niet de omliggende dorpen erbij te betrekken. Deze behoren wel tot de gemeente Apeldoorn, maar niet tot de stad. In de theorie komt naar voren dat er verschillen zijn wat betreft woonservicegebieden in dorpen of steden.

De stad is verdeeld in vijf stadsdelen. Binnen elk stadsdeel zijn centrale ontmoetingspunten voor ouderen (Bijlage 1) In dit onderzoek zal geen keuze worden gemaakt om enkel één stadsdeel te onderzoeken. Er wordt aangenomen dat de actoren, die benaderd worden voor een interview in de hele stad actief zijn. Wanneer een uitspraak expliciet geldend is voor een stadsdeel, zal dit worden meegenomen in de verwerking van de resultaten.

De volgende actoren waarbij een interview wordt afgenomen zijn actief op verschillende gebieden (wonen, zorg, welzijn etc.) in de stad (Tabel 5.1).

Op het gebied van wonen is ervoor gekozen om verschillende woningcorporaties te benaderen. Er is hierbij gevraagd naar de interesse en het raakvlak met de doelgroep ouderen. Respondent 1 is als klantmanager Wonen werkzaam bij een woningcorporatie en respondent 2 is werkzaam als woonconsulent bij een woningcorporatie. Daarnaast is de coördinator van VSW (Verenigde Samenwerkende Woningcorporaties) bereid gevonden om mee te werken (respondent 4). Dit is een organisatie waarbij de vier woningcorporaties van Apeldoorn samenwerken om onder andere ideeën uit te wisselen over toekomstige ontwikkelingen. Bij dit samenwerkingsverband zijn ook de corporaties van respondent 1 en 2 aangesloten.

Als zorgpartij is de Goede Zorg bereid gevonden om mee te werken. Respondent 9 is een beleidsmedewerker die werkzaam is bij deze organisatie. De Goede Zorg heeft onder andere woonzorgcentra in de stad. Uit de literatuur is gebleken dat een woonzorgcentrum een belangrijk element is binnen een woonservicegebied.

Om welzijn van ouderen nader te onderzoeken is de welzijnsorganisatie Wisselwerk benaderd. Deze organisatie doet werk voor verschillende groepen, waaronder ouderen. Er worden activiteiten georganiseerd, maar ouderen worden ook van bruikbare informatie voorzien over allerlei instanties. Respondent 3 spreekt namens Wisselwerk en heeft als functie projectmanager WSG (Woonservicegebied). Dit sluit aan bij het theoretische gedeelte van dit onderzoek, waarin het concept woonservicegebieden omschreven staat.

De gemeente is een belangrijke partij wanneer het om ouderen en wonen gaat en moet daarom benaderd worden. Respondent 5 en 7 zijn beide werkzaam bij de gemeente. Voor een stadsdeelmanager is gekozen, omdat de stad in stadsdelen is verdeeld en deze tegelijkertijd een woonservicegebied vormen. Daarnaast is er gekozen om binnen de

gemeente iemand te interviewen die zich bezighoudt met woonservicegebieden, omdat deze gebieden automatisch een bepaalde focus hebben wat betreft ouderen en wonen. Naast de professionele partijen is er gekozen om vrijwillige organisaties te benaderen. Aan de ene kant omdat vrijwilligers vaak een passie hebben voor het werk dat ze doen. Wanneer ze in dit geval te maken hebben met ouderen en wonen, dan zetten ze zich daar volledig voor in. Daarnaast zijn vrijwilligers vaak in de leeftijd dat ze binnen de doelgroep van dit onderzoek vallen. Respondent 6 is een adviesraad van de WMO die adviezen uitbrengt op het gebied van wonen en leefomgeving. De voorzitter is bereid mee te werken en ook de huidige voorzitter heeft aangegeven mee te willen werken. Daarnaast is respondent 8 een vrijwillige organisatie op het gebied van ouderen en wonen. De VAC brengt adviezen uit over bouwtekeningen. Hierbij wordt nauwkeurig gelet op de bewoonbaarheid van ouderen in een nieuw gebouw. Het kan gaan over de hoogte van een drempel, maar ook of een deur naar binnen of naar buiten toe opengaat. Op deze manier kunnen cruciale fouten worden hersteld voordat men met bouwen begint. De respondenten 1, 2, 3, 4, 6, 8 en 9 zijn aanwezig geweest bij de workshop 'ouderen en wonen' op 28 september 2011, georganiseerd door de gemeente Apeldoorn. Tijdens deze workshop is samen nagedacht over de vragen waar in Apeldoorn tegenaan wordt gelopen, betreffende ouderen en wonen. Er is nogmaals om de medewerking van deze respondenten gevraagd om ditmaal te vragen naar hun focus wat betreft ouderen en wonen en daarnaast hoe zij tegen de gebiedsgerichte aanpak in Apeldoorn aankijken.

Tabel 5.1 Overzicht van respondenten

Respondent 1	Ons Huis	Woningcorporatie (Corporatie 1)	Klantmanager Wonen
Respondent 2	Sprengenland Wonen	Woningcorporatie (Corporatie 2)	Woonconsulent
Respondent 3	Wisselwerk	Welzijnsorganisatie (Welzijn 1)	Projectmanager WSG
Respondent 4	VSW	Samenwerkingsverband van woningcorporaties (Corporatie 3)	Coördinator VSW
Respondent 5	Gemeente Apeldoorn	Gemeente; Dienst Samenleving (Gemeente 1)	Programmamanager zorg
Respondent 6	Werkgroep Wonen en Leefomgeving van de Adviesraad Wmo	Vrijwillige Adviesraad (Advies 1)	Woordvoerder werkgroep Wonen, Leefomgeving en Mobiliteit

Respondent 7	Gemeente Apeldoorn	Gemeente (Gemeente 2)	Stadsdeelmanager Zuid
Respondent 8	VAC	Vrijwillige Bouwadviseur (Advies 2)	Vrijwilliger
Respondent 9	Goede Zorg	Zorgleverancier (Zorg 1)	Beleidsmedewerker

5.3. Type onderzoek en methode

5.3.1. Kwantitatief of kwalitatief

Binnen de sociale wetenschappen zijn twee richtingen met betrekking tot onderzoek doen. Dit zijn kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Het grootste verschil tussen beide vormen van onderzoek is dat kwantitatief onderzoek gebruik maakt van metingen, waar kwalitatief onderzoek meer het belang van woorden benadrukt (Bryman, 2008, p. 21).

Omdat bij dit onderzoek van belang is om mensen daadwerkelijk te laten spreken ligt een kwalitatief onderzoek meer voor de hand. Het geeft de gelegenheid om door te vragen en zaken te weten te komen waar men niet achter komt door middel van kwantitatief onderzoek. Bij deze laatste vorm is het namelijk gebruikelijk om te kiezen voor vaste antwoordcategorieën waar niet van af kan worden geweken.

Om er achter te komen in hoeverre gebiedsgerichte aanpak werkt worden actoren benaderd om hun ervaringen betreffende deze manier van werken te delen. Bij gebrek aan tijd en middelen is het niet mogelijk om door middel van interviews met ouderen zelf een representatief beeld te geven van deze groep in Apeldoorn. Om deze reden zal er veel worden gewerkt met de conclusies over ouderen die vanuit de theorie naar voren komen. Deze conclusies worden meegenomen tijdens het houden van de interviews. Ook zal er aan de respondenten worden gevraagd hoe zij denken over deze groep.

5.3.2. Beschrijvend, exploratief en toetsend onderzoek

Naast kwantitatief en kwalitatief onderzoek, zijn er drie typen onderzoek te onderscheiden. Dit zijn beschrijvend, exploratief en toetsend onderzoek. Beschrijvend onderzoek houdt in dat er aan de hand van vooraf gegeven systematiek een nauwkeurige beschrijving van kenmerken van onderzoekseenheden wordt gegeven, zonder nadere aanduiding van relaties of verklaringen. Toetsend onderzoek is een geheel van beweringen over een afgebakend deel van de werkelijkheid. Vooraf opgestelde hypothesen worden getoetst. Een hypothese is een voorlopig antwoord op de vraagstelling en heeft in de regel betrekking op een veronderstelde samenhang tussen

kenmerken van onderzoekseenheden, over een verschil tussen categorieën eenheden op een bepaald kenmerk of over de (frequentie)verdeling van een kenmerk. Bij exploratief onderzoek zijn er op voorhand geen scherp geformuleerde hypothesen. Exploratief onderzoek is gericht op de ontwikkeling van een theorie en/of scherpe(re) formulering van hypothesen. Via exploratief onderzoek wil men antwoord krijgen op verschil en/of samenhangonderzoeksvragen (Baarda en De Goede, 2006, p. 98-105). Dit onderzoek zal exploratief van aard zijn. Er wordt geen gebruik gemaakt van hypothesen en hiermee valt toetsend onderzoek af. Beschrijvend onderzoek gaat niet in op relaties of verklaringen en dat is waar dit onderzoek wel naar toe wil werken, zodat er aan het einde eventuele aanbevelingen te geven zijn voor beleid. Door middel van interviews zal er op zoek worden gegaan naar relaties of verklaringen. De relatie waar naar op zoek gegaan wordt staat vermeld in de centrale vraag en kan als volgt worden uitgelegd: het achterhalen in hoeverre gebiedsgericht werken effectief is om ouderen tevreden te stellen met hun woonomgeving.

5.3.3. Verantwoording onderzoeksinstrument

Bij het afnemen van de interviews zal gebruik worden gemaakt van een vooraf opgestelde vragenlijst (Bijlage 3), maar er zal wel een open structuur zijn. Dit houdt in dat er ruimte is om op sommige vragen wat dieper in te gaan, of wellicht een zijpad in te slaan. Op deze manier kan informatie worden vergaard die van tevoren niet is vastgelegd in een vraag, maar toch bruikbaar is in het kader van het onderzoek. De interviews zijn hiermee semi-gestructureerd. De afgenomen interviews hebben ieder een uniek karakter en zijn een momentopname.

De eerste vraag is bedoeld om aan te geven in welk deel van de stad de respondent actief is. Achteraf kan er een beeld worden geschetst waar de respondenten in dezelfde gebieden actief zijn en waar wellicht wordt samengewerkt. De vragen twee, drie en vier zijn er om de focus van de respondent richting de doelgroep ouderen te achterhalen. Deze focus kan worden geplaatst naast de andere respondenten om zo te bepalen of deze hetzelfde is en zo niet op welke punten deze focus dan anders is. Om de doelgroep ouderen van dienst te kunnen zijn is het van belang dat het beeld dat van de ouderen wordt geschetst juist is. Vraag vijf en zes gaan specifiek in op woonservicegebieden, waarbij vraag vijf algemeen van aard is en vraag zes ingaat op woonservicegebieden in Apeldoorn. Het doel van de vragen is om te achterhalen in hoeverre de respondenten op de hoogte zijn wat het concept woonservicegebied inhoudt, wat ze van een woonservicegebied vinden en wat hun taak is binnen dit concept. Vraag zeven gaat over gebiedsgericht werken. Wat is het oordeel van de respondenten over deze manier van werken en welke rol bedelen zij zichzelf toe? Naderhand kunnen de uitkomsten van deze vraag naast elkaar worden gelegd, om te kijken in hoeverre de respondenten op dezelfde

lijzen zitten. Dit is van belang, omdat een belangrijk onderdeel van gebiedsgericht werken de samenwerking betreft en hiervoor moet dezelfde koers worden nagestreefd. Vraag acht gaat in op vergrijzing en hoe de verschillende respondenten hier tegenaan kijken. Verschillende visies worden naast elkaar gelegd en nader bekeken waarin ze verschillen en gelijk aan elkaar zijn. Een visie is belangrijk, omdat dit wellicht mede bepalend is waarom een organisatie bepaalde stappen onderneemt ten aanzien van de doelgroep ouderen.

De interviewvragen dienen om de deelvragen te beantwoorden en uiteindelijk de centrale vraag van dit onderzoek. Vraag twee, drie en vier zijn bruikbaar voor de beantwoording van de eerste deelvraag. Deze deelvraag gaat in op de wensen van ouderen met betrekking tot hun sociale en fysieke woonomgeving. In de literatuur en beleidsstukken zijn hierover een aantal conclusies getrokken en deze worden meegenomen in de interviews. In het volgende hoofdstuk zullen de resultaten van de interviews worden gelegd naast de theoretische conclusies, om een beeld te schetsen over de wensen van ouderen op zowel fysiek als sociaal gebied. De tweede deelvraag kan worden beantwoord aan de hand van vraag vijf, zes, en zeven. Dit zijn vragen die ingaan op gebiedsgericht werken en in hoeverre dit een goede manier van werken is. De vragen zijn toegespitst op de doelgroep ouderen, onder andere door vragen te stellen over het concept woonservicegebied. Dit is een concept specifiek op de doelgroep gericht. De laatste deelvraag kan door vraag acht worden beantwoord. Deze vraag gaat specifiek in op vergrijzing. Daarnaast vormen andere vragen die over gebiedsgericht werken gaan een beeld over de vraag in hoeverre deze manier van werken mogelijkheden biedt om met vergrijzing in Apeldoorn om te gaan.

5.4 Methodologische kanttekeningen

In de bovenstaande paragrafen is de keuze voor kwalitatief onderzoek onderbouwd en aangegeven dat hierbij gebruik zal worden gemaakt van interviews. Er worden echter enkele kanttekeningen geplaatst bij deze vorm van onderzoek doen.

Interviews zijn aan de ene kant geschikt voor het verkrijgen van informatie over gevoelens, attitudes, gedachten en kennis. Aan de andere kant is de verkregen informatie niet altijd betrouwbaar. Dit komt omdat men zich niet altijd bewust is van (de motieven van) hun gedrag. Ten dele kan dit probleem worden verholpen, door zo veel mogelijk te vragen naar feiten en zo min mogelijk naar indrukken. Daarnaast kan sociale wenselijkheid van negatieve invloed zijn op de betrouwbaarheid van de verzamelde gegevens. Om dit te verhelpen kunnen controlevragen worden toegevoegd (Baarda en de Goede, 2006, p. 222). In dit onderzoek zijn niet vooraf controlevragen opgesteld, omdat er voldoende naar feiten gevraagd zal worden.

Criteria waar een onderzoek aan moet voldoen zijn bij kwantitatief onderzoek algemeen geaccepteerd. Tussen kwalitatieve onderzoekers is er echter nog discussie over de criteria. Bryman geeft voor de kwantitatieve criteria een alternatief voor kwalitatief onderzoek (Tabel 5.1). Deze wordt gehanteerd gedurende dit onderzoek.

Tabel 5.1. Onderzoekscriteria

<i>Criteria voor kwantitatief onderzoek</i>	<i>Alternatieve criteria voor kwalitatief onderzoek</i>
Internal validity (interne validiteit)	Credibility (geloofwaardigheid)
External validity (externe validiteit)	Transferability (contextuele verplaatsbaarheid)
Reliability (betrouwbaarheid)	Dependability (beschikbaarheid onderzoeksproces)
Objectivity (objectiviteit)	Confirmability (vertrouwelijk handelen van onderzoeker)

Bron: Bryman, 2008, p. 377-379

De afgenomen interviews zullen worden teruggekoppeld aan de respondenten. Ook zal de verdere uitwerking en de resultaten met enkele respondenten worden besproken. Op deze manier wordt de *credibility* gewaarborgd. Aan *transferability* kan worden voldaan wanneer dit onderzoek wordt vergeleken met andere onderzoeken naar woonservicegebieden en gebiedsgericht werken. Door de interviews af te nemen met behulp van opnameapparatuur en de gesproken tekst te transcripten wordt het criterium *dependability* in acht genomen. Als laatste wordt te allen tijde geprobeerd om vertrouwelijk te handelen als onderzoeker en hiermee aan het criterium *confirmability* te voldoen. Vertrouwelijk handelen is onder andere de interviewgegevens naar waarheid gebruiken ter bevordering van het onderzoek. Er is gebruik gemaakt van coderen van de tekst om de interviews op een overzichtelijke manier te kunnen vergelijken.

Hoofdstuk 6. Resultaten

Dit hoofdstuk zal ingaan op de deelvragen aan de hand van de interviews die zijn gehouden. Zoals in de methoden te lezen is, zijn de interviewvragen verdeeld over de deelvragen.

De paragrafen 6.1, 6.2 en 6.3 zullen elk ingaan op een deelvraag en door middel van passages uit de interviews zal een deelvraag zo goed mogelijk worden beantwoord. Ook wordt een koppeling gemaakt met de literatuurstudie die is gedaan. Op deze manier wordt vergeleken of er uitspraken zijn die overeenkomen met de literatuur of dat er uitspraken zijn die juist haaks staan op de literatuur.

Zoals in de methoden naar voren is gekomen is een interview een methode waarbij antwoorden niet binnen een bepaald kader hoeven te passen. Dit is van toepassing op het begrip verhuizing. Het begrip is niet letterlijk in een deelvraag opgenomen, maar de respondenten vonden verhuizing van dergelijk belang, dat er verschillende uitspraken over zijn gedaan. Daarom volgt na de behandeling van de deelvragen een paragraaf over het onderwerp verhuizen (6.4).

6.1 Kennis over het belang van fysieke en sociale elementen

6.1.1 Contact met ouderen

Kennis over fysieke en sociale elementen in een woonomgeving zijn te achterhalen door middel van contact met ouderen. In dit onderzoek is gekozen om zelf geen contact op te nemen met ouderen in verband met de tijd en de middelen. Het alternatief is om respondenten te vragen op welke manier zij contact hebben met ouderen en wat hun mening is over de kwaliteit en kwantiteit van het contact (Tabel 6.1). Vervolgens wordt nagegaan of er voldoende inzicht is in de fysieke en sociale elementen die ouderen belangrijk achten in hun woonomgeving. Met de ontwikkeling van een woonservicegebied is effectiviteit noodzakelijk. Het wordt immers ontwikkeld voor de gebruiker. Dat wordt in de theorie uitgelegd als een inhoudelijk aspect van effectiviteit (De Kam, 2009, p. 3).

In contact komen met ouderen kan op verschillende manieren. Woningcorporaties staan dicht bij hun huurder en komen in contact door middel van een wijkschouw of individuele gesprekken (corporatie 1 & 2). Andere partijen staan verder van de oudere bewoner af en hebben indirect contact met ouderen. Zo geeft de gemeente aan dat er contact met ouderen is via ouderenbonden, thuiszorg, familie en Wisselwerk (gemeente 1 & 2). Organisaties als ouderenbonden, thuiszorg en familie signaleren eenzaamheid, ontevredenheid en eventuele andere problemen (welzijn 1). Een kritische noot richting ouderenbonden is dat ze te stil zijn en zich te veel op de achtergrond houden. Wanneer ze zich meer presenteren kunnen ze bijdragen aan kennisoverdracht naar de beleidsmakers. De ouderenbonden komen door hun ouderenadviseurs direct in contact met ouderen en ze zijn hiermee een belangrijke partij wanneer het gaat om belangen van ouderen behartigen (corporatie 3).

Er zijn nog meer manieren om met ouderen in contact te komen. Zorginstellingen maken gebruik van een cliëntenraad als spreekbuis van de ouderen. Zonder medebesluiten van deze raad wordt er in feite niks ondernomen door het bestuur (advies 1, zorg 1). Rechtstreeks vragen hoeft niet altijd de beste manier te zijn om de mening van ouderen te achterhalen. Een mooi voorbeeld hiervan is de volgende uitspraak. *“In Limburg is er een zorginstelling geweest die wilde weten wat de bewoners wilden, maar daar kwamen ze maar niet achter. Toen hebben ze een flessenproject gedaan. Een heleboel flessen in de ontvangsthuis gezet, waar mensen wensbriefjes in konden doen. En die wensbriefjes waren hele simpele dingen, die meteen gerealiseerd konden worden (er waren wel wat moeilijkere dingen natuurlijk). Daardoor steeg de klanttevredenheid gigantisch (advies 1)”*.

Om rechtstreeks contact met ouderen te hebben is telefonisch contact alleen niet altijd voldoende, blijkt uit een uitspraak van een stadsdeelmanager van de gemeente. *“Van de week kwam bijvoorbeeld heel sterk naar voren dat wanneer je een oudere belt en vraagt hoe het gaat met zijn persoonsgebonden budget en hoe het gaat als oudere, niemand gaat zeggen dat het slecht met hem gaat, dus het gaat wel goed. Oké, dus u heeft nu zes uur huishulp, zou u met minder uit kunnen? Ja, hoor dat kan wel, want ik kan nog veel zelf. Maar je kunt telefonisch niet zien hoe iemand er non-verbaal bij zit. En hoe ze er in haar eigen leefomgeving bij zit. Als die mevrouw zegt dat ze alleen kan koken, maar er wordt steeds geconstateerd dat ze het gas laat branden, in hoeverre kan je dat telefonisch beoordelen? Als je naar iemand toe gaat zie je de constellatie waarin iemand functioneert. Wij hebben gezegd dat het veel beter is om de mensen te bezoeken. Dat wordt veel te weinig gedaan (gemeente 2)”*.

Het vinden van een juiste manier om ouderen te bereiken is belangrijk. Volgens de ondervraagde stadsdeelmanager moet je jezelf presenteren, zodat ouderen weten wat er te doen is en dit bereik je niet alleen door een foldertje door de brievenbus te gooien. Vaak wordt dit niet eens gelezen. Ouderen zijn soms lastig te bereiken. Dit geldt vooral wanneer ze niet in een zorgcentrum wonen. Wanneer er een meeting wordt georganiseerd en er wordt een kopje koffie aangeboden, dan zijn ouderen al gauw bereid om te komen. Ze worden ‘gelokt’ met koffie, wat lekkers en eventueel later nog een hapje en een drankje. Op deze manier zijn ze er even uit en kunnen ze naast de gezelligheid hun mening geven over bijvoorbeeld hun woning of woonomgeving. Eens in de vier jaar wordt er door de gemeente een dergelijke avond georganiseerd om met ouderen onder het genot van een kop koffie en een drankje in gesprek te gaan (gemeente 2).

Ouderen zijn niet altijd in de gelegenheid om zelf verbeterpunten aan te dragen en soms weten ze niet eens waar ze dan terecht kunnen. Dan kan de enquête die eens in de vijf jaar door vrijwilligers wordt gehouden onder alle 70-jarigen uitkomst bieden. Dit wordt

uitgevoerd door de welzijnsorganisatie Wisselwerk. Hierin worden niet alleen vragen gesteld, maar krijgen de ouderen ook informatie over waar ze recht op hebben en wat er mogelijk is op verschillende gebieden. Dit kan gelden voor zorg, welzijn en wonen (welzijn 1). Een nadeel van deze enquête is dat het alleen voor 70-jarigen is en dat het maar eens in de vijf jaar in een bepaald gebied kan worden uitgevoerd.

Vanuit de literatuur is door Pleijte (2006, p.19) aangedragen dat contact met ouderen een belangrijk punt is. De ruimtelijke kwaliteit wordt mede bepaald door de manier waarop mensen betekenis geven aan een bepaalde plek en niet alleen door de mening van experts. De betekenis van een plek is van belang (vooral voor ouderen) en is terug te lezen in hoofdstuk 3, waar het begrip 'sense of place' wordt uitgelegd. Uit de interviews blijkt dat het contact met ouderen niet altijd (op de juiste manier) wordt nagestreefd. Er zijn respondenten die kritiek hebben op het contact met ouderen. De werkgroep Wonen en Leefomgeving heeft hier uitspraken over gedaan. *"De kern is, men luistert te weinig naar de doelgroep. Met de tegenwoordige middelen is het heel eenvoudig. Je maakt vragen en ouderen vullen het in op internet (advies 1)".* De werkgroep heeft ook specifiek kritiek op de woningcorporaties. *"De grootste problematiek is de volgende vraag. Wat hebben de corporaties gedaan? Die hebben alleen maar gebouwd zoals zij vonden dat het goed was. Dat is een fout. Er is nooit gevraagd: wat willen jullie? (advies 1)".* Zoals eerder te lezen is peilen woningcorporaties door middel van wijkschouwen de mening van haar huurders. Het is de vraag of er voldoende wordt gedaan met de uitkomsten van de wijkschouwen om algemene punten van kritiek aan te pakken of om er rekening mee te kunnen houden bij nieuwbouw.

De Werkgroep Wonen en Leefomgeving is van mening dat er contact met ouderen moet worden opgenomen, voordat ze daadwerkelijk toe zijn aan een seniorenwoning of activiteiten voor ouderen. *"Waar het om gaat in de kern is dat het gros benaderd wordt. U bent nu 50 en wordt straks 60 of 70. Wat voor soort woning zou u willen hebben en waar? Welke eisen stelt u en waaraan moet het voldoen? En dan weet iedereen het. Als mensen daar al over nagedacht hebben en als ze daar al inzicht in hebben, want dat is ook een punt. Ik denk dat je toch ook een representatieve steekproef moet doen en met mensen in gesprek moet gaan. Alleen via papier is niet voldoende. Je moet ook bevragen (advies 1)".* Om met de groep die nog niet toe is aan voorzieningen te praten blijkt lastig. *"Ja die mensen hebben er geen interesse voor, voor die informatie. Dat zie ik tegen die tijd wel zeggen ze dan. En tegen die tijd hebben ze geen keus meer. Kijk naar jezelf, dat is moeilijk. Er alleen al over durven te praten, sommige mensen durven er niet eens over na te denken. Het is zo moeilijk om te accepteren dat je dit of dat niet meer kunt (advies 2)".*

Hoe ouderen op de juiste manier benaderd worden blijkt niet eenvoudig te zijn. Dit komt mede doordat ouderen niet als homogene groep kunnen worden beschouwd, zoals in de

theorie te lezen is. Leeftijd is niet bepalend voor het gedrag van een persoon. Er zal ook rekening moeten worden gehouden met de psychologische leeftijd (Westmaas, 2000, p. 2).

Naast contact met ouderen is er ook veel informatie over deze groep bekend, waarmee kan worden achterhaald wat belangrijk is voor ouderen in hun woonomgeving (Tabel 6.1). Er is veel theorie beschikbaar en verschillende respondenten maken hier gebruik van. De meeste informatie is landelijk en varieert van onderzoeken, monitoren, beurzen en cursussen (corporatie 1, gemeente 1 & 2, advies 1 & 2, zorg 1). Ook is gemeentelijke informatie beschikbaar zoals cijfers over vergrijzing en themabijeenkomsten (gemeente 1, advies 2). In het kader van communicatie is het noodzakelijk dat informatie die voor alle partijen van belang zijn ook wordt gedeeld. Zo is het voorgekomen dat een belangrijk rapport van de GGD tijdens een bijeenkomst niet bij de gemeente bekend was en bij andere partijen wel. Op deze manier kan geen optimale communicatie plaatsvinden en dit kan gevolgen hebben voor de samenwerking (advies 1).

Tabel 6.1: Contact met ouderen en informatie over ouderen

Contact met ouderen	Corporatie 1	Corporatie 2	Welzijn 1	Corporatie 3	Gemeente 1	Advies 1	Gemeente 2	Advies 2	Zorg 1
	Ouderen zelf vragen wat ze belangrijk vinden	Spreekuren	Enquête van alle 70-jarigen door vrijwilligers eens in de vijf jaar	Indirect contact door ouderenbonden	Indirect contact met ouderen door partijen als Wisselwerk	Er wordt te weinig geluisterd naar de doelgroep	Ouderen benaderen of zorgen dat ze benadert worden	Het kan voor ouderen die nog niet klaar zijn voor een seniorenwoning een drempel zijn om er over te praten	Cliëntenraad
	Wijkschouw	Wijkschouw	Ouderenbonden/ ouderenadviseur			Cliëntenraad	Ouderenadviseur		Inspraakavond
	Individuele gesprekken	Aan de balie					Familie		Informatie-bijeenkomst
	Leden van de huurdersbelangenvereniging eens per maand spreken	Website					Thuiszorg		
	Twee keer per jaar een ledenvergadering						Bewonersmeeting		
Informatie over ouderen	Kwalitatief onderzoek door een onderzoeksbureau	/	/	/	Sociale monitor	GGD rapport	Enquêtes (landelijk)	Beurzen (bijvoorbeeld domotica beurzen)	Onderzoeken vanuit de overheid
					Woning-behoefte onderzoek	Partijen moeten op de hoogte zijn van dezelfde belangrijke informatie		Landelijke cursussen	
					Landelijke informatie (CPB etc)			Themabijeenkomst	
					Kaarten over vergrijzing				

6.1.2 Ideale woonomgeving

Aan de respondenten is gevraagd of ze een beschrijving konden geven van de ideale woonomgeving die zij voor ogen hebben voor ouderen (Tabel 6.2). Deze vraag is gesteld om te onderzoeken of de respondenten op de hoogte zijn van de wensen van ouderen. Het schetsen van de ideale woonomgeving door respondenten geeft een inzicht in het contact met ouderen en in hoeverre er naar de doelgroep wordt geluisterd.

Er zijn verschillende scenario's geschetst. Zowel voor de woning als voor de omgeving waar de woning zich bevindt. De ideale woonomgeving is waar mensen zich het prettigst voelen en dat is vaak de eigen woning (welzijn 1). Vanuit de literatuur komt dit beeld ook naar voren. Onderzoek in verschillende delen van de wereld heeft uitgewezen, dat de meerderheid van de ouderen de wens heeft om zo lang mogelijk in de eigen woning te blijven wonen (Lord e.a, 2010, p. 52 & Henning e.a., 2009, p. 241). Voor ouderen die al lang op dezelfde plek wonen is dit gevoel nog sterker blijkt uit literatuuronderzoek van het begrip *place attachment* (Wiles e.a, 2008, p. 665, Nielsen e.a, 2010, p. 443).

Met behulp van de WMO voorziening kan men aanvragen indienen om aanpassingen in huis, zoals een traplift te kunnen bekostigen en kan man langer in de eigen woning blijven wonen (Beerepoot, 2007, p. 11). Er zijn echter problemen omtrent de bezuinigingen op deze voorziening. Enkele respondenten hebben zich uitgesproken over dit onderwerp (Box 6.1).

Box 6.1 WMO volgens de respondenten

De WMO speelt vooral een rol bij sociale vraagstukken, maar er is wel degelijk sprake van ruimtelijke relevantie. De WMO regelingen zijn mede bepalend voor ouderen of ze thuis kunnen blijven wonen of niet. Zo niet, dan moeten er geschikte woningen zijn en dit heeft gevolgen op het gebied van ruimtelijk beleid.

Bij alle respondenten waar het onderwerp WMO naar voren kwam ging het over de bezuiniging van deze voorziening. Het betreft de individuele verstrekking. Dit houdt in dat de aanvraag van een individu voor bijvoorbeeld een traplift wordt afgewezen (corporatie 1 & 2, welzijn 1, gemeente 1). De bezuinigingen op de WMO zijn in beleidsstukken ook genoemd. Er is te lezen dat de gemeente Apeldoorn vanaf 1 juni 2011 maatregelen heeft getroffen om enkele WMO voorzieningen te versoberen. Dit heeft te maken met de groeiende aanvraag van WMO voorzieningen en een dalende rijksbijdrage. Inwoners gaan afhankelijk van hun inkomen meer eigen bijdrage betalen (Gemeente Apeldoorn, 20 april 2011).

Bezuiniging op de WMO betekent meer druk op de woningcorporaties, zo blijkt uit de reactie van een respondent. Het gaat dan vooral om ingrijpende veranderingen in de woning. Een badkamersteun of een drempel kunnen nog wel worden aangepast door de bewoner, maar het installeren van een traplift is alweer een stuk duurder. Wanneer een

woning aangepast moet worden en de bewoners kunnen dit niet bekostigen, is de vraag of ze medisch urgent kunnen worden. Deze groep heeft snel een aangepaste woning nodig. De woningcorporatie heeft deze woningen niet op voorraad en kan hierdoor in de problemen komen. Het is ook een probleem van de gemeente die acuut de geldkraan heeft dichtgedraaid. Er moet beleid worden geschreven voor het spanningsveld dat aan het ontstaan is (corporatie 1 & 2).

De bezuiniging geldt niet voor de collectieve verstrekkingen. Er worden creatieve oplossingen bedacht om toch een voorziening zoals een scootmobiel vergoed te krijgen. *"Ze willen bijvoorbeeld niet meer individueel scootmobielen toewijzen, dus we doen nu een pilot met een scootmobiel-pool. Om te kijken of we vanuit Berkenhove een pool van scootmobielen voor mensen kunnen aanbieden voor momenten dat ze het nodig hebben. Dus eigenlijk een soort witte fietsen plan of deelauto-plan, maar dan voor scootmobielen. Op die manier zijn we aan het kijken of we toch dingen collectief kunnen regelen, zonder dat het individueel toegewezen wordt (corporatie 1)".* Dit is een citaat van een medewerker van een woningcorporatie. Ook de respondent van Wisselwerk noemt de scootmobiel-pool als voorbeeld van een collectieve verstrekking. *"Collectief kan iets zijn waar heel veel mensen mee geholpen zijn, want hoe vaak zit je nu op die scootmobiel? Geen acht uur per dag, dus het is helemaal niet zo'n gek idee om zo'n scootmobiel te delen met elkaar. Het is wel belangrijk dat iedereen wel een cursus krijgt om ermee te rijden, anders krijgen we een probleem. Dat kun je natuurlijk ook leuk doen. Met elkaar een cursus, met z'n tweeën de scootmobiel pakken (welzijn 1)".*

De vraag is of de bezuiniging op de WMO wel echt een bezuiniging is, zo stelt een respondent van de gemeente. Wanneer het budget hetzelfde blijft, maar de aanvragen stijgen is er niet genoeg budget voor alle aanvragen en dan moeten er keuzes worden gemaakt. Het is dus meer een bezuiniging op de groei. Bewoners worden ook aangesproken op burgerschap. Er zijn voldoende appartementen in Apeldoorn die geschikt zijn voor mensen met mobiliteitsproblemen. Ouderdom komt met gebreken en wanneer de tijd komt om een traplift aan te vragen had men al een geschikte woning moeten zoeken. De gemeenschap gaat op dat moment geen traplift bekostigen is haar standpunt. (gemeente 1).

Bron: Eigen bewerking, 2012

Waar een oudere het liefst wil wonen is per individu verschillend. Een belangrijke factor is de mate van mobiliteit. Een eengezinswoning zonder hulpmiddelen kan voor ouderen tot op zeer hoge leeftijd nog voldoen (corporatie 3). Wanneer er eenmaal hulpmiddelen nodig zijn is veel mogelijk. Het blijkt uit beleid van de provincie Gelderland dat op het gebied van opplussen en domotica, ontwikkelingen zijn die aanpassingen in de huidige woning bieden (Provincie Gelderland, 2010, p. 2).

Drie respondenten geven de voorkeur aan de eigen woning, eventueel met aanpassingen. "(...) *sowieso of je nu oud bent of een beperking hebt, dat je zo lang mogelijk in je eigen huis kan blijven, als het nodig is met aanpassing aan het huis of aan de omgeving. Dus ben je minder mobiel, dan kan je dat nog compenseren met hulpmiddelen, maar het is ook fijn als de buurman of buurvrouw of kinderen of vrijwilligers met jou samen die omgeving maken, dus dat hele sociale component. Er zijn mensen die daar goed mee omgaan. Ze wonen in hun eigen huis en er is goede zorg omheen (welzijn 1)*". Een respondent van de werkgroep Wonen en Leefomgeving spreekt uit eigen ervaring. "*En waar het nu om gaat is als volgt. Ik heb een twee-onder- één-kapwoning en wat ik denk: ik blijf er net zo lang in wonen als ik gezond blijf, want het Rijk geeft me dermate veel mogelijkheden om de woning aan te passen. Wanneer ik niet meer naar boven kan, kan ik een traplift krijgen (wel zal ik een deel zelf moeten betalen). Er is een voorziening (advies 1)*". Zelfredzaamheid is volgens de gemeente van belang, zo is te lezen in een uitspraak van een stadsdeelmanager. "*In ieder geval als het gaat over zelfstandig wonen, dat de woningen zodanig zijn aangepast dat ze het allemaal kunnen redden (gemeente 2)*".

Een andere eis die wordt gesteld aan een ideale woning is een gelijkvloerse woning (corporatie 2, gemeente 2, advies 2). Het is in ieder geval van belang dat de dagelijkse bezigheden gelijkvloers kunnen plaatsvinden. Het liefst is de woning voorzien van een tuin en een extra slaapkamer (eventueel op een andere etage) (gemeente 1). De tuin mag ook plaatsmaken voor een ruim balkon (advies 2), maar extra slaapkamers zijn een eis (corporatie 2, advies 2, zorg 1). Eigenlijk zouden appartementen met één slaapkamer nooit meer gebouwd mogen worden voor ouderen, deze zijn veel te klein (corporatie 3). Verschillende partijen zouden wel graag willen dat er minstens twee slaapkamers aanwezig zijn, maar dit is financieel lastig(er) rond te krijgen (zorg 1).

Op sociaal gebied moeten er (leuke) activiteiten in de buurt zijn. Wanneer men in een complex woont, is dit te realiseren door middel van een recreatie/ontmoetingsruimte in het gebouw zelf (corporatie 1, advies 2). In de literatuur is ook te lezen dat de laatste decennia het besef is gegroeid dat het voor een ouderenvoorziening van belang is niet alleen in te zetten op lichamelijke verzorging, maar ook op sociale en psychologische aspecten (Mercken, 1997, p. 3). Een recreatie-/ontmoetingsruimte in de buurt kan worden gekoppeld aan *place identity*, een begrip dat genoemd wordt in de literatuur. Er wordt aangenomen dat zelfredzaamheid afneemt naarmate men ouder wordt. Een gevolg hiervan is dat de geografische wereld krimpt en zowel buitenactiviteiten als sociale activiteiten afnemen (Wiles e.a, 2008, p. 665-669). Om te voorkomen dat men vereenzaamt, is het belangrijk dat er activiteiten worden georganiseerd in de nabije omgeving, zoals in een wooncomplex.

Een scenario wordt geschetst door een van de woningcorporaties. Het gaat om een pand waarin wonen, zorg en welzijn allemaal aanwezig zijn. *“Wat we daar doen is een volledige integratie van wonen, zorg en welzijn creëren. En dat betekent dat we een woongebouw neerzetten. Dus geen verzorgings- of verpleeghuis, maar een woongebouw waar je van buitenaf eigenlijk niet kan zien dat er ook zorg geleverd wordt. Dus geen vlaggen van de zorgaanbieder, geen doorgekookte spruitjeslucht als je binnenkomt, geen witte jassen, geen wagens met ontbijt die door de gangen gaan, geen tilliften op de gang en geen waszakken op de gang. We ontwerpen het pand zo, dat dat soort dingen allemaal buiten zicht blijven. We spikkelen al die doelgroepen door elkaar. Bijvoorbeeld in Berkenhove hebben we 130 appartementen. Van die 130 appartementen zijn er 50 intramuraal en voor die andere 80 is er in meer of mindere mate lichte zorg. Maar die 50 hebben we niet op één gang gezet, nee die hebben we door het hele gebouw heen gespikkeld. Dus mensen hebben nooit het idee dat ze in een verpleeghuis zitten. Ze zitten niet op een rijtje met allemaal zielepoten, zoals ze zich dan zelf voelen, maar zo woont iemand die bedlegerig of een rolstoelgebruiker is bij wijze van spreke naast een echtpaar dat nog kwiek en fit is en alles zelf kan regelen, dus wij vinden dat wonen leidend is. Zorg is altijd te gast bij een gebouw en je moet een volledig pakket van zorg, welzijn en wonen daar aanbieden, dus in Berkenhove heb je een grand café waar je kunt eten, dineren, lunchen, waar je activiteiten kunt doen, waar ook een informatiepunt zit vanuit de gemeente en Wisselwerk. Dus eigenlijk zit alles in één in dat gebouw en het gebouw vervult ook meteen een centrumfunctie voor het woonservicegebied. Dus met het grand café en die activiteiten bedienen we niet alleen de mensen in het gebouw, maar we bedienen de hele buurt er omheen. En zo denken wij, dat dat een goede en respectvolle levensvorm is voor senioren. Maximaal het gevoel geven dat ze wonen en niet dat ze worden weggestopt in een verzorgingstehuis (corporatie 1)”*.

De ideale woonomgeving is niet alleen afhankelijk van de woning, maar ook van de woonomgeving. Ook hierover zijn een aantal dingen uit de interviews naar voren gekomen. Een winkelcentrum waar dagelijkse behoeften kunnen worden aangeschaft moet in de buurt en goed te bereiken zijn (corporatie 2 & 3, advies 2, zorg 1). Winkels hebben naast een nuttige functie ook een sociale functie, omdat ouderen het als een dagelijks uitje zien om boodschappen te doen (corporatie 3). De goede bereikbaarheid is afhankelijk van de mobiliteit van ouderen. Wanneer men een rollator of rolstoel heeft, moet rekening gehouden worden met op- en afstapjes, stoeranden en dergelijke (corporatie 3). Het hoeft niet zo te zijn dat alles wordt aangepast. Een handige looproute naar verschillende locaties goed bereikbaar maken kan voldoende zijn (gemeente 2). Het kiezen van de juiste bestrating moet ook worden meegenomen in de woonomgeving. Het moet niet zo zijn dat er grindpad ligt en een oudere met rollator genoodzaakt is om op de weg te lopen (advies 2).

Uitzicht is vervolgens een belangrijk punt. Omdat een bepaalde groep ouderen een groot deel van de dag thuis doorbrengt willen ze ergens op uitkijken waar leven in de brouwerij is. Dit kan een drukke straat zijn of een school (corporatie 2, advies 1 & 2, zorg 1). Vroeger was een zorgcentrum weggestopt in de bossen, maar dat is niet het beeld van zorgcentra die tegenwoordig geldend is (zorg 1). Dit beeld komt niet overeen met de een beleidsstuk waarin staat dat de woonomgeving het liefst groen en rustig moet zijn en een vriendelijk sociaal klimaat moet hebben (Nota Wonen, p. 32).

Net als bij de woning geldt dat de ideale omgeving afhankelijk is van de mobiliteit van ouderen. Wanneer men nog boodschappen kan doen op de fiets is het niet noodzakelijk om een winkel op loopafstand te hebben. Overige voorzieningen zijn handig, maar niet noodzakelijk. Zo heeft bijvoorbeeld een apotheek tegenwoordig een bezorgservice (corporatie 3).

Tabel 6.2: Ideale woonomgeving

Ideale woonomgeving	Corporatie 1	Corporatie 2	Welzijn 1	Corporatie 3	Gemeente 1	Advies 1	Gemeente 2	Advies 2	Zorg 1
Woning	Integratie van wonen zorg en welzijn	Gelijkvloers	Zo lang mogelijk in de eigen woning	Hangt af van de mobiliteit	Woning met een etage	Het liefst eigen woning, eventueel met hulpmiddelen	Woningen zodanig aangepast dat bewoners zich kunnen redden	Appartement	Eigen biotoop
	Woongebouw en geen zorgcentrum	Mogelijkheid om boven te slapen			Klein tuintje			In ieder geval gelijkvloers	Twee slaapkamers
	Grand café	1 of 2 extra slaapkamers			Dagelijkse dingen gelijkvloers			Recreatie/ ontmoetingsruimte	
								Minimaal 3 slaapkamers	
Woonomgeving	Woongebouw als centrumfunctie	In de buurt van activiteiten	Sociale component (fijne burens, eigen kinderen in de buurt, vrijwilligers etc)	Winkel voor dagelijkse boodschappen in de buurt	/	Vertier, dingen kunnen zien	Groene omgeving	Bushalte in de buurt/aansluiting op ov	Nabijheid van een winkelcentrum
		Woning aan een drukke straat / uitzicht op levendigheid		Overige voorzieningen zijn handig maar niet noodzakelijk			Rekening houden met de beperktheid van ouderen	Winkel voor dagelijkse boodschappen op loopafstand	Leven in de brouwerij
		In de buurt van een winkelcentrum		Fysieke omgeving moet kloppen			Looproute geschikt maken zonder lastige op- en afstapjes	Juiste bestrating	
								Ruimte voor zorgverleners, bijvoorbeeld een parkeerplaats	
								Uitzicht	
								Goede verlichting	

6.1.3. Conclusie

In deze paragraaf is de volgende deelvraag behandeld: *'Welke fysieke en sociale elementen van de woonomgeving vinden ouderen belangrijk?'* vanuit de ogen van respondenten. Respondenten hebben een mening over de ideale woonomgeving voor ouderen. Er komt echter niet in de interviews naar voren dat deze mening is gebaseerd op contact met ouderen. Er wordt op vele manieren contact gezocht met ouderen, maar aan de andere kant wordt geklaagd dat het te weinig gebeurt. Dit kan komen omdat er inderdaad te weinig contact is, of omdat het contact niet effectief genoeg is. Dit geldt zowel voor wensen van fysieke als sociale elementen in de woonomgeving. In de literatuur wordt communicatie met de burger als succesfactor genoemd om gebiedsgericht werken te laten slagen. In de gemeente Apeldoorn is deze factor aan verbetering toe.

Ondanks deze constatering komt de woning die respondenten inrichten grotendeels overeen met de woning voor ouderen, zoals deze in de literatuur en het beleid staat beschreven. Het probleem is de uitvoering en met name wanneer het gaat om kosten. Wie gaat wat betalen? Er is gebleken dat veel ouderen zo lang mogelijk in hun eigen woning willen wonen met eventuele hulpmiddelen. Deze hulpmiddelen moeten echter zelf worden bekostigd en dat is vaak een drempel om thuis te blijven wonen. Er zijn uitzonderingen die zo graag thuis willen blijven wonen, dat ze een aanpassing zelf willen en kunnen betalen. Daarnaast is er wat nieuwbouw betreft een gezamenlijke mening dat er minstens twee slaapkamers aanwezig zijn. Dit is een probleem om te realiseren. Woningen met één slaapkamer voldoen niet meer, maar deze woningen zijn makkelijker te realiseren, omdat er meer geld beschikbaar voor is door onder andere subsidies. Het levert ook meer op om zoveel mogelijk huishoudens te plaatsen in een bepaalde ruimte. Maar levert dit ook een bijdrage aan de wens van ouderen? Of gaat het hier echt alleen om het geld.

Naast de woning hebben respondenten ook een mening over de woonomgeving. Hierbij richten ze zich vooral op mobiliteit. Dit is een goed punt, hiermee is het besef dat de groep ouderen divers is. Rekening houden met de diversiteit zorgt voor een tegemoetkoming in de wensen van meerdere ouderen. Wat de totale ideale woonomgeving betreft, is er geen visie terug te vinden tijdens de interviews met respondenten, evenals in de beleidsstukken. Dit is volgens de literatuur een succesfactor voor gebiedsgericht werken en hiermee een gemis in de situatieschets van de gemeente Apeldoorn.

6.2 Gebiedsgericht werken volgens de respondenten

6.2.1 Woonservicegebied

In de interviews zijn vragen gesteld over het concept woonservicegebied. Dit is gedaan omdat in de literatuur naar voren is gekomen dat het een concept is waar meerdere partijen met elkaar samenwerken. Samenwerking is een belangrijk element van gebiedsgericht werken, een begrip dat in dit onderzoek centraal staat. Daarnaast wordt het concept woonservicegebied gekoppeld aan ouderen en wonen. Het is een gebied dat ingericht is voor deze doelgroep. Uitspraken over het concept woonservicegebied zijn weergegeven in tabel 6.3. De respondenten zijn over het algemeen allemaal tevreden over het concept woonservicegebied. Er zijn verschillende punten te noemen waar men tevreden over is. Zo is er veel samenwerking (welzijn 1, gemeente 1) en is welzijn goed georganiseerd (welzijn 1, corporatie 3, zorg 1). De kritiek over woonservicegebieden die in de literatuur genoemd is, kwam niet naar voren in de interviews. Deze kritiek hield in dat zelfstandig wonen voor ouderen betekent dat er minder kans is om in aanraking te komen met anderen (Van der Zwet, 2009, p. 4).

Een woonservicegebied is niet zichtbaar voor het blote oog als een speciaal gebied (gemeente 1) en er is voldoende overlap van verschillende woonservicegebieden in Apeldoorn (corporatie 1 & 3). Dat er voldoende overlap is, komt niet geheel overeen met een beleidsstuk waarin de gemeente spreekt over 'witte vlekken' en dat er een duidelijke regie nodig is om de hele stad te bedekken (Gemeente Apeldoorn, 2010, p. 20).

Er komt ook naar voren vanuit de interviews dat een woonservicegebied geschikt is voor mensen die minder mobiel zijn (corporatie 3, advies 2). Een woonservicegebied als woonplek voor minder mobiele mensen is als volgt terug te vinden in de literatuur. Het grootste deel van de zorgvragenden blijft in de eigen woning. Een deel van hen zal in een aangepaste huisvesting wonen, omdat ze bijvoorbeeld invalide zijn en een rolstoel nodig hebben. Dit hoeft niet te betekenen dat deze laatstgenoemde groep niet zelfstandig woont, maar een normale woning is niet haalbaar (STAGG, 2000, p. 59-60). Er zijn verbeterpunten aangegeven door respondenten voor de woonservicegebieden in Apeldoorn. Het betreft vooral de communicatie. De communicatie naar zowel mensen die niet weten dat ze in een woonservicegebied wonen en wat er mogelijk is (gemeente 1) als de communicatie tussen woonservicegebieden om eenduidige informatie te kunnen verstrekken aan ouderen die vragen hebben over uiteenlopende zaken van WMO (wet maatschappelijk ondersteuning) tot activiteiten (advies 1). Om deze eenduidige informatie te verstrekken heeft de werkgroep Wonen en Leefomgeving een idee om digitalisering in alle woonservicegebieden in Apeldoorn door te voeren. *"In een gebouw met 180 bewoners is voor elkaar gekregen dat er een digitale lijn beschikbaar kwam, voor informatie. Op het gebied van welzijn. Of meneer X of meneer Y het vraagt, steeds hetzelfde antwoord. Stel, ik ga naar een woonservicegebied. Ik kom bij een vrijwilligster*

en ik vraag of er een ouderwoning beschikbaar is. Ze tikt wat woningcorporaties aan en geeft advies. Met dat advies ga ik naar een ander woonservicegebied en stel dezelfde vraag. Die geeft een heel ander antwoord. Hoe komt dat nou? Omdat die digitalisering naar elkaar toe niet bestaat (advies 1)“.

Naast communicatie is samenwerking tussen verschillende zorgcentra een verbeterpunt (gemeente 2). Op deze manier kan een grotere groep ouderen worden bediend. Een zorgcentrum is het centrale punt van een woonservicegebied (gemeente 1 & 2, zorg 1). Ouderen die in de buurt wonen kunnen veel meer betrokken worden bij activiteiten van het zorgcentrum. Het zorgcentrum moet zich meer presenteren en bekend maken wat er te bieden is en hierbij is het doen van foldertjes door de brievenbus onvoldoende (gemeente 2).

De laagdrempeligheid van een gebouw waar activiteiten plaatsvinden is niet altijd aanwezig. Zo kan een nieuw en modern complex vaak een drempel zijn voor ouderen. Twee respondenten geven een voorbeeld van de hoogdrempeligheid in nieuwe complexen. Beide voorbeelden gaan over Dok Zuid, een groot complex in de wijk Zuid waar alles onder één dak zit, van woning tot apotheek en van school tot buurtpunt. *“De laagdrempeligheid ontbreekt. Wat we zien is dat met name kleine ruimtes, als buurtkamers en buurtcentra zich steeds meer manifesteren. Omdat dat laagdrempeliger is, de kosten zijn lager. Koffie in Dok Zuid kost €1,50 en in buurthuis Maasstraat €1,-. En dat is voor ouderen al heel erg bepalend waar ze naar toe gaan. Ze hebben in Zuid vaak een kleine portemonnee, geen groot pensioen of helemaal geen pensioen en dat betekent dat dat soort criteria meetellen en daar moet je op anticiperen (gemeente 2)“.* De mening dat een buurtpunt zich in een buurthuis moet bevinden en niet in een nieuwbouwcomplex wordt gedeeld. *“Punten zijn uit de complexen gehaald en bijvoorbeeld in een kroeg geplaatst. We moeten een woonservicecentrum bouwen in Dok Zuid is er geroepen. Daar komt dus de modale man niet binnen. Die kijkt om de hoek van de deur, denkt wat mooi hier en is weg. Hoe leeg, zinloos en duur ziet het er uit. We moeten het buurthuis aan de Maasstraat gebruiken (advies 1)“.*

De kleinschaligheid ontbreekt ook in een aantal zorgcentra. Dit geeft de stadsdeelmanager van de wijk Zuid aan. Hij geeft als voorbeeld dat er wel gezamenlijk kan worden gegeten, maar de maaltijden worden verzorgd door een centrale keuken buiten het zorgcentrum die een veel te groot gebied moet bedienen. De keukens in de zorgcentra kunnen worden gebruikt, maar worden niet voldoende benut. Wanneer dit wel zou gebeuren, wordt de sfeer huiselijker en hoeft het eten geen lange afstanden te overbruggen in verwarmde bakken. Op deze manier krijgt het de invulling van een eetcafé, waar het ook voor mensen uit de buurt aantrekkelijker wordt om aan te schuiven. Men kan zich 's ochtends aanmelden en de maaltijd wordt op de locatie bereid. Daarnaast kunnen mensen het combineren met bezoek aan activiteiten of de

bibliotheek (gemeente 2). In het centrum van Apeldoorn is overigens wel een plan voor een complex met een grand café, waar dit principe kan worden toegepast (corporatie 1).

Tabel 6.3. Woonservicegebied

Woonservicegebied (wsg)	Corporatie 1	Corporatie 2	Welzijn 1	Corporatie 3	Gemeente 1	Advies 1	Gemeente 2	Advies 2	Zorg 1
	Gedifferentieerde wijken		Veel samenwerking	Welzijn, zorg en wonen gecombineerd	Netwerk van allerlei partijen	Enorm goed concept	Woonzorgcentra hebben een cruciale rol	Goed initiatief	Positief
	Buiten een woonservicegebied geen seniorenwoningen meer bouwen		Korte lijnen	Bij hoge mate van immobiliteit kun je er nog steeds wonen	Het concept slaat heel erg aan	Uitvoering blijft achter	Hier en daar verbeterpunten, met name samenwerking tussen verschillende zorgcentra	Vooral voor mensen die minder mobiel zijn	De ontmoeting staat centraal
	In Apeldoorn voldoende overlap		Informatiepunten	Winkel in de buurt	Samenwerkingsverband tussen instanties voor ouderen	Onvoldoende samenwerking tussen de verschillende wsg in Apeldoorn	Laagdrempeligheid ontbreekt in Dok Zuid	Soms lastig omdat het werkt op basis van veel vrijwilligers	Mensen uit de buurt kunnen dichtbij hun huis komen voor informatie, activiteiten etc
	Grijs gebied in centrum (gaat binnenkort gebouwd worden)		Stamtafel	Welzijn goed georganiseerd	Ouderen worden er op gewezen, anderen hebben niet eens door dat dat ze in een wsg wonen	Meer gebruik maken van buurthuizen. Dit heeft meer sfeer dan een kil, modern en duur gebouw	Er zijn veel activiteiten, maar niet bekend bij de mensen	Je merkt aan het aantal mensen of het een succes is of niet	
				In Apeldoorn goed uitgewerkt	Concept zelf staat niet ter discussie, maar het kan altijd beter		Tafeltje Dekje heft de eenzaamheid niet op		
					ledere wsg is anders, geen blauwdruk mogelijk. Wel succesfactoren		Maaltijden moeten centraal worden geregeld in de wsg		
					Geen gated community		Ook de mensen om het woonzorgcentrum heen erbij betrekken		
					Bejaardenhuis als centraal punt		Binding met het zorgcentrum creëren door jezelf te presenteren		
					Wsg is geen duidelijk zichtbaar gebied				

6.2.2. Partners en samenwerking

Er is in de interviews gevraagd naar de partners waarmee wordt samengewerkt door respondenten en hoe deze samenwerking verloopt (Tabel 6.4). Dit is belangrijk om te weten, omdat met deze informatie eventuele aanbevelingen kunnen worden gedaan voor het gebiedsgericht werken in Apeldoorn. Het aanbod voor ouderen kan onvoldoende zijn, omdat er bijvoorbeeld een slechte communicatie is.

Partijen die betrokken zijn bij een woonservicegebied zijn over het algemeen een woningcorporatie, een zorginstelling, een welzijnsaanbieder, de gemeente en overige vrijwilligersorganisaties (corporatie 1 & 3, welzijn 1, gemeente 1 & 2, advies 1 & 2). Dit komt overeen met de literatuur waarin gemeenten, woningcorporaties, commerciële partijen en zorg en welzijnsaanbieders worden genoemd als partijen die elkaar opzoeken om voorzieningen op het gebied van wonen, zorg en welzijn te realiseren (Hendrixen, 2006, p. 9).

Door middel van deze samenwerking wordt waarde gehecht aan de samenwerking tussen publieke en private partijen. In de literatuur is ook aandacht besteed aan de samenwerking tussen publieke en private partijen. Project- en gebiedsontwikkeling is voor marktpartijen (zoals woningcorporaties, bouwbedrijven en projectontwikkelaars) core business. Wanneer private partijen bij projecten betrokken worden kan dit zorgen voor een overdracht van expertise, kennis en ervaring, waar de overheid (nog) niet over beschikt (Kenniscentrum PPS, 2006, p. 4). Dit kan worden gekoppeld aan een betere slagingskans van projecten, zoals in de literatuur vermeld staat. Deze betere slagingskans is nog lastig, wegens het beeld waarover wordt geschreven, dat private partijen van publieke partijen hebben en andersom (Dwarshuis & van Rooy, 2005, p. 7-8). In de interviews komt het beeld van publiek richting privaat en andersom naar voren door begrippen als tempoverschil, bureaucratie, cultuur van een organisatie waar aan gewend moet worden en processturing dat de ene keer stroef en de andere keer soepel verloopt (Tabel 6.4).

Naast de partijen die in de literatuur vermeld staan, worden ook lokale partijen door enkelen respondenten genoemd. Het gaat bijvoorbeeld om een bewonersvereniging of een buurtraad (welzijn 1, gemeente 2). Naast specifieke samenwerking in een woonservicegebied is er in Apeldoorn ook een samenwerkingsverband tussen de vier woningcorporaties Ons Huis, Spengenland Wonen, Goede Woning en Woonmensen. Deze overkoepelende organisatie heet de VSW (Verenigde Samenwerking Woningcorporaties). Samen wordt beleid ontwikkeld op verschillende gebieden en zo wordt er ook nagedacht over ouderen en wonen (corporatie 1).

De rol die partijen hebben binnen een woonservicegebied zijn verschillend en kunnen daarnaast per woonservicegebied verschillen (corporatie 3, gemeente 1). De rollen die door de respondenten aan de gemeente worden gegeven zijn regierol (corporatie 1 & 3,

welzijn 1), faciliterende rol (zorg 1), de rol als initiatiefnemer (corporatie 3, advies 1 & 2) en de rol als procesbewaker (corporatie 3, advies 2).

In de literatuur wordt in meerdere onderzoeken over de rol van de gemeente gesproken. Onder andere over de gemeente met een regisserende rol (Hendrixen & de Kam, 2009, p. 9-10). Naast de regierol vervult de gemeente meerdere rollen. Een gemeente draagt 'meerdere petten'. Openheid en transparantie zijn belangrijk om de verschillende rollen goed te kunnen vervullen (Hendrixen & de Kam, 2009, p. 10). Er wordt gepleit voor een helderheid van rolscheiding. De reden hiervan is dat meervoudige (en tegenstrijdige) eisen onduidelijkheid kunnen geven over taken, bevoegdheden en rollen (Pleijte, 2006, p. 20-21). De meeste respondenten zijn het er over eens dat de gemeente niet continu deze rol op zich neemt en op zich hoeft te nemen (tabel 6.4).

Uit de interviews met respondenten vanuit de gemeente komt naar voren dat zij de gemeente ook rollen toebedelen. Een medewerker van de dienst Samenleving spreekt over de faciliterende rol. *"Ja, woonservicegebied is natuurlijk een netwerk van allerlei partijen, waarin de gemeente het proces faciliteert door daar begeleiding op te zetten en subsidie te verstrekken naar de welzijn, zoals Wisselwerk. Of door een link te leggen en te zeggen jullie moeten ook in het woonservicegebied actief aan de slag (gemeente 1)"*. De stadsdeelmanager van de wijk Zuid heeft het ook over een faciliterende rol en daarnaast komt de regierol naar voren. *"Wij regisseren het en proberen het te faciliteren. Wij zijn niet de uitvoerende partij. Dat is Wisselwerk en de organisatie waar de subsidie heengaat. (...) In die uitvoerende taakstelling laten we dat vaak aan de uitvoerende organisatie over, maar er wordt wel overlegd hoe je dat het beste vorm kan geven. Dus als het gaat om Verian, thuiszorgorganisaties, welzijnsinstanties, opbouwwerkers, cultuur. Dat laten we meestal over aan de instantie die wij subsidie geven of in het leven geroepen hebben. We regisseren dat en doen dat in samenwerking met onze dienst Samenleving. Zij bewaken de lijn (interview 7)"*. Overige rollen die wel door de andere respondenten zijn genoemd komen niet naar voren in de interviews met de gemeente. De rol van de gemeente is afhankelijk van de partijen waar mee samengewerkt wordt, de fase waarin een project zich bevindt en waar op dat moment behoefte aan is (interview 3). De gemeente is voor de meeste partijen de belangrijkste partner en de samenwerking gaat goed. Enkele kanttekeningen zijn onvoldoende communicatie binnen de gemeente zelf (interview 6), te veel bureaucratie vanwege de grootte van de organisatie en vanwege de bezuinigingen zou er meer druk op de gemeente komen (interview 1).

Over het algemeen gaat de samenwerking tussen de verschillende partijen goed. De verbeterpunten die worden aangegeven hebben direct of indirect te maken met communiceren. Wanneer er bijvoorbeeld een tempoverschil is tussen partijen kan dit zorgen voor irritaties. Het is belangrijk om te blijven communiceren en rekening te

houden met het feit dat niet alle organisaties op dezelfde manier te werk gaan (interview 3). Uit de literatuur komt ook naar voren dat communicatie een punt van kritiek is. Zo wordt er geschreven dat succes niet vanzelfsprekend is bij ontwikkelingsplanologie. Maatschappelijke instanties worden niet op tijd bij het project betrokken en heerst er een zogenoemde Babylonische spraakverwarring, doordat ieder beleidsveld een andere taal lijkt te spreken (Dammers e.a., 2004, p.15). In een beleidsstuk is een citaat opgenomen van de gemeente Apeldoorn waarin de communicatie als verbeterpunt is beschreven. (Gemeente Apeldoorn, 2006, p. 2).

Tabel 6.4. Partners en samenwerking

Gebiedsgericht werken	Corporatie 1	Corporatie 2	Welzijn 1	Corporatie 3	Gemeente 1	Advies 1	Gemeente 2	Advies 2	Zorg 1
Eigen rol	Binnen wsg een regierol		Partijen bij elkaar brengen en afspraken maken binnen wsg	Zitting in een stuurgroep van de gemeente	Beleidsontwikkeling		Regie rol	Als ouderen er eenmaal wonen is onze rol uitgespeeld	Faciliteiten bieden
	Naar de stad kijkend een faciliterende rol		Activiteiten-programma	Rol is gerelateerd aan het doel	Welzijnsarrangementen		Faciliterende rol		
Partners	Atlant Zorggroep		Zorgaanbieders	Per wsg verschillend	Per wsg verschillend	Woningcorporaties	Woningcorporaties	Woningcorporaties	Wisselwerk
	Wisselwerk		Vrijwillige organisaties (kerk, schakelpunt)	Zorginstelling	Woningcorporaties	Verpleeghuizen	Wisselwerk	WMO raad	's Heerenloo
	's Heerenloo VSW		CODA Lokale partijen (bv. wijkraad)	Woningcorporatie Gemeente	Zorginstelling Welzijnsorganisatie	Verenigingen	Buurtregisseur Wijkagent	Zorginstelling Gemeente	
	Gemeente		Woningbouwcorporatie Gemeente		Vrijwilligersorganisatie		Zorgverleners		
					Bewonersvereniging				
Gemeente	Bureaucratie	Gemeente verwacht te veel van de woningcorporatie	Aansturende rol	Regierol	<i>Eigen rol</i>	Initiatiefnemer	<i>Eigen rol</i>	Stimuleren om bouwtekening en te sturen	Geld beheren
	Regierol		Leading rol	Hoofdlijnen neerzetten		Decentralisatie (bv. Wijkgericht en buurtgericht werken)		Initiërende rol	Faciliterende rol
	Duidelijke visie		Rol afhankelijk van wat er nodig is	Opstarten		Communicatie binnen de gemeente onvoldoende		Opdrachtgever / opdracht bewaken	
	Onder druk door bezuinigingen		Stabiele basis	Procesbewaking		De gemeente doet haar best			
	Lijnen uitzetten en dan durven loslaten		Prettige en belangrijke partner	De gemeente werkt goed over het algemeen					

Samenwerking	Gaat heel goed	Belangrijk	Inventariseren van wensen	Communicatie kan beter	Makkelijk om vanaf de zijlijn te roepen wat er fout gaat	Meer met elkaar in gesprek en niet zelf het wiel steeds willen uitvinden	Steeds andere mensen om mee samen te moeten werken	Gaat wel goed
	Belangrijk om samen te werken	Hoe om te gaan met vragen aan een informatiepunt	De regie van het algemene concept wsg is door verschillende handen gegaan en moet eigenlijk één leidende partij zijn	Processturing gaat de ene keer stroef en de andere keer makkelijk		Verbazingwekkend wat er voor elkaar word gekregen		Transparant durven zijn
		Soms tempoverschil	Ouderenbonden te weinig aanwezig			Aantal vrijwilligers daalt, kan een probleem vormen		Goede afspraken maken
		Soms wennen aan een bepaalde cultuur binnen een organisatie						Belangrijk om te blijven praten

6.2.3. Conclusie

In deze paragraaf is op zoek gegaan naar antwoord op de volgende deelvraag: *Wat is het aanbod voor ouderen op het gebied van de woonomgeving ten aanzien van gebiedsgericht werken?* Er is ingegaan op het gebiedsgericht werken met betrekking tot woonservicegebieden in de gemeente Apeldoorn.

Bij gebiedsgericht werken zijn enkele factoren van belang om deze manier van werken te laten slagen. Ten eerste communicatie. Dit is meteen een verbeterpunt. Dit geldt voor de communicatie naar ouderen in een zorgcentrum, ouderen die rondom een zorgcentrum wonen en de communicatie tussen woonservicegebieden. Op alle gebieden laten de verschillende partijen steken vallen. Een voorbeeld is de verbetering van communicatie tussen woonservicegebieden. In de gemeente Apeldoorn bevinden zich zogenoemde 'eilanden' van woonservicegebieden, die op het gebied van informatiestrekking nog geen geheel vormen. Om een goed inzicht te krijgen welk gebied voor een oudere het meest geschikt is, zou digitalisering een mogelijkheid kunnen zijn.

Een tweede factor die gebiedsgericht werken kan laten slagen of falen is samenwerking. Over het algemeen zijn de respondenten tevreden over de samenwerking en over hun eigen rol. Wel is er vanuit sommige partijen kritiek op de gemeente. Aan de ene kant wordt de gemeente de belangrijkste partner genoemd en aan de andere kant moet de gemeente de regie durven loslaten en andere partijen hun gang laten gaan. De gemeente moet met haar visie duidelijke lijnen uitzetten, geld beschikbaar stellen en het voortouw nemen. Wanneer een project eenmaal loopt, moet zij durven loslaten en het aan de overige partijen binnen een woonservicegebied overlaten. Duidelijkheid en afspraken maken over de rol van de gemeente is van belang. Hier komt ook weer communicatie bij kijken.

Een uniforme visie over woonservicegebieden ontbreekt. De respondenten hebben verschillende invullingen betreffende het concept woonservicegebied. Dit hoeft geen probleem te zijn, wanneer de gebruikers van een woonservicegebied tevreden zijn. Echter in het kader van samenwerking is een visie van belang, omdat het dan zeker is dat alle partijen dezelfde kant op willen.

6.3 Zienswijze van vergrijzing

6.3.1 De rol van vergrijzing

In de interviews is gevraagd naar de manier waarop respondenten naar vergrijzing kijken. Er is gezocht naar begripsvorming en wellicht een visie op vergrijzing die te vormen is uit de antwoorden van de respondenten. Dit is gevraagd omdat vergrijzing een belangrijk begrip is wanneer er naar de doelgroep ouderen wordt gekeken. De trend is dat er steeds meer ouderen bij gaan komen in de jaren die volgen en dat ook het percentage ouderen ten opzichte van de bevolking groeit.

Uit de interviews blijkt geen duidelijke algemene visie wat betreft vergrijzing en welke rol deze ontwikkeling speelt voor ouderen en wonen. De ene respondent heeft er wel een idee over en de andere is er helemaal niet mee bezig. Ontgroening en vergrijzing zijn macro economische ontwikkelingen die er gewoon zijn, hier moet je op inspelen (corporatie 1 & 3, gemeente 1). Het is een vraagstuk waar we met zijn allen tegenaan lopen en waar we wat voor over moeten hebben (zorg 1).

De verwachting was dat uit de interviews naar voren zou komen dat vergrijzing hoog op de agenda zou staan bij respondenten. Dit blijkt bij de meeste respondenten niet het geval te zijn.

Het begrip vergrijzing is subjectief benaderbaar. Een persoon van 82 jaar kan nog zeer vitaal zijn. *"We moeten langer werken, dus waar is de grens waar de vergrijzing ontstaat? Wanneer iemand vijftig jaar is, wordt er al gesproken over senioriteit. Maar die persoon van vijftig jaar moet straks wel tot ongeveer zeventig jaar doorwerken, is er dan wel sprake van vergrijzing"* (gemeente 2). Wanneer men gezond blijft naarmate de leeftijd hoger wordt, is het niet nodig om vergrijzing te zien als iets zorgwekkends. Ouderen moeten wel op tijd worden geïnformeerd over eventuele mogelijkheden wat betreft welzijn, wonen en zorg, mocht de tijd daar zijn dat de gezondheid afneemt (advies 2).

Corporaties kijken tientallen jaren vooruit en hanteren een strategisch voorraadbeleid. Dan is te zien dat de vergrijzing over een jaar of vijftig alweer over zijn top heen is en de vraag naar seniorenwoningen zal dalen (corporatie 1 & 2). Wanneer er in de huidige tijd teveel seniorenwoningen gebouwd gaan worden ontstaat er na 2045 een enorme leegstand. Op dit moment is er vooral een kwalitatief tekort aan seniorenwoningen, kwantitatief gezien is er voldoende aanbod (corporatie 1 & 3). Wat betreft het nadenken over seniorenwoningen heeft een woningcorporatie wel een bepaalde visie. *"Je moet met een soort flexibele schil werken, waarbij de binnenste schil (die specifieke seniorenwoning) de markt in 2050 bedient, want anders zitten we geld te investeren in iets wat helemaal niet nodig is in de markt, dus we moeten een heel groot deel van de ouderen in hun eigen woning zien te houden, dan maar met woningaanpassing –die vanuit de WMO niet meer gefinancierd wordt. Je kunt niet alles bouwen voor de totale*

groep babyboomers, die eenmalige piek. Dat schijnen mensen toch niet te snappen (corporatie 1)”. Dit is een interessante uitspraak voor planologen. Er wordt gesproken over een toekomstvisie met betrekking tot ruimtelijk beleid voor ouderen.

Het is lastig om te voorspellen hoe de vergrijzing en de huishoudenontwikkeling precies gaan verlopen. Waarschijnlijk is er over vijf tot tien jaar een beter beeld beschikbaar (corporatie 3). Ondanks dat er weinig tot geen zicht is hoe de ontwikkeling van vergrijzing zal verlopen, is duidelijk dat de groep op dit moment groeit. Er moet steeds meer rekening worden gehouden met ouderen. De groep wordt groter en daar moet meer aanbod voor zijn. De focus ligt op deze groep niet alleen qua bouwen, maar ook qua faciliteiten (corporatie 2).

De gemeente heeft ook oog voor de vergrijzing. Ondanks dat het thema op dit moment niet de hoogste prioriteit heeft, wordt er zeker over nagedacht. Onder andere is besloten om niet of amper te bezuinigen op ouderenzorg en het woontraject in de gaten te houden (gemeente 1).

De meeste respondenten kijken naar wat op hen af komt door de vergrijzing en welke bedreigingen er ontstaan. Een andere manier van kijken is om de kansen van vergrijzing te belichten. De respondent vanuit Wisselwerk vertelt welke kans ze ziet wat betreft vergrijzing en hoe deze benut kan worden. *“Wat ik zelf mis is de kracht van de vergrijzing. We worden allemaal ouder en zijn langer kwiek. Twee generaties geleden zat je met eind vijftig achter de geraniums, dikke bril op en zwarte kousen aan. Nu sta je midden in het leven. Kijk eens nu naar de 70-plussers, die zijn nog erg actief. En het is jammer dat daar geen gebruik van wordt gemaakt. Daar zit een enorme potentieel aan kennis en kunde en het is jammer dat daar geen gebruik van wordt gemaakt. Met 55+ ben je senior of je het leuk vindt of niet. Tussen mijn 57 jaar en 70 kan ik nog heel veel doen en dat vind ik soms jammer. Ze zijn ook erg op zichzelf gericht, mijn generatie. Welke groep ik ook belangrijk vind, is van mijn leeftijd tot 65 jaar die geen baan meer hebben. Het is een illusie om te denken dat je nog een baan gaat krijgen. En dat zijn er veel. Daar zit nog zoveel in. Ze worden voor de maatschappij ingezet, die mensen hebben altijd hiervoor gewerkt. Vrijwilligerswerk met behoud van uitkering. En je behoudt je uitkering en je bent voor de maatschappij bezig. En dat is jammer, want dit is een groep die gepusht wordt om te gaan werken, dat werk is er niet, ze raken gefrustreerd en ze mogen ook niet al te veel doen, want ze moeten beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt. Dan hebben we geen gebrek meer aan vrijwilligers. Zowel goed voor de groep zelf als de mensen die ze nodig hebben (welzijn 1)”.*

6.3.2 Conclusie

In deze paragraaf is gezocht naar een antwoord op de vraag *‘Speelt vergrijzing een rol met betrekking tot de inrichting van de woonomgeving en zo ja, wat zijn de*

mogelijkheden voor Apeldoorn om hier door middel van gebiedsgericht werken mee om te gaan?’

Er is geen duidelijke algemene visie onder de ondervraagde respondenten wat betreft vergrijzing in Apeldoorn. Wanneer dit wordt doorgetrokken naar gebiedsgericht werken, betekent het dat er op dit moment geen plannen zijn op basis van samenwerking om met vergrijzing om te gaan. Ruimtelijk gezien is vergrijzing een belangrijk thema om rekening mee te houden. Het vergt echter een strategische visie en niet alle respondenten kijken tientallen jaren vooruit. Er is een woningcorporatie met een visie die de seniorenmarkt tot 2050 wil bedienen. Het is goed om deze voor te leggen aan verschillende partijen en hier over te brainstormen.

Vergrijzing speelt op dit moment in zekere zin een rol wat betreft de inrichting van de woonomgeving. De meeste respondenten zijn zich er wel van bewust dat er vergrijzing is en dat er maatregelen moeten worden genomen. Het is echter nog te vroeg om het precieze verloop van de vergrijzingsgolf te voorspellen. Het is op dit moment lastig te voorspellen wat de mogelijke aantallen ouderen zijn en ook is het gissen naar het precieze jaartal waarin de vergrijzing weer zal afnemen. Wellicht is dit de reden dat er nog geen algemene visie is. Over vijf tot tien jaar is meer bekend over het verloop van vergrijzing en dan is het voor de partijen goed om samen een visie op te stellen met betrekking tot de woonservicegebieden. Op deze manier ontstaat communicatie over de ziens- en werkwijze van verschillende partijen, dit bevordert de samenwerking en hiermee het gebiedsgericht werken in de gemeente Apeldoorn.

Tabel 6.5. Vergrijzing

Vergrijzing	Corporatie 1	Corporatie 2	Welzijn 1	Corporatie 3	Gemeente 1	Advies 1	Gemeente 2	Advies 2	Zorg 1
	Het gebeurt gewoon	Er wordt steeds meer rekening meer gehouden	Wegtrekkende winkeliers in een vergrijzende wijk is een probleem	Dilemma dat vergrijzing en aantal huishoudens naar een piek gaat en in 2030/2040 weer gaat dalen; voor wie bouw je?	Die komt er aan		Waar ligt de leeftijdsgrens met vergrijzing?	Geen probleem zolang je gezond bent	Een vraagstuk waar we allemaal tegenaan lopen en waar we wat voor over moeten hebben
	Werken met een flexibele schil	De groep wordt steeds groter, daar moeten we meer voor bieden	Gemis in de kracht van de vergrijzing	5 tot 10 jaar wachten voor een beter beeld	Staat op plan 2 bij de gemeente		Dementie en parkinson nemen toe		
	Een bumpje in de bevolkingsopbouw die we even op moeten lossen, meer is het niet	Focus op ouderen met bouwen en faciliteiten bieden			Niet of amper bezuinigen op ouderen		Subjectief benaderbaar begrip		

6.4 Verhuizen

De verhuiscapaciteit onder ouderen is laag (corporatie 1 & 2 & 3, advies 1). Dit houdt in dat ouderen liever in hun eigen woning willen blijven, dan dat ze gaan verhuizen. Er worden verschillende oorzaken hiervoor genoemd.

Ouderen wonen vaak al lang in hun eigen woning en dit betekent dat de kosten meestal laag zijn. Verhuizen naar bijvoorbeeld een appartement is veelal verhuizen naar minder woonoppervlak voor een hogere prijs (corporatie 1 & 3, advies 1). In de literatuur is ook uit een onderzoek gebleken dat de verhuiscapaciteit laag is (SCP, 2004, p 10). Dit heeft ruimtelijke implicaties. Wanneer hier niet goed naar gekeken wordt, bestaat de kans dat er gebouwd wordt voor leegstand.

Dat men niet wil verhuizen vanwege hogere kosten hoeft niet het probleem te zijn volgens een respondent van een woningcorporatie. Vanaf het 65^e levensjaar is de loonbelasting lager en hebben ouderen ook minder wensen waar geld aan uit wordt gegeven. Door middel van een woonlastenonderzoek (onderzoek naar de huishoudboekjes) is te zien dat ouderen veel meer te besteden hebben aan wonen. Naast de financiën speelt er een veel belangrijker punt waardoor ouderen afhaken om te verhuizen. Ze zien op tegen het feit dat ze hun huidige woning in de oude staat terug moeten brengen (corporatie 1).

Er is een experiment gaande om ouderen te verleiden hun (te) grote eengezinswoning te verlaten en een zorgwoning te betrekken. Dit verleiden gebeurt door de ouderen te ontzorgen, via hulp met verhuizen, een vakman die de oude woning in de oude staat terugbrengt of door middel van huurkorting (corporatie 1).

Een andere oorzaak waardoor ouderen niet willen verhuizen is de beperkte keuze van woningen. Er wordt te snel naar sociale huur gewezen, dat is gekoppeld aan de zorginstelling. Tegenwoordig hebben ouderen meestal een koopwoning en kunnen ze een appartementje kopen wanneer ze de andere woning verkopen. Daarnaast kan er ook gekozen worden om in de vrije sector te gaan huren. Er moet dus binnen een woonservicegebied een goede mix zijn van koop, dure en goedkope huur, zodat er verschillende inkomensgroepen gefaciliteerd kunnen worden (corporatie 3).

Men zou willen verhuizen, wanneer het aanbod interessant genoeg is om te verhuizen. Uit de literatuur blijkt dit ook en in een onderzoek wordt dit onderbouwd met redenen waarom ouderen wel zouden willen verhuizen. Motieven bij ouderen om te verhuizen zijn de wens om kleiner te wonen (gemakkelijker in verband met de huishouding), de gezondheid die achteruit gaat en de mogelijkheid om zorg te ontvangen (SCP, 2004, p. 98).

De gezondheid is een belangrijk punt waar zowel in de literatuur als in de interviews aandacht voor is. In de literatuur staat dat hoe gezonder iemand is, hoe beter diegene in staat is om langer zelfstandig te zijn (Kullberg, 2002, p. 2).

In de interviews wordt aandacht besteed aan gezondheid in combinatie met het informeren van ouderen. Het is belangrijk dat men er op tijd op gewezen wordt wat de mogelijkheden zijn op het gebied van verhuizen. Meerdere respondenten delen deze mening. Een uitspraak van een respondent van een woningcorporatie is als volgt. *"Het enige waar je je zorgen over moet maken (daarom doen wij ook het SEV experiment doorstroming) is dat als mensen niet op tijd genoeg naar een geschikte woning gaan, dan zie je dat mensen in de problemen komen. Wanneer bijvoorbeeld die meneer van 85 die nog met heel veel plezier in zijn eengezinswoning woont zijn heup breekt. Hij krijgt vanuit de WMO geen traplift meer vergoed, want dat doen we niet meer, dat is een individuele verstrekking. Die meneer krijgt ook geen verdere aanpassingen meer vergoed, want ook dat is een individuele verstrekking. En die meneer kan dus niet meer naar boven, niet meer onder de douchen, hij moet beneden gaan slapen in de woonkamer, dat kan gewoon niet. Zo iemand moet dan acuut naar een gelijkvloerse seniorenwoning. En dat kan ook een keer, dat gebeurt ook wel een keer, maar als dat er straks tien per week zijn die hun heup breken of een tia krijgen, dan kan dat niet (corporatie 1)".* Ook een andere respondent, eveneens werkzaam bij een woningcorporatie spreekt over medische urgentie van een oudere bewoner die ineens nodig kan zijn. *"Mensen voelen zich nog te jong, ze worden steeds ouder. Ze zijn steeds vitaler, dat ze gewoon op latere leeftijd zich nog goed voelen en niet de behoefte hebben om naar een seniorenwoning te gaan. Alleen wanneer ze klachten krijgen en dan worden ze ineens medisch urgent (corporatie 2)".* Het is belangrijk dat mensen worden gewezen op de mogelijke gebreken van de gezondheid die komt met de jaren. Deze informatie kan worden gecombineerd met het bekijken van de huidige woning in hoeverre deze geschikt is en blijft. Dat dit lastig is blijkt uit een uitspraak van een respondent werkzaam bij VAC bouwzaken. *"Zolang ik gezond ben is mijn kijk prima. Als het eenmaal begint dan hoop je dat je woont waar het kan en dat je de hulp kan krijgen die je nodig hebt. Ik woon in een buurt met oude mensen, maar je ziet toch dat mensen zo oud worden dat ze weg moeten (...) Het is wel een vraagstuk hoe je mensen voorbereid en dan vooral mensen die blind zijn voor zaken die voor hun problematisch gaan worden. Je hoopt dat je op tijd die keus hebt gemaakt, maar wat is op tijd, dat is moeilijk (advies 2)".* In de literatuur worden ouderen ingedeeld in drie groepen op het gebied van wonen: blijvers, kiezers en moeters. Deze verdeling is terug te vinden in de antwoorden van de respondenten. De meeste ouderen zijn blijvers. Ze blijven in hun eigen huis wonen en deze groep wordt groter door extramuralisering. Mogelijke aanpassingen aan het huis worden zover als mogelijk zelf geregeld. Kiezers hebben zelf voldoende (financiële) middelen en zijn in goede gezondheid, zodat ze vrij zijn om te kiezen voor een bepaalde vorm van wonen en/of zorg. De categorie moeters hebben vaak geen keuzemogelijkheid meer. Hun gezondheid en daarmee hun zorgbehoefte is bijvoorbeeld zodanig, dat een

intramuraal opname onvermijdelijk is. Een voorbeeld hiervan is de man die zijn heup breekt en geen traplift meer vergoed krijgt (Klomp & Schellekens, 2010, p. 16). Het nadenken over verhuizen kan voor ouderen een hoge drempel zijn, omdat het soms wordt gezien als een laatste woning en dus een soort afscheid (gemeente 1). Een belangrijk punt is dat er zoveel mogelijk gezorgd moet worden dat ouderen in hun eigen buurt kunnen blijven wonen. Wanneer er een geschikte woning in de buurt is, maakt dit de drempel om te verhuizen lager. De voorzieningen zijn bekend en de sociale contacten kunnen ook beter behouden blijven (corporatie 1, advies 1, gemeente 2). In de literatuur is ook te zien dat de buurt belangrijk is. De gehechtheid aan de buurt is meestal groter in vergelijking met andere ruimtelijke schaalniveaus, zoals een stad of een regio (Hidalgo & Hernandez, 2001, p. 274 & 275). Dit maakt het van belang om ouderen zoveel mogelijk in hun eigen buurt te laten wonen.

6.4.3 Conclusie

Zoals bij veel dingen gaat het ook bij het verhuizen van ouderen uiteindelijk om financiën. Men wil een zo prettig mogelijk huis voor een zo gunstig mogelijke prijs. Dit blijkt nog een opgave te zijn binnen de gemeente Apeldoorn.

De keuze wat betreft woningen is (te) beperkt. Er moet meer variatie komen in de segmenten huur en koop. Hierdoor is de drempel voor ouderen minder hoog om te verhuizen, omdat ze sneller een woning vinden in de juiste prijsklasse. De keuze van een woning heeft ook betrekking op de diversiteit van ouderen, die meerdere malen in de literatuur en in de interviews naar voren komt. Er is niet één type woning die getypeerd kan worden als een woning voor alle ouderen. Dit geldt zowel voor de woning zelf als voor het betalingssegment.

Verhuiscapaciteit onder ouderen is laag en dit wordt als negatief gezien. De vraag is echter voor wie dit negatief is. Voor de ouderen omdat ze wel willen verhuizen maar geen geschikte woningen kunnen vinden? Of voor de bouwers die ouderen niet zo ver krijgen om ouderen te laten verhuizen, omdat ze liever in hun eigen woning blijven.

Wanneer ouderen graag thuis willen blijven wonen zijn er verschillende opties. Bewoners kunnen ervoor kiezen om zelf aanpassingen in de woning te betalen of actief op zoek te gaan naar een geschikte woning. Ouderen kunnen aan de andere kant ook woningcorporaties en de gemeente aankijken met het idee dat deze partijen een geschikte woning moeten regelen. Voor dit laatste scenario zijn vooral woningcorporaties huiverig, mede omdat de voorraad op dit moment niet voldoende is voor veel aanvragen van ouderen.

Het is goed wanneer verschillende partijen met elkaar in gesprek gaan over bovenstaande onderwerpen. Bij deze gesprekken worden in ieder geval de gemeente en woningcorporaties betrokken. Zij zijn beide verantwoordelijk voor een deel van de geschetste problemen.

Tabel 7. Ouderen en verhuizen

Verhuizen	Corporatie 1	Corporatie 2	Welzijn 1	Corporatie 3	Gemeente 1	Advies 1	Gemeente 2	Advies 2	Zorg 1
	Experiment op doorstroming	Het is moeilijk om ouderen uit een grote eengezinswoning te krijgen	/	Verhuiscapaciteit is erg laag	Rond het 70 ^e levensjaar moet men naar de laatste woning gaan	Huurprijzen zijn achtergebleven, waardoor nu ineens veel betaald moet worden	Het is belangrijk voldoende aanbod in de eigen wijk te hebben. Vooral in de wijk Zuid is dit van belang	Men moet zich voorbereiden op een verhuizing	/
	Financiën spelen een rol	Men voelt zich op latere leeftijd nog steeds vitaal		Er moet een goede mix zijn van huur en koop		Men wil in de buurt blijven wonen			
	Men ziet er tegenop om de woning in de huidige staat terug te brengen	Wanneer men wil verhuizen kijkt men naar de toekomst en wat dan nodig is				Er zijn ouderen met een tweede huis in het buitenland			
	Mensen zoveel mogelijk in de eigen buurt houden					Men wil zo lang mogelijk in de eigen woning blijven wonen en eventuele aanpassingen zelf bekostigen			

7. Conclusie en slotbeschouwing

In dit onderzoek staat de volgende probleemstelling centraal:

In hoeverre wordt in gebiedsgericht werken in de gemeente Apeldoorn aandacht gegeven aan de woonwensen van ouderen?

De basis van dit hoofdstuk is om de bovenstaande vraag te beantwoorden door middel van de literatuurstudie en het empirische gedeelte van dit onderzoek.

7.1 Conclusie

De aanleiding van dit onderzoek is de vraag vanuit de gemeente om het thema vergrijzing te belichten. Het is duidelijk geworden waarom deze vraag is gesteld. De meeste respondenten, inclusief de gemeente zelf hebben geen duidelijke visie wat betreft vergrijzing en dit kan zorgen voor onzekerheid. Dit heeft deels te maken met onzekerheid over de ontwikkeling van vergrijzing en anderzijds dat er een strategische blik van partijen voor nodig is om zoveel jaren vooruit te kijken. De meeste respondenten kijken maar enkele jaren vooruit.

Gebiedsgericht werken in de gemeente Apeldoorn en wensen van ouderen met betrekking tot hun woonomgeving komen tot uiting in het concept woonservicegebied. Zowel in de literatuur als in de interviews zijn de reacties wat betreft dit concept positief. De combinatie wonen, zorg en welzijn maakt het woonservicegebied een aantrekkelijke plek om te wonen voor ouderen.

De verhuisgeneigdheid van ouderen wordt door de respondenten als laag beschouwd. Dit is geen unieke uitkomst, want in de literatuur wordt beschreven dat men in dezelfde woning wil blijven wonen naarmate de leeftijd hoger wordt (SCP, 2004, p.10). Een lage verhuisgeneigdheid hoeft niet perse een probleem te zijn. In de interviews komt het over alsof mensen zouden moeten verhuizen naarmate ze ouder worden en dit beeld klopt niet met de realiteit waarin men langer in de huidige woning wil blijven wonen. Waar het uiteindelijk om gaat is dat ouderen tevreden zijn met waar ze wonen. Het gaat om een positieve *'sense of place'* (Jorgensen & Stedman, 2001, p. 233).

In de interviews zijn vanuit de respondenten verschillende invullingen naar voren gekomen van de ideale woonomgeving voor ouderen. Deze constatering is niet verrassend, wanneer naar de literatuur wordt gekeken. Er wordt daarin beschreven dat de groep ouderen divers is en dat deze diversiteit alleen maar toe zal nemen (Nota Wonen, 2000, p. 33). Deze verschillende invullingen weerspiegelen ook de diversiteit van

wensen van ouderen. Het is lastig om een algemeen beeld te vormen van de wensen van ouderen op het gebied van hun woonomgeving.

Een kritiekpunt vanuit de respondenten is dat er niet consequent naar de wensen van ouderen wordt geluisterd. Er blijken vele vormen te zijn van contact met ouderen, zoals een wijkschouw, enquêtes en informatieavonden. Echter de kritiek van enkele respondenten is dat het contact met ouderen te weinig is en dat er te weinig geluisterd wordt naar de doelgroep. Het kan zijn dat het contact inderdaad te weinig is, maar aan de andere kant kan het zo zijn dat het contact niet volledig benut wordt. Er is namelijk ook uit de interviews naar voren gekomen dat het lastig is om ouderen op de juiste manier te benaderen. Het is mogelijk dat er een hiaat is in de kwaliteit van contact met ouderen en niet in de kwantiteit. Er wordt niet voldoende gedaan met de wensen van ouderen. Dit is een faalfactor wat betreft gebiedsgericht werken in de gemeente Apeldoorn.

Een succesfactor van gebiedsgericht werken in de gemeente Apeldoorn is de publiek-private samenwerking. Dit komt overeen met de literatuur waarin deze vorm van samenwerking ook als positief ervaren wordt. Voordelen van publiek-private samenwerking zijn het delen van kosten en het delen van risico (Kenniscentrum PPS, 2006, p. 4 & 5). Een faalfactor van gebiedsgericht werken in de gemeente Apeldoorn is de communicatie en rolverdeling. Het komt niet altijd voor dat er fouten ontstaan bij communicatie en rolverdeling, maar het is meerdere keren ter sprake gekomen in de interviews. Partijen liggen niet altijd op één lijn met elkaar. Dit is onder andere te zien in het feit dat er geen algemene visie is wat betreft vergrijzing en woonservicegebieden. Het belang van een visie is terug te koppelen aan de literatuur. Een wijkvisie wordt in de literatuur genoemd als een succesfactor wat betreft woonservicegebieden (De Kam, 2009, p. 4). Het feit dat een dergelijke visie niet aanwezig is, kan deels het falen op het gebied van communicatie en rolverdeling verklaren. Zonder visie is er geen duidelijke richtlijn en zonder duidelijke richtlijn is het organiseren van communicatie en een juiste rolverdeling een stuk lastiger. Iedere partij streeft eigen belangen na. Ook is er sprake van tempoverschil en moeilijke momenten in processturing, omdat de ene organisatie anders in elkaar zit dan een andere organisatie. De verbeterpunten die worden aangedragen zijn geen unieke situatie. In de literatuur wordt gesproken over dezelfde punten die eraan bijdragen dat ontwikkelingsplanologie niet per definitie van (volledig) succes is verzekerd. In de literatuur gaat het over een stroperige besluitvorming en een Babylonische spraakverwarring (Dammers e.a., 2004, p. 15).

Wat de rolverdeling betreft bestaat er soms onenigheid welke rol de gemeente inneemt in het proces. De ene respondent ziet de gemeente puur als geldschieter en de andere respondent geeft de voorkeur aan een regisserende rol. Ondanks de verwarring over de juiste rol staat vast dat de gemeente een belangrijke rol heeft volgens de respondenten.

Het is echter zoeken en afstemmen welke rol op welk moment het meest gewenst is. Het zoeken naar de juiste rolverdeling is geen unieke situatie. Ook in de literatuur wordt er gesproken over een zoekproces, waarbij het soms lastig is dat de gemeente meerdere rollen kan vervullen. Openheid en transparantie zijn hierbij de kernwoorden (Hendrixen & de Kam, 2009, p. 10).

Geconcludeerd kan worden dat de verschillende partijen in de gemeente Apeldoorn zeker op de goede weg zijn wat betreft ouderen en wonen. Respondenten hebben een hart voor deze doelgroep en zijn gemotiveerd om de woonomgeving zo aangenaam mogelijk te maken. Het is de uitdaging om meer als een eenheid hetzelfde doel na te streven en structuur aan te brengen wat betreft de visie op het gebied van ouderen en wonen.

7.2 Slotbeschouwing

Vanwege het feit dat het onderzoek alleen plaats heeft gevonden in Apeldoorn is het specifiek voor deze gemeente en hiermee niet generaliseerbaar voor andere gemeenten. Het was ook niet de opzet om een generaliseerbaar onderzoek neer te zetten. In opdracht van de gemeente Apeldoorn is er voor gekozen om een onderwerp te kiezen rondom het thema vergrijzing om op deze manier voor eventuele nieuwe kennis en inzichten te zorgen. De keuze van het onderzoeksgebied en de invulling van de onderzoeksmethode sluiten hiermee aan op het doel van de opdrachtgever.

De kennis die is gevonden gaat buiten de grenzen van de gemeente Apeldoorn en soms zelfs over de Nederlandse grens heen. In het buitenland (USA, UK en Zweden) zijn verschillende voorbeelden van woongebieden voor ouderen waarin hard gewerkt wordt om te voldoen aan de woonwensen van deze groep. Nederland hoeft geen kopieën te realiseren, want qua ruimte is Nederland een stuk kleiner dan de andere landen, maar er kunnen wel ideeën worden opgedaan. De seniorensteden in Amerika groeien en hier kan uit worden afgeleid dat het concept werkt. Ouderen merken dat er aan hun woonwensen wordt voldaan en zijn bereid om te verhuizen. Voor de ruimtelijke ordening kunnen deze nieuwe inzichten leiden tot nieuwe en/of verbeterde uitwerkingen op het gebied van ouderen en wonen. De buitenlandse concepten kunnen als voorbeeld dienen om een vertaalslag te maken naar de Nederlandse situatie.

Dit onderzoek heeft de centrale vraag benaderd vanuit het oogpunt van partijen die werkzaam zijn op het gebied van de doelgroep ouderen. Het is te merken dat men zoekende is naar een algemene visie wat betreft deze doelgroep. Wanneer de literatuur en de empirie volledig gericht zouden zijn op ouderen en hun wensen, kan het een basis vormen voor veel vervolgonderzoek.

Een andere suggestie is om in verschillende gemeenten een onderzoek uit te voeren met betrekking tot gebiedsgericht werken en woonservicegebieden. Op deze manier kan er

van elkaar worden geleerd wat betreft sterke punten en punten die verbeterd dienen te worden.

De suggestie om het onderzoek in verschillende gemeenten uit te voeren bevordert de breedte van het onderzoek. Om meer in de diepte te gaan kan er worden ingezoomd op de afzonderlijke woonservicegebieden in Apeldoorn. Hoe verloopt de samenwerking en wat zijn de sterke punten en de verbeterpunten? Deze kunnen dan worden vergeleken om een beeld te vormen van de gehele stad. In dit onderzoek is er namelijk vanuit gegaan dat de respondenten werkzaam zijn in de hele stad. Door deze manier van werken zijn er actoren buiten beschouwing gelaten die enkel in een specifiek woonservicegebied actief zijn.

Het blijft een opgave om de volledige ouderenmarkt tevreden te stellen. Een diverse groep als deze is niet of nauwelijks in hokjes te plaatsen. In dit onderzoek geldt deze uitspraak op het gebied van wonen, maar er zijn tal van gebieden waar dit ook voor geldt. Denk bijvoorbeeld aan werk, recreatie en vrije tijdsbesteding. Het is een interessante groep, die constant in beweging is. Waar ouderen een aantal jaren geleden nog rustig in het groen wilden wonen, willen ze nu het liefst aan een drukke straat wonen. Iemand van 65 jaar die vroeger als bejaarde werd gezien wordt tegenwoordig omschreven als jonge senior. Kortom een dynamische groep met een duidelijke mening, die graag gehoord wil worden.

Bibliografie

Auditing & Consulting Services (ACS) (2010), Een tweesprong in ambitie van de stadsdeelaanpak. Evaluatie stadsdeelaanpak Gemeente Apeldoorn [online]. In opdracht van het college van de gemeente Apeldoorn. Beschikbaar op het World Wide Web: <http://www.apeldoorn.nl/data/TER/docs/leven/stad/evaluatie_stadsdeelaanpak_2011.pdf>

Baarveld, M.Y. (2007), Policy-based PPS in Stedelijke Vernieuwing. Een onderzoek naar de eigenschappen van Policy-Based Publiek Private Samenwerking om de integrale aanpak in de Nederlandse stedelijke vernieuwingspraktijk te kunnen verbeteren en ruimtelijke kwaliteit te realiseren. Universiteit Twente & RIGO Research en Advies. Master Thesis voor de faculteit Civil Engineering and Management, afdeling Bouw/Infra aan de Universiteit Twente, te Enschede, Nederland.

Beerepoot, C.C. (2007), Lexplicatie de complete wetgeving toegelicht. Wet maatschappelijke ondersteuning [online]. Beschikbaar op het World Wide Web: <http://books.google.nl/books?hl=en&lr=&id=nHa0xQNafkgC&oi=fnd&pg=PA11&dq=wet+maatschappelijke+ondersteuning&ots=dtBx_1f6Fn&sig=-7KmEjS_-Gg5B4Nadd8jOkSpwRo&redir_esc=y#v=onepage&q=wet%20maatschappelijke%20ondersteuning&f=false>

Boelens, L., Spit, T. J. M. & Wissink, B. (2006), Planning zonder overheid, een toekomst voor planning. Uitgave n.a.v. het afscheid van Ton Kreukels van de Faculteit Geowetenschappen, Universiteit van Utrecht. Uitgeverij: Rotterdam.

Brown, B., Perkins, D. D. & Brown, G. (2003), Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, Volume 23, pp. 259-271.

Cammen, van der, H. (2006), Gebiedsontwikkeling: kansen en condities voor maatschappelijke meerwaarde. Den Haag: Nirov.

Campen, van, C. (2008), Grijswaarden. Monitor ouderenbeleid 2008.

CBS (2010), Bevolking; Kerncijfers [online]. [Geciteerd op 12 april 2011]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37296NED&D1=17-18&D2=I&VW=T>>

CBS (2011), Ouderen wonen steeds langer zelfstandig [online]. [Geciteerd op 11 juli 2011]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2011/2011-3434-wm.htm>>

Dammers, E. (2004), Ontwikkelingsplanologie: lessen uit en voor de praktijk. Rotterdam: NAI Uitgevers.

Dwarshuis, L. & Rooy, van, P. T. J. C. (2005), Ontwikkelingsplanologie: van plannen naar uitvoeren: privaat wat kan, publiek wat moet. Den Haag: Nirov.

Easthope, H. (2004), A place called home, *Housing, theory and society*. Vol 21, No.3: 128-138.

Gemeente Apeldoorn (2006), Kadernotitie Stadsdeelaanpak. Nieuwe gebiedsgerichte werkwijze in de gemeente Apeldoorn [online]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.apeldoorn.nl/data/TER/docs/leven/stad/stadsdeelaanpak.pdf>>

Gemeente Apeldoorn (2007), Actualisatie Woonvisie. Perspectief op toegang.

Gemeente Apeldoorn (2009), Strategisch Kader. Aangescherpte koers voor de toekomst.

Gemeente Apeldoorn (2010), Iedereen doet mee! Participeren in de Apeldoornse samenleving. Ontwikkelingen in de AWBZ zijn aanleiding tot nieuw gemeentelijk beleid: Gemeente Apeldoorn, Dienst samenleving, Afdeling maatschappelijk beleid.

Gemeente Apeldoorn (2011a), Apeldoorn in Kerncijfers [online]. [Geciteerd op 12 april 2011]. Beschikbaar op het World Wide Web:

<<http://apeldoorn.buurtmonitor.nl/report/kerncijfers%20aic.htm>>

Gemeente Apeldoorn (2011b), Doelstellingen Stadsdeelaanpak [online]. [Geciteerd 7 april] Beschikbaar op World Wide Web:

<<http://www.apeldoorn.nl/smartsite.dws?id=147475>>

Gemeente Apeldoorn (2011c), College neemt maatregelen om WMO betaalbaar te houden [online]. [Geciteerd op 21 april 2011]. Beschikbaar op het World Wide Web:

<<http://www.apeldoorn.nl/smartsite.dws?id=167695>>

Hay, R. (1998), Sense of place in developmental context. *Journal of Environmental Psychology*, Volume 18, pp. 5-29.

Hendriks, S. (2009), Woonzorgzones en de woontevredenheid van 75-plussers. Een onderzoek naar woonzorgzone Drielanden in Harderwijk. Master Thesis Universiteit Utrecht.

Hendrixen, P. (2006), Gebiedsgericht samenwerken aan wonen, zorg en welzijn in Gelderland Rapport B. Leerpunten uit de analyse van vier Gelderse projecten [online].

Programma 'Ontgroening en Vergrijzing'. Verkrijgbaar op het World Wide Web:

<<http://community.sev.nl/uploads/File/oud/Gebiedsgericht%20werken%20in%20Gelderland.pdf>>

Hendrixen, P. & de Kam, G. (2009), Coördineren als balanceren: opereren tussen samenwerken, concurreren en registreren.

Henning, C., Åhnby, U., Österström, S. (2009), Senior Housing in Sweden: A new concept for aging in place. *Social work in public health*. Volume 24, pp. 235-254.

Hidalgo, C. & Hernández, B. (2001), Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, Volume 21, Issue 3, pp. 273-281.

Jorgensen, B. S. & Stedman R. C. (2001), Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties. *Journal of Environmental Psychology*, Volume 21, pp. 233-248.

Kam, de, G. (2009), Effectiviteit en efficiëntie van gebiedsgerichte arrangementen wonen zorg en welzijn. Een onderzoek gebaseerd op ervaringen in de provincie Gelderland. Faculteit der managementwetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen.

Kenniscentrum PPS (2006), Publieke-Private samenwerking bij gebiedsontwikkeling: Wanneer wel en wanneer niet. Den Haag: Ministerie van Financiën.

KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing (2011), KEI-overzicht: sociaal en fysiek in de stedelijke vernieuwing [online]. [Geciteerd op 18 augustus] Verkrijgbaar op het World Wide Web:

<http://www.keicentrum.nl/impls/kei/framework/cf/KEIpersoonlijk_dossier.cfm?dossier_id=10&output=pdf&editmode=no>

Klomp, F. & Schellekens, E. (2010), Wat beweegt ouderen op de woningmarkt? Kwalitatief onderzoek naar woonwensen van ouderen in Gelderland. Laagland'advies in opdracht van de provincie Gelderland en de Samenwerkende Bonden van Ouderen in Gelderland (SBOG).

Knook, D.R. & Nesselaaar, R. (2001), Senioren & Wonen. Met succes inspelen op de woonbehoeften van 50-plussers. Samengesteld onder auspiciën van TNO Verouderingsonderzoek.

Kullberg, J. (2005), Ouderen van nu en van de toekomst: hun financiële spankracht, zorgbehoefte en woonwensen. Achtergrondstudie bij het advies 'Oude bomen? Kun je niet verplanten. Advies over ouderenbeleid en wonen' van de VROM-raad, gericht aan de themacommissie ouderenbeleid in de Tweede Kamer. Sociaal Cultureel Planbureau.

Lewicka, M. (2008), Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, Volume 28, Issue 3, pp. 209-231.

Lord, S., Després, C. & Ramadier, T. (2011), When mobility makes sense: A qualitative and longitudinal study of the daily mobility of the elderly. *Journal of Environmental Psychology*, Volume 31, pp. 52-61.

Luijkx, K. (2005), Ouderensegmenten. Behoeften wonen, welzijn en zorg in de wijk. Universiteit van Tilburg.

Marissing, van, E. (2005), De aloude inspraakvond voldoet niet meer. *Aedes Magazine* 18 mei 2005 9/10, pp. 64-67.

Marlet, G. & van Woerkens, C. (2010), De effectiviteit van Grotestedenbeleid. Kwantitatieve evaluatie GSB III, 2005-2009. Door Atlas van Gemeenten in opdracht van het ministerie van BZK/WWI.

Mens, N. & Wagenaar, C. (2009), De architectuur van ouderenhuisvesting. Nai Uitgevers.

Mercken, C. (1997), Intergenerationeel werken binnen residentiele ouderenvoorziening; algemene situering en theoretisch referentiekader vanuit standpunt ouderenvoorziening. Nederlands instituut voor zorg en welzijn.

Myncke, R. & Vandekerckhove, B. (2007), Toekomstige ruimtebehoefte voor ouderen in Vlaanderen. Samenvatting. Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement RWO - Woonbeleid.

Nielsen-Pincus, M., Hall, T., Force, J.E. & Wulfhorst, J.D. (2010), Sociodemographic effects on place bonding. *Journal of Environmental Psychology*, Volume 30, Issue 4, pp. 443-454.

Pastor-Sanz, L., Fernández-Rodríguez, M. M., Cabrera-Umpiérrez, M. F., Arredondo, M. T. & Bekiaris, E. (2010), MEDICION 2010. IFMBE Proceedings 29, pp. 905-908.

Pleijte, M. (2006), Grenzen aan ontwikkelingsplanologie. Een nieuwe aanpak: problemen en oplossingen. TOPOS /01/2006.

Penninx, K. & Royers, T. (2007), Werken aan een uitnodigende leefomgeving voor ouderen. Een handreiking voor Welzijn Ouderen [online]. Beschikbaar op het World Wide Web:

<http://www.zorgbetervrijwilligers.nl/Site_Webwinkel/docs/PDF/Een_uitnodigende_leefomgeving.pdf>

Pretty, G. H., Chipuer, H. M., Bramston, P. (2003), Sense of place amongst adolescents and adults in two rural Australian Towns: The discriminating features of place attachment, sense of community and place dependence in relation to place identity. *Journal of Environmental Psychology*, Volume 23, pp. 273-287

Provincie Gelderland (2009), De rol van de gemeente bij het ontwikkelen van een woonservicegebied. Magie of systematisch puzzelen? Programma Thuisgeven in Gelderland.

Provincie Gelderland (2010), Iedereen wil oud worden, niemand wil het zijn. Over het opplussen van woningen. Rapportage over 'Opplusprojecten'.

Rioux, L. & Werner, C. (2011), Residential satisfaction among aging people living in place. *Journal of Environmental Psychology*, Volume 31, pp. 158-169.

Ruimtelijk planbureau (2005), Ruimte in Debat 04/2005. Den Haag: Ruimtelijk planbureau.

Sociaal Cultureel Planbureau (2004), Met zorg gekozen? Woonvoorkeuren en woningmarktgedrag van ouderen en mensen met lichamelijke beperkingen. In opdracht van het ministerie van VROM.

Spit, T. J. M. & Zoete, P. R. (2006), Ruimtelijke ordening in Nederland: een wetenschappelijke introductie in het vakgebied. Den Haag: Sdu.

Stichting Architectenonderzoek Gebouwen Gezondheidszorg (STAGG) (2000), Verblijven of wonen; zorg voor eenieder. Tweede geheel herziene druk. Drukkerij Twight b.v., Waddinxveen.

Venhoop (2010), De senioren (leeg) stand [online]. [Geciteerd op 7 april 2011]. Beschikbaar op het World Wide Web:

<<http://ruimtevolk.nl/blog/de-senioren-leegstand/>>

Visitatiecommissie (2011a), Toekomst van de wijkenaanpak: doorzetten en loslaten. Wijkenaanpak Deel 1: Eindrapportage [online]. Beschikbaar op het World Wide Web:

<http://www.keicentrum.nl/websites/kei/files/KEI2003/documentatie/Visietatiecommissie_Wijkaanpak_Eindrapport_Doorzetten_en_loslaten.pdf>

Visitatiecommissie (2011b), Toekomst van de wijkenaanpak: doorzetten en loslaten. Deel 2: Rapportages rijksoverheid en 18 gemeenten.

VROM (2000), Nota Wonen. Mensen Wensen Wonen. Wonen in de 21^e eeuw. Den Haag: Ministerie van VROM

VROM (2006), Nota Ruimte. Ruimte voor ontwikkeling. Deel 4: tekst na parlementaire instemming. Den Haag: Ministeries van VROM, LNV, VenW en EZ.

VROM/WWI (2010), Senioren op de woningmarkt. Nieuwe generaties, andere eisen en wensen. Den Haag: Tweede Kamer der Staten Generaal.

VROM (2009), De vraag naar wonen in een seniorenstad. Den Haag: Ministerie van WWI

Westmaas, J. (2000), Bouwen voor ouderen. Sociale identiteit van ouderen als criterium voor het kiezen van een woonomgeving. Afstudeerrapport Technische Universiteit Eindhoven.

Wiles, J.L., Allen, R.E.S., Palmer, A.J., Hayman, K.J., Keeling, S. & Kerse, N. (2008), Older people and their social spaces: A study of well-being and attachment to place in Aotearoa New Zealand. *Social Science & Medicine*, Volume 668, Issue 4, Pages 664-671.

Willemse, H (2011), Woonservicezones: veel beleid, weinig profijt [online]. [Geciteerd op 23 maart 2011]. Beschikbaar op het World Wide Web: <<http://www.zorgvisie.nl/Huisvesting/Woonservicezones-veel-beleid-weinig-profijt.htm>>

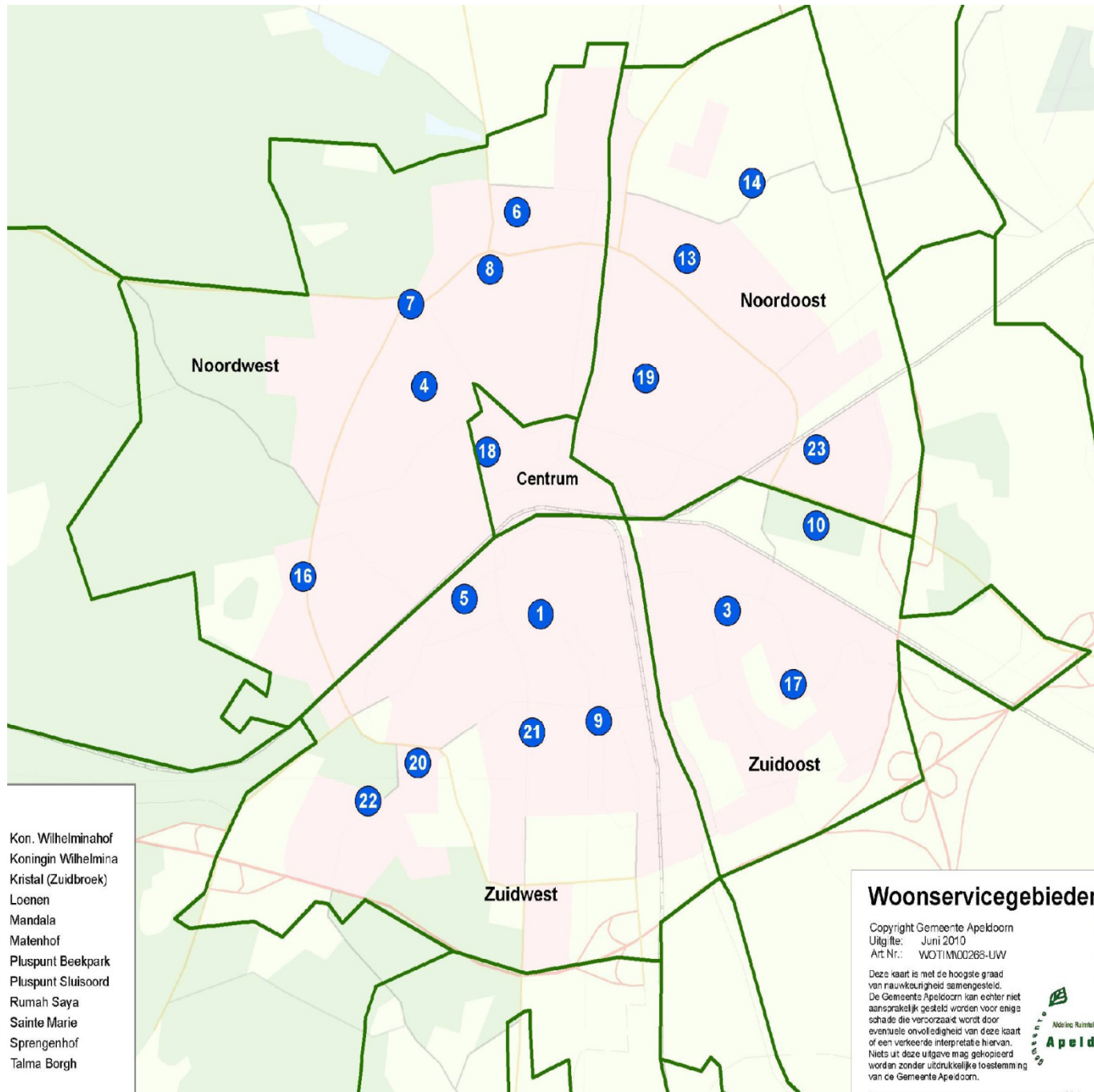
Williams, D. R. & Vaske, J. J. (2003), The measurement of place attachment: validity and generalizability of a psychometric approach. *Forest Science*, Volume 49, pp. 830-840

Woonmensen (2011), +Punten [online]. [Geciteerd op 3 maart 2011]. Beschikbaar op het World Wide Web: < http://www.woonmensen.nl/mijn_buurt.php?id=38>

Zwet, van der, R. (2009), Voorzieningen dichtbij. Verkenning. MOVISIE Kennis en advies voor maatschappelijk ontwikkeling.

Bijlagen

Bijlage 1. Woonservicegebieden in Apeldoorn

Kon. Wilhelminahof
 Koningin Wilhelmina
 Kristal (Zuidbroek)
 Loenen
 Mandala
 Malenhof
 Pluspunt Beekpark
 Pluspunt Sluisoord
 Rumah Saya
 Sainte Marie
 Sprengenhof
 Talma Borgh

Legenda

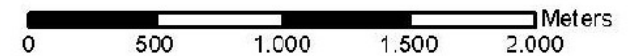
- Stadsdelen
- Grote ontmoetingsplekken
- 1. Avondzon
- 2. Beekbergen
- 3. Berghorst
- 4. Berkenhove
- 5. De Graanhof
- 6. De Groene Hoven
- 7. De Loefhof

- 12. Kon. Wilhelminahof
- 13. Koningin Wilhelmina
- 14. Kristal (Zuidbroek)
- 15. Loenen
- 16. Mandala
- 17. Malenhof
- 18. Pluspunt Beekpark
- 19. Pluspunt Sluisoord
- 20. Rumah Saya

Woonservicegebieden

Copyright Gemeente Apeldoorn
 Uitgifte: Juni 2010
 Art.Nr.: WOTIM00266-UW

Deze kaart is met de hoogste graad van nauwkeurigheid samengesteld. De Gemeente Apeldoorn kan echter niet aansprakelijk gesteld worden voor enige schade die veroorzaakt wordt door eventuele onvolledigheid van deze kaart of een verkeerde interpretatie hiervan. Niets uit deze uitgave mag gekopieerd worden zonder uitdrukkelijke toestemming van de Gemeente Apeldoorn.

Woonservicegebieden

Copyright Gemeente Apeldoorn
 Uitgifte: Juni 2010
 Art.Nr.: WOTIM00266-UW

Deze kaart is met de hoogste graad van nauwkeurigheid samengesteld. De Gemeente Apeldoorn kan echter niet aansprakelijk gesteld worden voor enige schade die veroorzaakt wordt door eventuele onvolledigheid van deze kaart of een verkeerde interpretatie hiervan. Niets uit deze uitgave mag gekopieerd worden zonder uitdrukkelijke toestemming van de Gemeente Apeldoorn.

Bijlage 2. Respondenten

Naam	Organisatie	Functie
Johan de Jong	Ons Huis	Klantmanager Wonen
Arlin Wernicke	Sprengenland Wonen	Woonconsulent
Helene Mook	Wisselwerk	Projectmanager WSG
Wim ter Beek	VSW	Coördinator VSW
Joep Peters	Gemeente Apeldoorn	Programmamanager zorg
Ralph Kneefel	Werkgroep Wonen en Leefomgeving van de Adviesraad Wmo	Ex- woordvoerder werkgroep Wonen, Leefomgeving en Mobiliteit
Steven Gerritsen	Gemeente Apeldoorn	Stadsdeelmanager Zuid
Willem Besseling	VAC	Vrijwilliger Bouwzaken
Jan Krul	Goede Zorg	Beleidsmedewerker

Bijlage 3. Interviewvragen

1. Waar in Apeldoorn bent u actief? (gebruik maken van het kaartje)
2. Wat is uw functie en op welke manier kunt u hiermee een link leggen met ouderen en wonen?
3. Op welke manier heeft u een focus voor ouderen
  - a. Hoe komt u aan informatie over ouderen
  - b. Hoe recent is deze informatie
  - c. Spreekt u wel eens met de ouderen zelf, zo ja hoe. Zo nee, waarom niet?
4. Hoe ziet volgens u de ideale woonomgeving voor ouderen er uit?
  - a. Wat is hierin de verdeling tussen fysieke en sociale elementen?
  - b. Hoe komt u aan dit beeld?
  - c. Wordt dit voldoende bereikt?
5. Wat kunt u vertellen over woonservicegebieden in het algemeen?
6. Wat kunt u vertellen over woonservicegebieden in Apeldoorn?
  - a. Welke rol vervult u hierin?
  - b. Bent u tevreden? Zo ja waarom en zo nee, wat zijn verbeterpunten?
7. Wat kunt u vertellen over gebiedsgericht werken?
  - a. Wat is uw rol?
  - b. Samenwerking of hiërarchie
  - c. Wat is de rol van (oudere) bewoners
  - d. Hoe ziet u de rol van de gemeente?
  - e. Wat gaat er goed?
  - f. Wat gaat er niet goed?
  - g. Verbeterpunten?
8. Wat is uw kijk op vergrijzing en hoe hiermee wordt omgegaan?

Bijlage 4. Codering deelvragen en interviewvragen

Deelvraag 1: Welke fysieke en sociale elementen van de woonomgeving vinden ouderen belangrijk?

Wat is uw **functie** en op welke manier kunt u hiermee een link leggen met **ouderen en wonen**?

Op welke manier heeft u een focus **voor ouderen**

- Hoe komt u aan **informatie** over ouderen
- Hoe **recent** is deze informatie
- **Spreekt u wel eens met de ouderen zelf**, zo ja hoe. Zo nee, waarom niet?

Hoe ziet volgens u de **ideale woonomgeving voor ouderen** er uit?

- Wat is hierin de verdeling tussen **fysieke en sociale elementen**?
- **Hoe komt u aan dit beeld**?
- Wordt dit **voldoende bereikt**?

Deelvraag 2: Wat is het aanbod voor ouderen op het gebied van woonomgeving ten aanzien van gebiedsgericht werken?

Wat kunt u vertellen over **woonservicegebieden in het algemeen**?

- a. Is het een achterhaald concept?

Wat kunt u vertellen over **woonservicegebieden in Apeldoorn**?

- b. Welke **rol** vervult u hierin?
- c. Bent u **tevreden**? Zo ja waarom en zo nee, wat zijn **verbeterpunten**?

Wat kunt u vertellen over **gebiedsgericht werken**?

- d. Wat is **uw rol**?
- e. Samenwerking of hiërarchie**
- f. Wat is de **rol van (oudere) bewoners**
- g. Hoe ziet u de **rol van de gemeente**?
- h. Wat gaat er **goed**?
- i. Wat gaat er **niet goed**?
- j. **Verbeterpunten**?

Deelvraag 3: *Speelt vergrijzing een rol met betrekking tot de inrichting van de woonomgeving en zo ja, wat zijn de mogelijkheden voor Apeldoorn om hier door middel van gebiedsgericht werken mee om te gaan?*

Wat is uw **kijk op vergrijzing** en hoe hiermee wordt omgegaan?
Verhuizen?

Codes die bij de verwerking van de interviews zijn gebruikt:

Interview 1

Waar actief
Woonservicegebied
Functie
Fysiek
Indeling ouderen
WMO
Verhuizen
Sociaal
Contact met ouderen
Informatie over ouderen
Ideale woonomgeving
Woningaanpassing
Ouderen uit de buurt
Zorg
Woonomgeving
Woning
Gemeente
Eigen Rol
Partners
Samenwerking
Rol ouderen
Burgerschap
Goede samenwerking
Verbeterpunten samenwerking
Vergrijzing

Interview 2

Waar actief
Contact met ouderen
Informatie over ouderen
Functie
Ideale woonomgeving
Woning
Woonomgeving
WMO
Verhuizen
Sociaal
Fysiek
Samenwerking
Vergrijzing
Burgerschap

Interview 3

Waar actief
Functie
Woonomgeving
Vergrijzing
Informatie over ouderen
Sociaal
Contact met ouderen
Indeling ouderen
Ideale woonomgeving
Woning
Sociaal
WMO
Zorg
Samenwerking
Woonservicegebied
Eigen rol
Verbeterpunten samenwerking
Locatie
Partners
Gemeente
Rol ouderen
Vergrijzing

Interview 4

Functie
Vergrijzing
Woning
Zorg
Indeling ouderen
Fysiek
Woonservicegebied
Contact met ouderen
Verhuizen
Indeling ouderen
Ideale woonomgeving
Zorg
Eigen rol
Samenwerking
Partners
Gemeente
Verbeterpunten samenwerking
Rol ouderen

Interview 5

Woonservicegebied
Gemeente
Functie
Informatie over ouderen
Contact met ouderen
WMO
Ideale woonomgeving
Woning
Woonservicegebied
Eigen rol
Partners
Samenwerking

Verbeterpunten samenwerking
Vergrijzing
Burgerschap
Woning
Verhuizen
Indeling ouderen

Interview 6

Zorg
Waar actief
Indeling ouderen
Contact met ouderen
Verhuizen
Functie
Gemeente
Woning
Informatie over ouderen
Woonomgeving
Sociaal
Partners
Woning
Woonomgeving
Eigen rol
Ideale woonomgeving
Woonservicegebied
Samenwerking
Burgerschap

Interview 7

Woonservicegebied
Vergrijzing
Verhuizen
Woning
Woningaanpassing
Indeling ouderen
Informatie over ouderen
Contact met ouderen
Ideale woonomgeving
Woonomgeving
Woonservicegebied
Zorg
Samenwerking
Fysiek
Sociaal
Verbeterpunten samenwerking
Gemeente
Rol ouderen
Goede samenwerking

Interview 8

Waar actief
Functie
Woning
Informatie over ouderen
Samenwerking
Contact met ouderen
Ideale woonomgeving

Woonomgeving
Woonservicegebied
Partners
Eigen rol
Gemeente
Verhuizen
Vergrijzing

Interview 9

Waar actief
Functie
Informatie over ouderen
Indeling ouderen
Zorg
Contact met ouderen
Ideale woonomgeving
Woning
Woonomgeving
Sociaal
Ouderen uit de buurt
Woonservicegebied
Eigen rol
Samenwerking
Goede samenwerking
Verbeterpunten samenwerking
Partners
Gemeente
Rol ouderen
Vergrijzing

Bijlage 5. Tabel behorende bij 'Box 6.1 WMO volgens de respondenten'

WMO	Corporatie 1	Corporatie 2	Welzijn 1	Corporatie 3	Gemeente 1	Advies 1	Gemeente 2	Advies 2	Zorg 1
	Woning aanpassen is vanuit de WMO lastiger geworden	Als de WMO nee zegt tegen woningaanpassing moet de bewoner het zelf betalen	Aanvragen worden afgewogen, het is niet zo dat er helemaal niets meer word gegeven	/	Aanzienlijk bezuinigd op individuele verstrekkingen	/	/	/	/
	Geen individuele verstrekkingen meer	Afschaffing van de WMO is een teleurstelling voor mensen	Veel mensen kunnen geholpen zijn met collectieve WMO		Bezuiniging op collectieve WMO is ontzien				
	Collectieve verstrekking, bijvoorbeeld een scootmobiel pool	Sinds de bezuiniging op de WMO ligt de druk bij woningcorporaties			Is het wel bezuinigen? Het aantal ouderen groeit, maar met hetzelfde budget				
		Een spanningsveld ontstaat door de toename van ouderen en een bezuiniging op de WMO			De verantwoordelijkheid voor het aanschaffen van een traplift leggen we bij de bewoners neer				